

**GMINNY PROGRAM OPIEKI
NAD ZABYTKAMI
MIASTA LIDZBARK WARMIŃSKI
NA LATA 2020-2023**

**OPRACOWANIE:
mART Marta Danielska
gez.wroclaw@gmail.com**

GRUDZIEŃ 2019

Spis treści

1. Wstęp.....	3
2. Podstawa prawna opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami	3
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	4
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	11
4.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu.....	14
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	18
5.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie miasta ..	18
5.2. Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego miasta.....	29
5.2.1. Charakterystyka miasta.....	29
5.2.2. Zarys historii miasta na tle historii Warmii	30
5.2.3. Rozwój przestrzenny miasta.....	32
5.3. Dziedzictwo materialne i zabytki o najwyższym znaczeniu dla miasta Lidzbark Warmiński	34
5.3.1. Stan zachowania zabytków.....	47
5.3.2. Zabytki ruchome.....	48
5.3.3. Zabytki w zbiorach muzealnych.....	50
5.3.4. Dziedzictwo niematerialne	51
5.4. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony	59
5.5. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków.....	63
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego miasta – analiza SWOT	67
7. Założenia programowe oraz zasady oceny realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami.....	69
8. Instrumentarium realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami	72
9. Źródła finansowania Gminnego programu opieki nad zabytkami.....	74
9.1. Dotacje.....	74
9.2. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego	79
9.3. Źródła zewnętrznego finansowania – zagraniczne	80
10. Realizacja i finansowanie inwestycji miasta Lidzbark Warmiński z zakresu ochrony zabytków.....	81
11. Bibliografia.....	83
12. Spis tabel, rysunków i zdjęć	84
13. Załącznik	85

1. Wstęp

Gminny program opieki nad zabytkami Miasta Lidzbark Warmiński na lata 2020-2023 (GPOnZ) stanowić będzie element polityki samorządowej, pozwalający na podejmowanie zaplanowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Jako materiał bazowy może być wykorzystywany przez środowiska badawcze i naukowe, właściciele i posiadacze obiektów zabytkowych oraz osoby zainteresowane kulturą i dziedzictwem kulturowym. Opracowanie służyć będzie rozwojowi miasta poprzez dążenie do poprawy stanu zachowania zabytków, eksponowania walorów krajobrazu kulturowego, wykorzystania zabytków na potrzeby społeczne, gospodarcze i edukacyjne.

W GPOnZ wskazano działania skierowane na poprawę stanu zabytków, ich adaptację i rewaloryzację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców i turystów. Dokument uwzględnia uwarunkowania prawne, zewnętrzne oraz wewnętrzne w zakresie ochrony materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Wskazane w nim kierunki działania, tzw. priorytety, szczegółowo opisują zakres oraz cel danego zamierzenia. Realizacja celów zawartych w GPOnZ poprawi w lokalnej społeczności świadomość wspólnoty kulturowej, wzmocni lokalne wartości oraz wspólne korzenie.

W dokumencie określono również źródła finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wraz z jego otoczeniem. Finansowanie może odbywać się ze źródeł publicznych (np. budżet państwa, budżet własny miasta, budżet jednostek samorządowych – powiatu i województwa, środki unijne, inne źródła zagraniczne), a także ze źródeł prywatnych (osób fizycznych, organizacji pozarządowych – stowarzyszeń, fundacji, osób prawnych itp.).

Niniejsze opracowanie stanowi kontynuację Programu opieki nad zabytkami Miasta Lidzbark Warmiński na lata 2013-2016 przyjętego uchwałą nr OR.BR.0007.6.2013.EK Rady Miejskiej w Lidzbarku Warmińskim z dnia 23 stycznia 2013 r. GPOnZ został zaktualizowany w zakresie potencjału dziedzictwa kulturowego i źródeł finansowania oraz dostosowany do zmieniających się realiów dotyczących opieki nad zabytkami w części analizy SWOT, celów i działań.

2. Podstawa prawna opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami

Podstawę prawną opracowania GPOnZ stanowi ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2020 r. poz. 282), która mówi o obowiązku sporządzania przez samorządy wojewódzkie, powiatowe oraz gminne na okres czterech lat programu opieki nad zabytkami.

W świetle ustawy, ochrona zabytków to aktywność administracji publicznej, która ma na celu stworzenie sprzyjających okoliczności prawnych, finansowych i organizacyjnych służących zachowaniu, zagospodarowaniu i utrzymaniu zabytków, zapobieganie zagrożeniom, niszczeniu, niewłaściwemu użytkowaniu, uszczupleniu zasobów zabytków, a także kontroli stanu zachowania i przeznaczenia zabytków oraz uwzględnianie tych zadań w kształtowaniu polityki planistycznej i środowiskowej. Terminem „opieka nad zabytkami” ustawa obejmuje działania właścicieli zabytków, które tworzą warunki dla naukowego badania zabytków, prowadzenia przy nich prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, zabezpieczenia i utrzymania ich samych oraz ich otoczenia w jak najlepszym stanie oraz popularyzowania i upowszechniania wiedzy o nich. W ustawie określono kwestie związane z ochroną i zarządzaniem dziedzictwem kulturowym, a szczególnie zagadnienia tworzenia krajowego programu ochrony i opieki nad zabytkami, organizację organów ochrony zabytków (zadania i kompetencje w zakresie ochrony zabytków wykonuje Generalny Konserwator Zabytków w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego oraz wojewódzcy konserwatorzy zabytków działający w imieniu wojewodów), zakres i formy ochrony zabytków którymi są: wpisanie do rejestru zabytków, wpisanie na Listę Skarbów Dziedzictwa, uznanie za pomnik historii, utworzenie parku kulturowego oraz ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji

o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego, a także zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. Zapisy ustawy, zwłaszcza w punktach dotyczących form ochrony zabytków, są komplementarne do zapisów ustaw o samorządzie terytorialnym (o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz o ochronie przyrody). Ponadto ustawa dookreśla zakres zadań dotyczących ochrony zabytków i opieki nad nimi administracji samorządu gminnego i powiatowego.

Art. 87 ust. 2 cytowanej ustawy wyznacza cele opracowania GPOnZ, w szczególności są to:

1. Włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju.
2. Uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.
3. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.
4. Wyekspozowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.
5. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.
6. Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków.
7. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Zabytki zostały objęte w Polsce ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela. Znaczenie dziedzictwa kulturowego dla rozwoju cywilizacyjnego oraz zadania państwa w zakresie jego ochrony, określają artykuły 5 i 6 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Dookreślenie konstytucyjnego obowiązku państwa wraz z podziałem kompetencji na poszczególne organy administracji publicznej i instytucje państwowe następuje na poziomie ustawodawstwa zwykłego.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r., która zastąpiła ustawę o ochronie dóbr kultury z 1962 r., powiązała ochronę zabytków z ochroną szeroko pojmowanego dziedzictwa kulturowego, umieszczając to zagadnienie w kontekście naszego uczestnictwa w kulturze i historii całej Europy. Nowe prawo zostało dostosowane do zasad obowiązujących w Unii Europejskiej.

Obowiązujące uregulowania prawne, dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zostały zawarte w:

• **Konstytucji RP** (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. – Dz. U. z 1997 r. Nr 78 poz. 483 z późn. zm.) w przepisach:

– **Art. 5:** „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”.

– **Art. 6 ust. 1:** „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju”; ust. 2: Rzeczpospolita Polska udziela pomocy Polakom zamieszkałym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym”.

– **Art. 86:** „Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa”.

• **Ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (Dz. U. z 2020 r. poz. 282), która jest głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce. Przy opracowaniu programu opieki nad zabytkami należy uwzględnić przepisy tej ustawy, takie jak:

– **Art. 3**, który definiuje podstawowe pojęcia użyte w ustawie: zabytek, zabytek nieruchomy, zabytek ruchomy, zabytek archeologiczny, instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami, prace konserwatorskie, prace restauratorskie, roboty budowlane, badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne, historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny, historyczny zespół budowlany, krajobraz kulturowy, otoczenie zabytku.

W tym miejscu należy wyjaśnić pojęcie zabytku. Zabytek jest to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, które są dziełem człowieka lub związane są z jego działalnością. Stanowią one świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

– **Art. 4**, który objaśnia, że ochrona zabytków polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie; zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków; udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków; przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę; kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków; uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”.

– **Art. 5**, który określa, w sposób otwarty, kwestię opieki nad zabytkami: „opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków: naukowego badania i dokumentowania zabytku; prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku; zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości; popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii kultury”.

– **Art. 6**, który klasyfikuje w układzie rzeczowym przedmioty ochrony i zarazem stanowi szczegółową definicję zabytku:

„1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:

- a) krajobrazami kulturowymi,
 - b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
 - c) dziełami architektury i budownictwa,
 - d) dziełami budownictwa obronnego,
 - e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
 - f) cmentarzami,
 - g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
 - h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 2) zabytki ruchome będące, w szczególności:
- a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
 - b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
 - c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
 - d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
 - e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (...),
 - f) instrumentami muzycznymi,

- g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
 - h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:
- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
 - b) cmentarzyskami,
 - c) kurhanami,
 - d) reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.
2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej”.

– **Art. 7**, który określa formy ochrony zabytków:

- 1) wpis do rejestru zabytków.

Rejestr zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi wojewódzki konserwator zabytków. Do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku. Wpis do rejestru historycznego układu urbanistycznego, ruralistycznego lub historycznego zespołu budowlanego nie wyłącza możliwości wydania decyzji o wpisie do rejestru wchodzących w skład tych układów lub zespołu zabytków nieruchomych. Wpisanie zabytku nieruchomego do rejestru ujawnia się w księdze wieczystej danej nieruchomości na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie decyzji o wpisie do rejestru tego zabytku. Wpisy do rejestru są wolne od opłat (art. 9). Skreślenie z rejestru zabytków następuje na wniosek właściciela zabytku lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy, lub z urzędu, na podstawie decyzji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego (art. 13). Na podstawie tej decyzji wojewódzki konserwator zabytków występuje z wnioskiem o wykreślenie wpisu z księgi wieczystej i z katastru nieruchomości. Informacja o skreśleniu ogłaszana jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Wykreślenia wolne są od opłat (art. 14). Zabytek ruchomy wpisuje się do rejestru na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków – na wniosek właściciela tego zabytku (art. 10). Wojewódzki konserwator zabytków może wydać decyzję o wpisie z urzędu – w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę.

- 1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- 2) uznanie za pomnik historii;
- 3) utworzenie parku kulturowego;
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

– **Art. 16 ust. 1**: „Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej”.

– **Art. 17**, który określa zakazy i ograniczenia na terenie parku kulturowego dotyczące: prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej; zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych; umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1; zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury; składowania lub magazynowania odpadów.

– **Art. 18:** „1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

2. W koncepcji, strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności:

- 1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami”.

– **Art. 19,** który wskazuje, że: „1. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) parków kulturowych.

1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

1b. W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności:

- 1) ochronę zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) ochronę zabytków nieruchomości, innych niż wymienione w pkt 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.

2. W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1.

3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków”.

– **Art. 20,** który mówi o konieczności uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenów.

– **Art. 21:** „Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy”.

– **Art. 22:** „1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.

2. Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.

3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.

4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.
5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:
 - 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
 - 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
 - 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.
6. Właściwy dyrektor urzędu morskiego prowadzi ewidencję zabytków znajdujących się na polskich obszarach morskich w formie zbioru kart ewidencyjnych”.

– **Art. 89** który wskazuje, że „organami ochrony zabytków są:

- 1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;
- 2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków”.

• **Ustawie z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym** (Dz. U. z 2019 r. poz. 506), gdzie w art. 7 ust. 1 pkt 9 zostały określone zadania własne gminy: „zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy (...) kultury (...) oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”. Pośrednio do ochrony zabytków odnoszą się zadania obejmujące kwestie: ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej, gminnych dróg, ulic, mostów, placów oraz organizacji ruchu drogowego, bibliotek gminnych i innych instytucji kultury, kultury fizycznej i turystyki, zieleni gminnej i zadrzewień, cmentarzy gminnych, utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych, promocji gminy.

Istotne uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, znajdują się w innych obowiązujących ustawach i rozporządzeniach, w tym w:

• **Ustawie z dnia 22 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz niektórych innych ustaw** (Dz. U. z 2017 r. poz. 1595).

Ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2020 r. poz. 293). Ustawa określa zasady kształtowania polityki przestrzennej przez jednostki samorządu terytorialnego i organy administracji rządowej oraz zakres i sposoby postępowania w sprawach przeznaczania terenów na określone cele oraz ustalania zasad ich zagospodarowania i zabudowy. Ustawa stanowi także, że w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym uwzględnia się wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

• **Ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane** (Dz. U. z 2019 r. poz. 1186). Ustawa normuje działalność obejmującą sprawy projektowania, budowy, utrzymania i rozbiórki obiektów budowlanych oraz określa zasady działania organów administracji publicznej w tych dziedzinach. Przepisy ustawy nie naruszają przepisów odrębnych, między innymi o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami – w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego.

• **Ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska** (Dz. U. z 2019 r. poz. 1396 z późn. zm.), która mówi między innymi o tym, że ochrona środowiska polega na zachowaniu wartości kulturowych.

• **Ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody** (Dz. U. z 2020 r. poz. 55), której przepisy określają między innymi kompetencje dotyczące wycinki i pielęgnacji drzew na terenach objętych prawną ochroną konserwatorską.

- **Ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami** (Dz. U. z 2018 r. poz. 2204 z późn. zm.). W rozumieniu ustawy celem publicznym jest między innymi opieka nad nieruchomościami stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Ustawa określa między innymi postępowanie wobec nieruchomości objętych prawną ochroną konserwatorską.
- **Ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej** (Dz. U. z 2020 r. poz. 65). Ustawa mówi, że działalność kulturalna polega na tworzeniu, upowszechnianiu i ochronie kultury (art. 1 ust. 1). Mecenat nad działalnością kulturalną sprawuje państwo. Polega on na wspieraniu i promocji twórczości, edukacji i oświaty kulturalnej, działań i inicjatyw kulturalnych oraz opieki nad zabytkami i ochrony dziedzictwa narodowego w Rzeczypospolitej Polskiej i za granicą. (art. 1 ust. 2). Mecenat nad działalnością kulturalną sprawują też jednostki samorządu terytorialnego (art. 1 ust. 4). Art. 2 ustawy wymienia formy organizacyjne działalności kulturalnej, wśród których znajdują się obok teatrów, oper, operetek, filharmonii, orkiestr, instytucji filmowych, kin, muzeów, bibliotek, domów kultury, ognisk artystycznych, galerii sztuki – ośrodki badań i dokumentacji w różnych dziedzinach kultury. Jednostki samorządu terytorialnego organizują działalność kulturalną, tworząc samorządowe instytucje kultury, dla których prowadzenie takiej działalności jest podstawowym celem statutowym. Prowadzenie działalności kulturalnej jest zadaniem własnym jednostek samorządu terytorialnego o charakterze obowiązkowym (art. 9 ust. 1, 2). Instytucje kultury, a zwłaszcza muzea, jednostki organizacyjne mające na celu opiekę nad zabytkami, ośrodki badań i dokumentacji, biura wystaw artystycznych, galerie i centra sztuki, Filtoteka Narodowa, biblioteki, domy i ośrodki kultury, świetlice i kluby, ogniska artystyczne, domy pracy twórczej – prowadzą w szczególności działalność w zakresie upowszechniania kultury. Do podstawowych zadań tych instytucji należy między innymi sprawowanie opieki nad zabytkami.
- **Ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie** (Dz. U. z 2019 r. poz. 688). W ramach ustawy gminy mogą wspierać działalność kulturalną związaną z ochroną zabytków i tradycji prowadzoną przez organizacje pozarządowe (między innymi stowarzyszenia).
- **Ustawie z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu, tzw. Ustawa Krajobrazowa** (Dz. U. z 2015 r. poz. 774 z późn. zm.). Ustawa definiuje pojęcie reklamy, szyldu, krajobrazu, krajobrazu kulturowego, krajobrazu priorytetowego. Nakłada też m.in. obowiązek sporządzania przez samorząd wojewódzki audytu krajobrazowego, w którym mają być zdefiniowane obszary krajobrazów priorytetowych, gdzie sejmik województwa ma mieć możliwość ustalania norm dotyczących wysokości, kształtu budynków i ewentualnego stosowania materiałów miejscowych lub tradycyjnej architektury. Ustawa wprowadza kary za nielegalne reklamy. Ponadto daje samorządom możliwość uchwalenia lokalnego kodeksu reklamowego, w którym określone zostaną zasady sytuowania m.in. tablic i urządzeń reklamowych.
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków** (Dz. U. z 2018 r. poz. 1609).

- **Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenie rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem** (Dz. U. z 2011 r. Nr 113, poz. 661) oraz **Rozporządzenie z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem.**
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków** (Dz. U. z 2017 r. poz. 1674).
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami”** (Dz. U. z 2004 r. Nr 124, poz. 1304 z późn. zm.), które określa tryb składania wniosków o przyznanie odznaki, wzór i wymiary tej odznaki oraz sposób jej wręczania i noszenia.
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych** (Dz. U. z 2004 r. Nr 212, poz. 2153).
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków** (Dz. U. z 2004 r. Nr 30, poz. 259).
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę** (Dz. U. z 2011 r. Nr 89, poz. 510).
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych** (Dz. U. z 2004 r. Nr 71, poz. 650).

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i bibliotekach zostały określone w:

- **Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach** (Dz. U. z 2019 r. poz. 917). Określa podstawowe ramy i zasady funkcjonowania polskich muzeów. Według przepisów ustawy „Muzeum jest jednostką organizacyjną nienastawioną na osiąganie zysku, której celem jest gromadzenie i trwała ochrona dóbr naturalnego i kulturalnego dziedzictwa ludzkości o charakterze materialnym i niematerialnym, informowanie o wartościach i treściach gromadzonych zbiorów, upowszechnianie podstawowych wartości historii, nauki i kultury polskiej oraz światowej, kształtowanie wrażliwości poznawczej i estetycznej oraz umożliwianie korzystania ze zgromadzonych zbiorów” (art. 1).
- **Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach** (Dz. U. z 2018 r. poz. 574 z późn. zm.) która mówi, iż biblioteki i ich zbiory stanowią dobro narodowe, służą zachowaniu dziedzictwa narodowego. Biblioteki organizują i zapewniają dostęp do zasobów dorobku nauki i kultury polskiej oraz światowej.

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy:

- **Ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach** (Dz. U. z 2020 r. poz. 164).

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

GPOnZ jest zgodny z założeniami polityki państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Dokumenty, do których odwołuje się GPOnZ połączono na trzech poziomach: ogólnokrajowym, regionalnym (wojewódzkim) oraz lokalnym. Są to różnego rodzaju strategie, studia i programy, które dotyczą problematyki ochrony i popularyzacji dziedzictwa kulturowego.

GPOnZ zbieżny jest ze strategicznymi celami państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Cele te wymienione są w następujących dokumentach:

• Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami został przyjęty uchwałą nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r.

Głównym celem projektu Krajowego Programu jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami. W okresie 4 lat realizowany będzie we współpracy z państwowymi instytucjami kultury i organami administracji publicznej poprzez trzy cele szczegółowe podzielone na kierunki działania, tj.:

Cel szczegółowy 1: „Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego”, podzielony na kierunki działania:

1. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym.
2. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym.

Cel szczegółowy 2: „Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami”, podzielony na kierunki działania:

1. Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.
2. Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego.

Cel szczegółowy 3: „Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa”, podzielony na kierunki działania:

1. Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa i jego wartości.
2. Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami.

• Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013 wraz z Uzupełnieniem na lata 2004-2020

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004- 2013, przyjęta przez Radę Ministrów 21 września 2004 r., rozwinęta w 2005 r. poprzez przygotowane przez Ministerstwo Kultury uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004- 2020, jest podstawowym dokumentem rządowym, w którym w oparciu o rzetelną analizę podjęto próbę określenia zasad polityki kulturalnej państwa w warunkach rynkowych. Stanowi ona podstawę do dalszych systemowych rozwiązań w dziedzinie kultury. Misją tej strategii jest „zrównoważony rozwój kultury jako najwyższej wartości przenoszony ponad pokoleniami, określającej całokształt historycznego i cywilizacyjnego dorobku Polski, wartości warunkującej tożsamość narodową i zapewniającej ciągłość tradycji i rozwój regionów”.

Uznając kulturę za jeden z podstawowych czynników rozwoju regionów zapisano w strategii następujące priorytety:

- wzrost efektywności zarządzania kulturą,
- wprowadzenie innowacyjnych rozwiązań w systemie działalności kulturalnej i w systemie upowszechniania kultury,
- wzrost uczestnictwa i wyrównanie szans w dostępie do szkolnictwa artystycznego, dóbr i usług kultury,
- poprawa warunków działalności artystycznej,
- efektywna promocja twórczości,
- zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywna ochrona zabytków,
- zmniejszenie luki cywilizacyjnej przez modernizację i rozbudowę infrastruktury kultury.

Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020 wprowadza programy operacyjne służące realizacji strategii. Jednym z nich jest Program Operacyjny „Dziedzictwo kulturowe”.

W programie wyróżnione zostały dwa komplementarne priorytety:

- rewaloryzacja zabytków nieruchomych i ruchomych. Podstawowym celem priorytetu jest poprawa stanu zachowania zabytków, kompleksowa ich rewaloryzacja, zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki, poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji, zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę,
- rozwój kolekcji muzealnych – zadania związane z zakupami dzieł sztuki i kolekcji dla instytucji muzealnych, zakupami starodruków i archiwaliów, konserwacji i digitalizacji muzealiów, archiwaliów, starodruków, księgozbiorów oraz zbiorów filmowych, wspieraniu rozwoju muzealnych pracowni konserwatorskich oraz nowych technik konserwacji zabytków ruchomych.

• **Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)**

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) (SOR) została przyjęta Uchwałą Nr 8 Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r. Jest to aktualizacja Strategii Rozwoju Kraju 2020, przyjętej Uchwałą Nr 157 Rady Ministrów z dnia 25 września 2012 r.

SOR jest strategicznym instrumentem zarządzania polityką rozwoju realizowaną przez instytucje państwa. W jednolitym systemie programowym przedstawia cele do realizacji do 2020 r. oraz w perspektywie do 2030 r., określa wskaźniki ich realizacji, wskazuje sposób ich osiągnięcia oraz określa najważniejsze projekty służące realizacji celów SOR.

Głównym celem SOR jest tworzenie warunków dla wzrostu dochodów mieszkańców Polski przy jednoczesnym wzroście spójności w wymiarze społecznym, ekonomicznym, środowiskowym i terytorialnym.

Zadania powiązane z obszarem ochrony zabytków zostały uwzględnione w następujących obszarach:

1). Obszar e-państwo – kierunek interwencji:

1. Budowa i rozwój e-administracji – orientacja administracji państwa na usługi cyfrowe.

Wyznaczony projekt strategiczny:

Digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej – kontynuacja procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem różnego typu zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, audiowizualnych i zabytków), w tym do celów ponownego wykorzystywania, w ramach którego digitalizację należy rozumieć jako nowoczesną formę konserwacji i zabezpieczania najcenniejszych zasobów kultury.

2). Kapitał ludzki i społeczny – kierunek interwencji:

4. Wzmocnienie roli kultury dla rozwoju gospodarczego i spójności społecznej.

Działania do 2030 r.:

– Ochrona i promocja dziedzictwa narodowego – wykorzystanie potencjału dziedzictwa dla wzmocnienia kapitału społecznego oraz poczucia tożsamości i wspólnoty; inwestycje w dziedzictwo narodowe (dobra kultury, nauki i sztuki, zabytki, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocja dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO).

– Wzmocnianie tożsamości, poczucia wspólnoty i więzi międzypokoleniowych, poprzez uczestnictwo i zwiększanie dostępu do instytucji i dzieł kultury na wszystkich poziomach funkcjonowania wspólnoty (lokalnym, regionalnym, narodowym), likwidacja „białych plam” w dostępie do kultury.

• **Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020**

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020 została przyjęta Uchwałą Nr 61 Rady Ministrów z dnia 26 marca 2013 r. Jest jedną z dziewięciu tzw. strategii zintegrowanych, służących wdrożeniu Strategii Rozwoju Kraju 2020. Jako cel główny wskazano w niej wzmocnienie udziału kapitału społecznego w rozwoju społeczno-gospodarczym Polski, w ramach którego określono cztery cele szczegółowe. W kontekście ochrony zabytków i opieki nad nimi wskazać można czwarty z celów „Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego i kreatywnego”, a zwłaszcza jego priorytet 4.1. „Wzmocnienie roli kultury w budowaniu spójności społecznej”. Wytyczne tutaj kierunki działań to:

4.1.1. Tworzenie warunków wzmocniania tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie lokalnym, regionalnym i krajowym.

4.1.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego oraz krajobrazu.

4.1.3. Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury.

Walory i potencjał tkwiący w dziedzictwie kulturowym są postrzegane w strategii jako „kluczowy element potencjału kulturowego”, a tym samym jedna z „szans rozwojowych dla całego społeczeństwa”. W strategii podnosi się także kwestię znaczenia aktywnej partycypacji społecznej w ochronie zabytków i opiece nad nimi.

• **Koncepcja Zagospodarowania Przestrzennego Kraju 2030**

Koncepcja Zagospodarowania Przestrzennego Kraju 2030 została przyjęta Uchwałą Nr 239 Rady Ministrów dnia 13 grudnia 2011 r. Jest to najważniejszy dokument dotyczący ładu przestrzennego Polski. Jego celem strategicznym jest efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej zróżnicowanych potencjałów rozwojowych do osiągnięcia konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia i większej sprawności państwa oraz spójności społecznej, gospodarczej i przestrzennej w długim okresie. Koncepcja ta kładzie szczególny nacisk na budowanie i utrzymywanie ładu przestrzennego, ponieważ decyduje on o warunkach życia obywateli, funkcjonowaniu gospodarki i pozwala wykorzystywać szanse rozwojowe. Koncepcja formułuje także zasady i działania służące zapobieganiu konfliktom w gospodarowaniu przestrzenią i zapewnieniu bezpieczeństwa, w tym powodziowego. W znacznie większym stopniu niż dotychczas uwzględnia problematykę ochrony dziedzictwa kulturowego w systemie kształtowania prawidłowej polityki przestrzennej.

Jako cele polityki przestrzennej w aspekcie ochrony zabytków wskazano:

- ograniczenie presji urbanizacyjnej na obszary dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, poprzez rozwój narzędzi wspierania finansowego ochrony przyrody i krajobrazu,
- wprowadzenie systemu standardów zabudowy i zagospodarowania terenu na terenach o niższym reżimie ochronnym,
- wprowadzenie narzędzi kompensacji utraconych korzyści ekonomicznych na terenach o wysokich restrykcjach konserwatorskich,
- wspieranie rewitalizacji zdegradowanych przestrzeni: starych dzielnic mieszkaniowych, obiektów przemysłowych, pokolejowych, opuszczonych wsi przez przyjęcie regulacji z zakresu rewitalizacji obszarów miejskich i starych zasobów mieszkaniowych.

4.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

Przy sporządzaniu GPOnZ omówiono uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy wynikające z dokumentów na poziomie:

- **wojewódzkim:** Strategia rozwoju społeczno-gospodarczego województwa warmińsko-mazurskiego do roku 2025, Plan zagospodarowania przestrzennego województwa warmińsko-mazurskiego, Programu Opieki nad Zabytkami Województwa Warmińsko-Mazurskiego na lata 2016-2019;
- **powiatowym:** Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu lidzbarskiego na lata 2017-2020, Plan Rozwoju Lokalnego Powiatu Lidzbarskiego na lata 2015-2020.

GPOnZ jest zgodny z celami, zasadami i kierunkami wyznaczonymi w wojewódzkich i powiatowych dokumentach programowych oraz z dokumentami wyznaczającymi kierunki polityki przestrzennej miasta.

• **Strategia rozwoju społeczno-gospodarczego województwa warmińsko-mazurskiego do roku 2025**

Strategia rozwoju społeczno-gospodarczego województwa warmińsko-mazurskiego do roku 2025 została przyjęta uchwałą nr XXVIII/553/13 Sejmiku Województwa Warmińsko-Mazurskiego z dnia 25 czerwca 2013 r. Jest to aktualizacja strategii opracowanej do 2015 r., następnie do 2025 r. Obecnie opracowywana jest Strategii rozwoju społeczno-gospodarczego województwa warmińsko-mazurskiego do roku 2030.

Strategia jest narzędziem zarządzania regionem, przybliżającym wszystkich do realizacji wizji rozwojowej Warmii i Mazur. Strategia jest podstawą programową kolejnych regionalnych programów operacyjnych dla Warmii i Mazur oraz inspiracją dla działań lobbingsowych w instytucjach krajowych zarządzających krajowymi programami operacyjnymi oraz krajowymi środkami finansowymi celem osiągnięcia części, leżących poza zasięgiem poziomu regionalnego, celów rozwojowych województwa.

W obszarze zabytków ochrony i opieki nad zabytkami wśród atutów w wyznaczonych obszarach strategicznej interwencji (OSI), wymieniono duże nasycenie obiektami zabytkowymi. Walory turystyczne województwa wynikają również z jego wartości kulturowej oraz rozwoju oferty wypoczynkowej i zdrowotnej. Województwo warmińsko-mazurskie odnotowuje znaczącą dynamikę liczby osób zainteresowanych ofertą muzealną. Gminy regionu dysponują licznymi obiektami zabytkowymi. Niektóre z gmin plasują się wysoko w rankingu pod względem liczby uczestników imprez. Wszystkie walory oraz tradycje związane z rozwojem sektora turystycznego powodują, że duża liczba gmin województwa należy do grupy najlepszych w Polsce pod względem rozwoju funkcji turystycznej.

Wśród wyznaczonych celów, związek z dziedzictwem kulturowym ma cel operacyjny Wzrost dostępności i jakości usług publicznych, dla którego wskazano między innymi kierunek działania: Instytucje kultury i organizacje pozarządowe. Ten kierunek działań wiąże się z aktywizacją społeczną, ale również ze wzrostem jakości i różnorodności oferty kulturalnej regionu, przede wszystkim dla swoich mieszkańców. Potrzebne będzie wsparcie finansowe instytucji kultury również na rzecz włączenia ich w tworzenie produktów turystycznych i wypoczynkowych oraz rozszerzenie kręgu odbiorców (w tym osoby niepełnosprawne, uczniowie). Instytucje kultury i organizacje pozarządowe będą wspierane również w procesie wzmacniania ich funkcji regionotwórczej.

Działanie to związane jest pośrednio z jednym z głównych, długookresowych celów polityki miasta Lidzbark Warmiński, tj. Prowadzenie działań informacyjnych, popularyzacyjnych i edukacyjnych związanych z promocją zabytków gminy i walorów krajobrazu kulturowego.

• **Plan zagospodarowania przestrzennego województwa warmińsko-mazurskiego**

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa warmińsko-mazurskiego został przyjęty uchwałą nr XXXIX/832/18 przez Sejmik Województwa Warmińsko-Mazurskiego dnia 28 sierpnia 2018 r. Jest to aktualizacja planu przyjętego uchwałą nr VII/164/15 przez Sejmik Województwa Warmińsko-Mazurskiego dnia 27 maja 2015 r.

Plan jako element regionalnego planowania strategicznego ma na celu równoważenie różnych sfer rozwoju województwa w przestrzeni, jednocześnie służy konkretyzacji przestrzennej celów sformułowanych

w strategii rozwoju województwa warmińsko-mazurskiego i określa uwarunkowania przestrzenne do formułowanych programów rozwoju.

Główny cel polityki zagospodarowania przestrzennego województwa warmińsko-mazurskiego to: Ład przestrzenny i zrównoważony rozwój jako podstawa kształtowania polityki przestrzennej województwa.

Dla realizacji polityki przestrzennej w odniesieniu do środowiska przyrodniczego i kulturowego wskazano:

Obszar 3. Środowisko przyrodnicze i kulturowe

Kierunek dla realizacji polityki przestrzennej związanej z obszarem zabytków: Ochrona dziedzictwa kulturowego i kształtowanie tożsamości regionalnej.

Tu wypunktowano między innymi zachowanie, ochrona i wzmacnianie tożsamości oraz różnorodności kulturowej regionu, znajdujących swój wyraz w zachowanych elementach historycznych struktury przestrzennej województwa, dla między innymi Lidzbarka Warmińskiego jako miasta o stosunkowo dobrze zachowanej tkance urbanistycznej i architektonicznej oraz zespołu pielgrzymkowego.

Obszar 4. Infrastruktura społeczna

Kierunek dla realizacji polityki przestrzennej związanej z obszarem zabytków: Kształtowanie optymalnego modelu rozmieszczenia w przestrzeni obiektów kultury, sztuki i sportu, w celu zaspokojenia potrzeb i aspiracji mieszkańców regionu.

Wskazano tu jako działanie, które jest związane z miastem Lidzbarkiem Warmińskim: Rozwijanie oferty kulturalnej, w szczególności w miejscowościach w których znajdują się zabytkowe obiekty o znaczeniu ponadregionalnym lub/i odbywają się wydarzenia kulturalne o randze ponadregionalnej, w tym w Olsztynie, Elblągu, **Lidzbarku Warmińskim**, Mrągowie, Iławie, Ostródzie, Fromborku, Węgorzewie, Mikołajkach, Grunwaldzie, Ełku.

Obszar 5.3. Turystyka

Kierunek dla realizacji polityki przestrzennej związanej z obszarem zabytków Wykorzystanie potencjału turystycznego województwa jako czynnika rozwoju społeczno-gospodarczego.

W Planie wśród najcenniejszych obiektów objętych formami ochrony z terenu miasta Lidzbark Warmiński wskazano na pomnik historii „Lidzbark Warmiński – zamek biskupów warmińskich”. Lidzbark Warmiński został wyróżniony także wśród miejscowości i obiektów zabytkowych o wyróżniających się walorach i wartościach kulturowych na tle województwa i kraju:

- Lidzbark Warmiński wśród miast i miejscowości o stosunkowo dobrze zachowanej tkance urbanistycznej i architektonicznej, wymagające działań rewitalizacyjnych, w celu utrzymania i wykorzystania gospodarczego i turystycznego ich potencjału kulturowego;
- zespół pielgrzymkowy w Lidzbarku znalazł się wśród obiektów sakralnych potencjalnie bardzo atrakcyjnych kulturowo i turystycznie, wymagające podjęcia działań organizacyjnych i prawnych, a także prac konserwatorskich i adaptacyjnych.

Należy również zaznaczyć, że ww. planie wskazano, że Lidzbark Warmiński zasługuje na wyróżnienie, w którym stosunkowo nieliczne instytucje prowadzą różnorodną działalność kulturalną i są organizatorami imprez o randze krajowej.

• Programu Opieki nad Zabytkami Województwa Warmińsko-Mazurskiego na lata 2016-2019

Programu Opieki nad Zabytkami Województwa Warmińsko-Mazurskiego na lata 2016-2019 został przyjęty uchwałą nr XVIII/426/16 przez Sejmik Województwa Warmińsko-Mazurskiego z dnia 28 czerwca 2016 r. Program stanowi kolejną edycję wcześniejszych Programów, które obowiązywały w latach 2008-2011, następnie w latach 2012-2015.

Program jest dokumentem o charakterze uzupełniającym w stosunku do innych aktów planowania, służącym podejmowaniu działań dotyczących inicjowania, wspierania oraz koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego, a także upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego przez samorząd województwa.

Głównym celem opracowania Programu jest uznanie potrzeby zachowania zasobów regionalnego dziedzictwa kulturowego za ważny czynnik wpływający na kształtowanie się tożsamości regionalnej i promocji

turystycznej. Realizacja Programu powinna w odczuwalny sposób wpłynąć na poprawę stanu zachowania i utrzymania obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie województwa warmińsko-mazurskiego, szeroko pojmowanego zasobu dziedzictwa kulturowego oraz zachowania krajobrazu kulturowego. Program w sposób szczegółowy określa zasoby dziedzictwa kulturowego województwa.

Wyznaczone cele Programu:

Cel 1: Zespolenie i koordynacja form i metod ochrony dziedzictwa kulturowego.

Cel 2: Dążenie do utrzymania obiektów zabytkowych w jak najlepszym stanie, ze szczególnym uwzględnieniem obiektów i zespołów charakterystycznych dla województwa warmińsko-mazurskiego

Cel 3: Opieka nad zabytkami ruchomymi.

Cel 4: Stworzenie optymalnych warunków dla prowadzenia działalności muzealnej.

Cel 5: Opieka nad archeologicznym dziedzictwem województwa warmińsko-mazurskiego.

Cel 6. Ochrona dziedzictwa niematerialnego.

Cel 7. Praktyczne wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego.

Wszystkie powyższe cele zgodne są z wyznaczonymi założeniami programowymi GPOnZ.

• Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu lidzbarskiego na lata 2017-2020

Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu lidzbarskiego na lata 2017-2020 został przyjęty uchwałą nr OR.0710.32.2017 Rady Powiatu Lidzbarskiego z dnia 21 grudnia 2017 r.

Program jest dokumentem polityki samorządu w zakresie podejmowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Program może być wykorzystywany przez inne jednostki samorządu terytorialnego, środowiska naukowe, właścicieli obiektów zabytkowych oraz osoby zainteresowane dziedzictwem kulturowym.

Celem opracowania Programu jest określenie zasadniczych kierunków działań inicjowanych przez władze powiatu w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego występującego w jego granicach administracyjnych, zgodnie z przepisami ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Na podstawie przeprowadzonej diagnozy oraz analizy SWOT, biorąc pod uwagę bogate dziedzictwo kulturowe powiatu oraz jego stan, wyznaczono cel główny Programu, którym jest: Zadbane zabytki wizytówką Powiatu Lidzbarskiego.

W celu jego realizacji wyznaczono cele szczegółowe:

Cel I: Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.

Cel II: Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.

Cel III: Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.

Realizacji sformułowanych wyżej celów służyć będą następujące działania:

1. Prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich i budowlanych przy obiektach zabytkowych nieruchomych będących własnością powiatu; zabezpieczenie i utrzymanie tych obiektów oraz ich otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystanie z nich w sposób zapewniający trwale zachowanie ich wartości.

2. Ustanawianie przez starostę na wniosek Warmińsko-Mazurskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków społecznych opiekunów zabytków; cofanie ustanowienia społecznych opiekunów zabytków; prowadzenie listy społecznych opiekunów zabytków; wydawanie osobom fizycznym legitymacji społecznego opiekuna zabytków; wydawanie zaświadczeń osobom prawnym lub innym jednostkom organizacyjnym pełniącym funkcję społecznego opiekuna zabytków.

3. Umieszczanie przez starostę, przy współpracy z gminami wchodzącymi w skład Powiatu Lidzbarskiego oraz w uzgodnieniu z Warmińsko-Mazurskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków na obiekcie zabytkowym nieruchomym wpisanym do rejestru zabytków znaku informującego o tym, iż obiekt ten podlega ochronie.

3.1. Ustalenie z Warmińsko-Mazurskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków listy obiektów do oznakowania; zamówienie stosownych znaków, umieszczenie ich na wszystkich obiektach w powiecie.

4. Współpraca na wniosek zainteresowanych stron w zakresie utrzymania istniejących i wytyczanie nowych szlaków kulturowych.

4.1. Wspieranie podejmowanego przez gminy zagospodarowania miejsc atrakcyjnych turystycznie, m. in. szlaków kulturowych, ścieżek edukacyjnych, tras rowerowych i innych związanych z dziedzictwem kulturowym.

5. Współpraca z instytucjami i organizacjami działającymi na rzecz ochrony zasobów kulturowych i przyrodniczych oraz rozwoju turystyki w Powiecie Lidzbarskim.

5.1. Współpraca z organami samorządowymi oraz organizacjami pozarządowymi działającymi na terenie Powiatu Lidzbarskiego w sprawie ochrony dziedzictwa kulturowego w zakresie:

- edukacji dzieci i młodzieży obejmującej ochronę zabytków;
- organizacji konkursów poszerzających wiedzę uczniów na temat idei propagujących walory powiatu lidzbarskiego w zakresie dziedzictwa kulturowego i jego ochrony;
- podejmowanie działań mających na celu upowszechnienie wiedzy na temat historii regionu.

6. Upowszechnianie wiedzy o zasobach kulturowych powiatu oraz jego walorach turystycznych na stronie internetowej powiatu oraz innych dostępnych środkach masowego przekazu.

6.1. Wydawanie niekomercyjnych niskonakładowych wydawnictw (drukowanych: przewodników, albumów, widokówek, folderów itp. lub wykorzystujących inne techniki zapisu) popularyzujących wiedzę o zasobach kulturowych powiatu;

6.2. Współpraca z organizacjami działającymi na rzecz promocji regionu w tym zakresie.

7. Inicjowanie wśród młodzieży szkół powiatowych sprawowania opieki nad dawnymi cmentarzami cywilnymi.

8. Kontynuacja wspierania właścicieli zabytków w realizacji prac remontowych przy zabytkach. Realizacji tego działania służy przywoływana w niniejszym Programie Uchwała Nr 0710.16.2012 Rady Powiatu Lidzbarskiego z dnia 25 października 2012 r. w sprawie zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków.

9. Organizowanie konferencji/przedsięwzięć w ramach „Dni Dziedzictwa Warmii” – imprezy promującej i przybliżającej mieszkańcom wybitne walory dziedzictwa kulturowego regionu.

Powyższe cele zgodne są z wyznaczonymi założeniami programowymi GPOnZ.

• Plan Rozwoju Lokalnego Powiatu Lidzbarskiego na lata 2015-2020

Plan Rozwoju Lokalnego Powiatu Lidzbarskiego na lata 2015-2020 został opracowany w październiku 2014 r.

Plan jest dokumentem, który konkretne zadania do realizacji, terminy i ich wykonanie oraz sposób finansowania. Daje możliwość długookresowego planowania, lepszego wykorzystania zasobów powiatu.

Plan podkreśla, iż kultura odgrywa wielką rolę w budowaniu tożsamości i samoidentyfikacji mieszkańców. Pełni ponad to rolę promocji miasta i regionu przedstawiając unikalne dla tego regionu obyczaje, sztukę czy rekonstrukcję wydarzeń historycznych. Potencjał kulturalny powiatu kształtowany jest m.in. przez sieć instytucji kultury. Niewątpliwie zabytki są dużym zasobem dziedzictwa kulturowego Powiatu Lidzbarskiego.

Wśród obiektów zabytkowych z terenu miasta Lidzbark Warmiński wyróżniono następujące obiekty:

- zamek biskupów warmińskich wraz z przedzamczem bastionem i basztą, jako jeden z najcenniejszych zabytków w Polsce,
- kolegiata wraz z klasztorem i wikarówką,
- dawny kościół ewangelicki, najwybitniejszy przykład architektury protestanckiej na Warmii,
- kościół Podwyższenia Krzyża,
- Wysoka Brama (właściwie: przedbramie), mury obronne i układ urbanistyczny,
- Oranżeria Krasickiego,
- zabytkowe domy przy ulicach: Wysokiej Bramy, Kajki, Mickiewicza, Kopernika, Lipowej, Wyszyńskiego, Placu Konstytucji 3 maja, Ratuszowej, Hożej, Kasprowicza, Placu Wolności 3.

W rozdziale dotyczącym kultury, podkreślono, że odgrywa ona wielką rolę w budowaniu tożsamości i samoidentyfikacji mieszkańców. Dzięki niej następuje integracja ludzi z miejscem zamieszkania. Pełni ponadto rolę promocji miasta i regionu przedstawiając unikalne dla tego regionu obyczaje, sztukę czy rekonstrukcje wydarzeń historycznych. Z terenu miasta Lidzbark Warmiński, wymieniono następujące ośrodki kultury: Lidzbarski Dom Kultury w Lidzbarku Warmińskim, Młodzieżowy Dom Kultury w Lidzbarku Warmińskim, Muzeum Warmińskie, którego siedziba mieści się w budynku Zamku Lidzbarskiego.

W Planie określono cele strategiczne i operacyjne w przyjętych jako priorytetowych obszarach rozwoju powiatu. Związany z dziedzictwem kulturowym jest obszar nr 4. Turystyka, sport i dziedzictwo kulturowe, dla którego wyznaczono cel strategiczny: Turystyka motorem rozwoju społeczno-gospodarczego powiatu oraz cel operacyjny: Zadbane zabytki wizytówką powiatu. Realizacji tego celu strategicznego służyć będzie szereg zadań inwestycyjnych, w tym na drogach powiatowych, służących min. poprawie dostępności do zabytków.

Osiągnięcie przyjętych celów zakłada realizację takich działań, które w dłuższym okresie czasu przyniosą wymierne efekty i przełożą się na wzrost konkurencyjności powiatu.

- Budowa ścieżki rowerowej po nasypie kolejowym Lidzbark Warmiński – Jeziorany.
- Wyznaczenie i oznakowanie tras dla turystyki konnej na terenie Powiatu Lidzbarskiego.
- Utworzenie turystycznego szlaku wodnego rzeki Symsarny przepływającej przez jeziora Blanki, Symsar, tereny planowanego uzdrowiska do ujścia do rzeki Łyny.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie miasta

GPOnZ zgodny jest z dokumentami:

- **Plan Rozwoju Lokalnego Gminy Miejskiej Lidzbark Warmiński na lata 2014-2020**

Plan Rozwoju Lokalnego Gminy Miejskiej Lidzbark Warmiński na lata 2014-2020 został opracowany dnia 30 czerwiec 2014 r.

Plan Rozwoju Lokalnego jest jednym z najważniejszych dokumentów wspierających zarządzanie na poziomie samorządu. Dokument ten określa strategię społeczno-gospodarczą gminy, wskazuje cele i kierunki zaangażowania dostępnych środków finansowych oraz sposoby ich wykorzystania.

W Planie wskazano między innymi najważniejsze zabytki z terenu miasta: zamek, kościół farny, Wysoką Bramę z fragmentami murów miejskich, oranżerię, zespół klasztorny sióstr Katarzynek, barokowy kościół parafialny, kościół poewangelicki (obecnie prawosławny) oraz liczne domy i kamieniczki z XVIII, XIX i początku XX w. oraz opisano stan obiektów dziedzictwa kulturowego.

Opisano także rys kulturowy. Gmina Miejska Lidzbark Warmiński posiada wielki potencjał w postaci zaplecza i wieloletnich tradycji w upowszechnianiu kultury. Historia terenów Lidzbarka Warmińskiego związana była ze strukturami administracji kościelnej. W związku z tym pozostałe do dnia dzisiejszego dobra kultury są świadectwem ówczesnych czasów.

Stosownie do obowiązujących unormowań prawnych wszelkie działania inwestycyjne wobec obiektów wpisanych do rejestru zabytków, jak również inwestycje prowadzone na obszarach stanowisk archeologicznych podlegają nadzorowi ze strony Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Cele strategiczne określają rezultaty o zasadniczym znaczeniu w dłuższej perspektywie oraz kierunkują działania na te obszary, które są najważniejsze dla koncepcji rozwoju gminy. Cele te wymagają decyzji dotyczących utrzymania lub zmiany wykorzystania zasobów gminy – publicznych, państwowych i prywatnych.

Wśród opracowanych celów operacyjnych w obszarze dziedzictwa kulturowego wskazać można na:

Cel Strategiczny I. Poprawa jakości życia mieszkańców miasta Lidzbark Warmiński.

Cel operacyjny:

- Rozwój instytucji kultury.

Cel Strategiczny III. Rozwój infrastruktury technicznej i turystyczno-rekreacyjnej miasta Lidzbark Warmiński.

Cel operacyjny:

– Budowa infrastruktury turystyczno-rekreacyjnej.

Cel Strategiczny V. Dążenie do uzyskania i zachowanie ładu przestrzennego miasta Lidzbark Warmiński.

Cele operacyjne:

– Ochrona dziedzictwa kulturowego.

– Wykorzystanie obiektów zabytkowych i terenów zielonych w układzie urbanistyczno-przestrzennym Lidzbarka Warmińskiego.

Dla ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego można wskazać następujące zadania zmierzające do realizacji celów (poprawy sytuacji na danym obszarze):

– Zakup wyposażenia trwałego i promocja wydarzeń kulturalnych Lidzbarskiego Domu Kultury;

– Budowa infrastruktury uzdrowskiej;

– Kompleksowa rewitalizacja obszarów wzdłuż rzek Łyny i Symsarny na terenie Lidzbarka Warmińskiego.

– Rewitalizacja istniejącej zabudowy Starego Miasta wraz z zagospodarowaniem przestrzeni publicznej Starego Miasta w Lidzbarku Warmińskim;

– Modernizacja amfiteatru i promocja Lidzbarskich Wieczorów Humoru i Satyry – podniesienie atrakcyjności społecznej przestrzeni;

– Renowacja zabytkowych organów w średniowiecznym kościele pw. św. Apostołów Piotra i Pawła;

– Rewitalizacja nieruchomości i obiektów budowlanych na terenach pokolejowych w Lidzbarku Warmińskim.

• Lokalny Program Rewitalizacji miasta Lidzbark Warmiński w ramach Ponadlokalnego programu rewitalizacji sieci miast Cittaslow

Lokalny Program Rewitalizacji miasta Lidzbark Warmiński w ramach Ponadlokalnego programu rewitalizacji sieci miast Cittaslow (LPR) został przyjęty uchwałą nr XI/81/2019 Rady Miejskiej w Lidzbarku Warmińskim z dnia 8 lipca 2019 r.

LPR jest dokumentem strategicznym z elementami operacyjnymi, mającym swoje podstawy w diagnozie istniejących problemów w sferze społecznej, gospodarczej, środowiskowej, przestrzenno-funkcjonalnej i technicznej. W ramach programu rewitalizacji będą realizowane cele strategiczne i operacyjne wpisujące się w strategiczne dokumenty o zasięgu europejskim, krajowym, regionalnym oraz lokalnym. Wykaz najważniejszych dokumentów strategicznych wraz z ich celami.

Zasadniczym celem działań LPR jest ożywienie gospodarcze i społeczne, a także zwiększenie potencjału turystycznego i kulturalnego, w tym nadanie obiektom i terenom zdegradowanym nowych funkcji społecznych (w tym kulturalnych, edukacyjnych i rekreacyjnych) oraz gospodarczych, a także powiązane z nimi i przeprowadzane w tym samym czasie: rozwiązywanie problemów społecznych oraz podniesienie atrakcyjności inwestycyjnej terenów rewitalizowanych. Oznacza to, iż projekty realizowane w ramach LPR powinny przyczyniać się do tworzenia miejsc pracy oraz przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu

Wizja LPR: Lidzbark Warmiński w 2024 roku jest miastem ożywionym społecznie i gospodarczo, o zwiększonym potencjalnie kulturalnym i turystycznym. Wyprowadzone ze stanu kryzysowego obszary rewitalizacji posiadają przestrzeń do aktywizacji społecznej, publicznej i gospodarczej, podnosząc jakość życia osób wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem społecznym.

Nadrzędnym celem opisanych działań rewitalizacyjnych jest: wspieranie włączenia społecznego i walka z ubóstwem, lepsza jakość życia społeczności zamieszkującej obszary problemowe.

Ponadto określono cele szczegółowe. W obszarze dziedzictwa kulturowego można wskazać:

1. Wzrost kapitału społecznego mieszkańców miasta.

– Wzrost aktywności kulturalnej mieszkańców;

– Budowanie tożsamości lokalnej mieszkańców w oparciu o historię i regionalne tradycje.

2. Ochrona dziedzictwa kulturowego:

– Zabezpieczenie i ochrona zabytków i obiektów dziedzictwa kulturowego.

3. Rewitalizacja i modernizacja przestrzeni publicznej:

- Zachowanie i rewitalizacja budynków oraz obiektów o walorach historycznych, kulturowych, architektonicznych i urbanistycznych;
- Poprawa jakości przestrzeni publicznej dla mieszkańców i turystów;
- 4. Renowacja i modernizacja substancji budowlanej oraz wzmocnienie funkcji mieszkaniowej:
 - Zachowanie, rewaloryzacja i modernizacja substancji budowlanej, w szczególności budynków o wartościach i znaczeniu historycznym, architektonicznym, artystycznym lub przestrzenno-funkcjonalnym.
- 5. Poprawa warunków dla rozwoju edukacji, nauki i kultury:
 - Rewitalizacja obiektów związanych z edukacją, nauką i kulturą.

W LPR wyznaczono zintegrowane przedsięwzięcia (ZP). Duży wpływ na dziedzictwo kulturowe ma ZP nr 2.

Nazwa zintegrowanego przedsięwzięcia nr 2: Jestem stąd-integracja społeczno-kulturalna mieszkańców w oparciu o tożsamość miasta.

Obszar objęty ww. ZP zlokalizowany jest w ścisłym centrum miasta i w większości znajduje się w strefie ochrony konserwatorskiej A pod ścisłym nadzorem Warmińsko-Mazurskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Przed transformacją obszar ten stanowił centrum społeczno-gospodarcze i kulturalne miasta.

Tytuł projektu 2.1. Aktywizacja społeczno-zawodowa poprzez modernizację amfiteatru oraz budowę Centrum Rzemiosł i Kultury Warmińskiej, lokalizacja: ulica Plac Młyński (Centrum Rzemiosł i Kultury Warmińskiej)

Tytuł projektu 2.2. Zagospodarowanie suchej fosy. Zagospodarowanie „suchej fosy” stworzy nowe możliwości wypoczynku i rekreacji dla mieszkańców oraz turystów. Zagospodarowanie terenu będzie zachęcało mieszkańców do spędzania czasu wolnego na świeżym powietrzu. Cały obszar fosy znajduje się w strefie „A i W” ochrony konserwatorskiej i archeologicznej; lokalizacja: ul. Wiślana/Krzywa.

Tytuł projektu 2.3. Zabezpieczenie murów obronnych. Ważnym celem projektu jest wzmocnienie identyfikacji mieszkańców i budowania trwałego poczucia tożsamości i więzi mieszkańców z historyczną zabudową miejską. Projekt uporządkuje przestrzeń społeczną przez co wzmocni również potencjał turystyczny, mury zlokalizowane są w ciągu spacerowym pomiędzy Kościołem pw. św. Piotra i Pawła a Wysoką Bramą oraz w bezpośrednim sąsiedztwie planowanej budowy Bulwaru nad Łyną. Ponadto projekt będzie kontynuacją renowacji murów obronnych, których I etap został zrealizowany ze środków RPO Warmia i Mazury 2007-2013 z osi Rewitalizacja. W ramach działań realizowanych przez Ośrodek Aktywizacji Zawodowych uczestnicy szkoleń dot. obsługi turystycznej będą oprowadzać turystów m.in. po fortyfikacjach miejskich w tym niniejszego muru; lokalizacja: ul. Dębowa i Plac Kościelny.

Tytuł projektu 2.4. Modernizacja energetyczna budynków wielorodzinnych w obszarze rewitalizowanym. Planuje się kompleksową modernizację energetyczną budynków wielorodzinnych na terenie obszaru rewitalizacji (ul. Prosta 15, ul. Kasprowicza 9, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 18-własnośćwspólnot mieszkaniowych, w których gmina ma swoje udziały. Renowacja zabytkowej tkanki w najbardziej reprezentacyjnej części miasta podniesie potencjał gospodarczy tego miejsca; lokalizacja: ul. Prosta 15, ul. Kasprowicza 9, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 18.

Wykaz uzupełniających przedsięwzięć:

Obszar – Ochrona dziedzictwa kulturowego

1. Projekt: Renowacja obiektów dziedzictwa kulturowego na cmentarzu komunalnym w Lidzbarku Warmińskim. Uzasadnienie: 1.Utrwalenie substancji historycznej, przywrócenie parametrów technicznych i usunięcie przyczyn zniszczeń oraz konserwacja elementów zespołu cmentarza komunalnego w Lidzbarku Warmińskim: stacje Drogi Krzyżowej, w tym Golgota, Pieta i Grób Pański, ogrodzenie zespołu cmentarza komunalnego wraz z bramą od ulicy Krasickiego, 28 nagrobków i krzyży.
2. Przebudowa alejek cmentarnych.
3. Rewaloryzacja kompozycji zieleni historycznego założenia cmentarnego.
4. Stworzenie zaplecza sanitarnego dla turystów, osób odwiedzających groby swoich bliskich i dla obsługi cmentarza w istniejącej kaplicy cmentarnej; Podmiot realizujący: Gmina Miejska Lidzbark Warmiński.

2. Projekt: Renowacja murów obronnych przy kościele pw. św. Piotra i Pawła. Uzasadnienie: Mur obronny w części znajdującej się przy kościele podmywany jest przez wody rzeki Łyny statykę i liczne uszkodzenia. Renowacja będzie odbywała się wg wytycznych Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Podmiot realizujący: Parafia Rzymskokatolicka pw. św. Piotra i Pawła.

3. Projekt: Renowacja Zabytkowych Organów w średniowiecznym Kościele pw. św. Piotra i Pawła. Zakres zadań: dezynfekcja i czyszczenie organów; prace konserwatorskie instrumentów; konserwacja prospektu organowego. Podmiot realizujący: Parafia Rzymskokatolicka pw. św. Piotra i Pawła.

4. Projekt: Renowacja wieży kościoła pw. św. Piotra i Pawła. Zakres zadań: dezynfekcja i odtruwanie od drzewojadów; wymiana elementów stalowych; wymiana pokrycia dachowego; naprawa i uzupełnienie konstrukcji. Podmiot realizujący: Parafia Rzymskokatolicka pw. św. Piotra i Pawła.

5. Projekt: Szlaki kulturowe Lidzbarka Warmińskiego. Projekt z zakresu dziedzictwa kulturowego podzielony na dwa zadania wykorzystujące potencjał i predyspozycje obszaru Warmii. Dotyczący dwóch szlaków tematycznych, prezentujących walory kulturowe i elementy dziedzictwa kulturowego Warmii. I Zadanie: „Największa bitwa wojsk napoleońskich na terenie RP” – bitwa pod Heilsbergiem. II Zadanie – „Trójkąt Lidzbarski-szlak po historycznych fortyfikacjach”. Podmiot realizujący: Stowarzyszenie „Dom Warmiński.

Obszar – Budowanie tożsamości regionalnej i kultura.

1. Projekt: Osada staropruska Lecbarg. Zakres zadań: przygotowanie terenu – budowa replik wczesnośredniowiecznych (VIII-XIII w.) elementów; utworzenie stałego miejsca warsztatów nauki ginących zawodów, takich jak: ciesielstwo, układanie dachu ze strzechy, budowa domów z naturalnych surowców, szkutnictwo, kowalstwo; powstanie stoczni szkutnictwa historycznego zajmującej się budową replik słowiańskich, pruskich i nordyckich łodzi klepkowych i dłubanek; utworzenie warsztatów zajmujących się w skansenie pokazami produkcji (o charakterze edukacyjnym) oraz wytwórczości kopii zabytków archeologicznych (o charakterze komercyjnym) w zakresie: jubilerstwa, obróbki bursztynu, garncarstwa, tkactwa, kowalstwa, mincerstwa, snycerstwa, produkcji dziegciu, skórnictwa, rogownictwa; utworzenie podłoża do organizacji międzynarodowych, historycznych imprez wczesnośredniowiecznych i średniowiecznych umożliwiających dalszy rozwój i promocję Lidzbarka Warmińskiego na arenie polskiej i międzynarodowej, prezentujących historię miasta, regionu oraz Polski, która w zakładanym okresie rekonstrukcji. Podmiot realizujący: Wolni Prusowie.

2. Projekt: XIX-wieczna wioska rzemieślnicza z czasów Napoleona. Zakres działań: stworzenie stałego miejsca, upamiętniającego wydarzenie z 1807 r. Pod Lidzbarkiem Warmińskim odbyła się wtedy największa bitwa w kampaniach napoleońskich na obecnych terenach Polski; -przygotowanie terenu-budowa umocnień – reduta, okopy – budowa replik XIX-wiecznych i wcześniejszych zabudowań gospodarczych chat, kuźni, stolarni, zakładu tkackiego itp. które docelowo, mogłyby tworzyć wizję XIX-wiecznej wioski rzemieślniczej.- utworzenie stałego miejsca warsztatów – nauki ginących zawodów; utworzenie podłoża do organizacji międzynarodowych, historycznych imprez XIX-wiecznych, napoleońskich – Bitwa pod Heilsbergiem. Podmiot realizujący: Stowarzyszenie Przyjaciół Ziemi Lidzbarskiej.

3. Projekt: Cyfrowe Archiwum Lokalne. Zakres: Projekt będzie polegał na stworzeniu cyfrowego archiwum, gdzie mieszkańcy udostępnią materiały z życia miasta z dawnych lat. Wszystkie dokumenty będą skanowane, grupowane i udostępniane w formie cyfrowej dla zainteresowanych. Baza będzie tworzona z dokumentów, które będą dostarczone do biblioteki, a będą stanowiły o historii materialnej i niematerialnej naszych mieszkańców. Zakładamy, że materiały które znajdują w archiwach prywatnych i zakładowych będą przyniesione do biblioteki w celu ich zachowania dla potomnych. Są to zdjęcia, zaświadczenia, oświadczenia, protokoły, spisy dokumentów i inne mówiące o historii ziemi lidzbarskiej. Część będzie udostępniona przez Internet.

5. Projekt: Produkty promujące Lidzbark Warmiński. Zakres: Projekt przebiegać będzie w formie case study, którego tematem będzie stworzenie produktów z dziedziny designu i rzemiosła przez artystów oraz projektantów regionu, dostosowanych do produkcji w działającej na terenie Lidzbarka Warmińskiego Spółdzielni Socjalnej Rokosz. Podmiot realizujący: Spółdzielnia socjalna Rokosz.

6. Projekt: Po nas coś zostanie-śpiewnik warmiński. Zakres: W 2008 r. – w 700. rocznicę nadania praw miejskich Lidzbarkowi Warmińskiemu odbył się koncert, podczas którego wykorzystano utwory napisane i zaśpiewane przez mieszkańców miasta. Były to utwory o tematyce ściśle związanej z Warmią, Lidzbarkiem Warmińskim, z krajobrazem i historią Warmii, z konkretnymi miejscami w przestrzeni miejskiej Lidzbarka Warmińskiego. Podmiot realizujący: Stowarzyszenie „Dom Warmiński”.

7. Projekt: Ocalić od zapomnienia. Tradycyjne metody wytwórstwa czepca warmińskiego. Zakres: projektu planowana jest organizacja warsztatów wytwórstwa: tradycyjnych czepców warmińskich. Celem warsztatów jest przekazanie tej dziedziny rękodziela ludowego młodym pokoleniom i ocalenie go przed zaginięciem. Podmiot realizujący: Zespół Tańca Ludowego Perła Warmii.

8. Projekt: Letnia Biblioteka u Księcia Biskupa. Zakres: Projekt zakłada stworzenie plenerowej biblioteki z wykorzystaniem zbiorów Miejskiej Biblioteki Pedagogicznej i terenu przyległego do zabytkowego pawilonu, w którym biblioteka ma swoją siedzibę. Biblioteka plenerowa i czytelnia funkcjonować będą w sezonie turystycznym – od czerwca do września w latach 2016-2020. Podmiot realizujący: Oranżeria Kultury w Lidzbarku Warmińskim

9. Projekt: Ogrody Sztuki w Oranżerii. Zakres: Projekt zakłada różnorodne działania artystyczno-literackie; w tym wykłady, koncerty, warsztaty skupiające się na z różnych dziedzin sztuk i ogrodu, Do projektu zaangażowani będą profesjonalści z zakresu sztuk plastycznych, historii sztuki, historii ogrodów, hortiterapii, a także profesjonalni i amatorscy muzycy. Koncerty oraz warsztaty będą odbywać się we wnętrzach zabytkowego pawilonu ogrodowego lub/i w przynależącym do budynku terenie ogrodów barokowych. Podmiot realizujący: Oranżeria Kultury w Lidzbarku Warmińskim

10. Projekt: Wykłady Czwartkowe. Zakres: Projekt zakłada realizację wykładów o tematyce głównie nawiązującej do dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego regionu Warmii i Mazur. Wykładom towarzyszyć będą wystawy, warsztaty oraz debaty przeznaczone dla różnych grup wiekowych. Podmiot realizujący: Oranżeria Kultury w Lidzbarku Warmińskim.

Obszar – Rewitalizacja/modernizacja/adaptacja istniejącej zabudowy.

1. Projekt: Rewitalizacja dawnego dworca kolejowego w Lidzbarku Warmińskim. Zakres: Projekt zakłada remont budynków po byłym dworcu PKP. W ramach remontu wykonana zostanie termomodernizacja budynków z odtworzeniem dawnego wyglądu. Podmiot realizujący: Gmina Miejska Lidzbark Warmiński.

2. Projekt: Modernizacja amfiteatru miejskiego poprzez jego rozbudowę o zadaszenie membranowe. Zakres: Projekt zakłada modernizację amfiteatru miejskiego poprzez wyposażenie go w tymczasowe zadaszenie membranowe sceny wraz z widownią. Podmiot realizujący: Gmina Miejska Lidzbark Warmiński.

3. Projekt: Odtworzenie zabytkowego Ratusza. Zakres: Odbudowa budynku zgodnie z zaleceniami Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na podstawie istniejącego, który został wybudowany na przełomie XIX i XX, a 1903 r. podaje się jako oficjalna datę rozpoczęcia działalności. Podmiot realizujący: Gmina Miejska Lidzbark Warmiński.

4. Projekt: Ratusz serce miasta. Zakres: Odbudowa nieistniejącego budynku w centrum starego miasta, który przez lata pełnił rolę Ratusza miejskiego. Należałoby wykonać badania archeologiczne w 2/3 działki na której usytuowany był Ratusz, (jedna trzecia działki już jest przebadana) zaprojektować budynek Ratusza na podstawie istniejących materiałów źródłowych. Wybudowanie i przeznaczenie budynku na Galerię Sztuki Współczesnej na parterze i na piętrze miejsce na warsztaty twórcze i pomieszczenia na mechaniczne lalki, które wzorowane będą na np. „Koziołkach” w Poznaniu, czy smoczych jamach w Luksemburgu. Takie elementy jakby teatr lalek wychodzące z okien będą ciekawą atrakcją turystyczną jak również wpisują się w element dziedzictwa regionu. Podmiot realizujący: Gmina Miejska Lidzbark Warmiński.

6. Projekt: Stary Ratusz miejscem edukacji historyczne. Zakres: Projekt polega na uzupełnieniu istniejącej infrastruktury i zwiększenia możliwości Grupy Wileński Muszkieterski Pułk w kształtowaniu sfery edukacji i kultury w Mieście Lidzbark Warmińskim. W ramach projektu przewiduje się: 1. Stworzenie wystawy nawiązującej do 1807 r. i bitwy pod Heilsbergiem w pomieszczeniach Domu środowisk Twórczych w Lidzbarku Warmińskim. 2. Zlecenie uszycia kolejnych strojów historycznych wraz z oporządzeniem na potrzeby rozwoju grupy aby można było rekrutować kolejnych chętnych i aktywizować historycznie

mieszkańców. 3. Stworzenie mobilnej platformy wystawienniczej aby docierać z ekspozycją na teren „starego miasta” tak by mogło zobaczyć ją jak najwięcej mieszkańców i turystów. 4. Opracowanie i udostępnienie oferty edukacyjnej dla dzieci i młodzieży związanej z zabawami XIX wiecznej Europy. Tak by przyciągnąć również ten segment odbiorców poza okresem wakacyjnym. Podmiot realizujący: Gmina Miejska Lidzbark Warmiński.

7. Projekt: Rewitalizacja gościńca Wysoka Brama. Zakres: Konserwacja i rewitalizacja obiektu zabytkowego „Wysoka Brama”, który teraz nie jest wykorzystywany turystycznie i gospodarczo. Poszerzenie oferty turystycznej przez przystosowanie obiektu do prowadzenia działalności turystycznej i kulturalnej. Podmiot realizujący: PRIMI BIS Sp. z o.o.

Obszar – Poprawa estetyki przestrzeni publicznej.

Projekt: Zabytki i sztuka nowoczesna wyznacznikiem współczesności! Zakres: W ramach przedmiotowego projektu planowana jest organizacja warsztatów tworzenia murali miejskich w infrastrukturze miasta Lidzbark Warmiński. Stworzenie projektu powstania murali miejskich, które wpisały by się w krajobraz miasta nadając mu nowoczesny wygląd jednocześnie nie ingerując w klasyczny układ zabudowy miejskiej.

W Programie wskazano i opisano jednostki zajmujące się krzewieniem kultury, takie jak: Lidzbarski Dom Kultury, Młodzieżowy Dom Kultury im. Ireny Kwinto, Miejska Biblioteka Pedagogiczna oraz Miejska Biblioteka Publiczna im. M. Kromera, Dom Środowisk Twórczych „Ratusz”, Muzeum Warmińskie w Lidzbarku Warmińskim.

Opisano Dziedzictwo kulturowe, w tym Założenia Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Lidzbark Warmiński na lata 2013-2016 oraz opisano kilka obiektów wpisanych do rejestru zabytków.

• Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych dla Miasta Lidzbark Warmiński

Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych dla Miasta Lidzbark Warmiński został opracowany w 2018 r. Z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków został uzgodniony dnia 23 października 2018 r.

Plan został wykonany zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.

Ochrona zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych polega na planowaniu, przygotowaniu i realizacji przedsięwzięć zapobiegawczych, dokumentacyjnych, zabezpieczających, ratowniczych i konserwatorskich, mających na celu ich uratowanie przed zniszczeniem, uszkodzeniem lub zaginięciem.

• Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Lidzbark Warmiński

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego zostało przyjęte uchwałą nr XXXVI/281/2009 z dnia 15 kwietnia 2009 r. Rady Miejskiej w Lidzbarku Warmińskim, zmienione uchwałą nr XXXIX/308/2017 Rady Miejskiej w Lidzbarku Warmińskim z dnia 14 czerwca 2017 r. w sprawie uchwalenia zmiany Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Lidzbark Warmiński

Studium jest narzędziem kształtowania polityki przestrzennej samorządu. Głównym zadaniem Studium jest określenie polityki przestrzennej miasta, wpisanej w politykę przestrzenną państwa oraz ogólnych kierunków i zasad zagospodarowania przestrzennego miasta. Studium ma także za zadanie sformułowanie lokalnych uwarunkowań, celów i programów rozwoju, tym samym jest dokumentem wytyczającym ogólną politykę przestrzenną miasta i jednocześnie posiada charakter wytycznych do sporządzenia miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

Studium szczegółowo określa zasadę objęcia ochroną obiektów i obszarów prawnie chronionych wpisanych do rejestru zabytków województwa warmińsko-mazurskiego oraz posiadających wartości zabytkowe, a znajdujących się w ewidencji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Olsztynie.

W przypadku obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków, w tym zespołu staromiejskiego oraz nawarstwień kulturowych miasta Lidzbark Warmiński prowadzenie działań inwestycyjnych wymaga

uzyskania pozwolenia Warmińsko-Mazurskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, a działalność inwestycyjna w ich otoczeniu wymaga uzyskania pozwolenia Warmińsko-Mazurskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. W przypadku obiektów i obszarów posiadających wartości zabytkowe, a znajdujących się w ewidencji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Olsztynie prowadzenie działań inwestycyjnych wymaga uzyskania uzgodnienia z WKZ w Olsztynie. Wszelkie inwestycje budowlane oraz działania mogące prowadzić do zmiany wyglądu budynków lub obszarów wpisanych do rejestru zabytków historycznych lub mogące naruszać ich ekspozycję (w tym montaż wszelkiego rodzaju urządzeń technicznych, tablic i reklam) wymagają uzyskania pozwolenia WKZ (zgodnie z przepisami o ochronie i opiece nad zabytkami). Pozwolenia WKZ wymagają także prace budowlane i konserwatorskie prowadzone w obrębie średniowiecznego układu urbanistycznego wpisanego do rejestru zabytków.

Studium ustala też zakres ochrony konserwatorskiej zabytków architektury, zabytków archeologicznych, parków zabytkowych oraz cmentarzy dawnych, zabytków techniki oraz krajobrazu kulturowego:

- w odniesieniu do zabytków architektury, zabytków techniki ochronie podlega kształt i rodzaj pokrycia dachów, artykulacja i sposób opracowania elewacji (w tym stolarki otworowej jako jednego z elementów wystroju elewacji), a w konkretnych przypadkach także wystrój wnętrz;
- w odniesieniu do zabytków archeologicznych ochronie podlegają nawarstwienia kulturowe miasta Lidzbark Warmiński, a wszelkie prace ziemne podejmowane na ich terenie należy poprzedzić badaniami archeologicznymi lub prowadzić pod nadzorem archeologicznym, na które należy uzyskać pozwolenie WKZ (na warunkach ustalonych przez WKZ w odniesieniu do konkretnego zamiaru inwestycyjnego);
- w odniesieniu do zabytkowych parków i cmentarzy ochroną należy objąć drzewostan, elementy małej architektury, nagrobki, ogrodzenia, kompozycję przestrzenną;

Zgodnie z opracowanym Studium rewaloryzacji śródmieścia m. Lidzbarka ustanawia się:

- strefę ochrony konserwatorskiej „A”, obejmującą rejon Starego Miasta;
- strefę ochrony archeologicznej „W”.

Ochrona polega na utrzymaniu zasadniczych elementów (kwartałów) zabudowy, utrzymaniu istniejącej substancji zabytkowej i o wartościach kulturowych oraz podlega ustaleniom konserwatorskim odnośnie charakteru i skali nowej zabudowy. Wszelka działalność inwestycyjna na tym obszarze winna być zgodna z projektem rewaloryzacji w granicach zgodności z projektowanym układem komunikacyjnym na obrzeżu Starego Miasta, oraz uzgodniona z WKZ w Olsztynie. Wszelka działalność inwestycyjna na tym obszarze powinna być poprzedzona w zależności od potrzeb badaniami archeologicznymi lub badaniami konserwatorskimi, na które należy uzyskać pozwolenie WKZ w Olsztynie.

W granicach strefy ochrony archeologicznej wszelkie roboty ziemne wymagają pozwolenia WKZ w Olsztynie. Ponadto na terenie miasta występują obiekty archeologiczne znajdujące się w ewidencji WKZ w Olsztynie, objęte ochroną konserwatorską. Wszelkie roboty ziemne w obrębie tych obiektów wymagają wyprzedzającego rozpoznania archeologicznego terenu. Zakres rozpoznania archeologicznego, badania sondażowe lub pełne badania archeologiczne należy prowadzić po uzyskaniu pozwolenia WKZ w Olsztynie.

W strefie ochrony konserwatorskiej „B” obejmującej tereny przedmieść ustalony został wymóg dostosowania zabudowy do skali i wyrazu architektonicznej wartościowej zabudowy istniejącej. Występujący w tej strefie sposób zabudowy, ogrody przydomowe, małe domy mieszkalne winien być kontynuowany, świadczy bowiem o charakterze miasta.

Ustala się ochronę sylwety miasta, poprzez wprowadzenie strefy ochrony krajobrazu „K” i strefę ochrony ekspozycji „E” – w strefach tych obowiązuje zakaz wprowadzania dominant przestrzennych przesłaniających widok na miasto oraz „konkurujących” z jego historycznymi dominantami takimi jak zamek, kościoły czy wieża ciśnień.

Wprowadzono też zasady lokalizacji nowej zabudowy wynikające z ochrony ekspozycji obiektów zabytkowych oraz zachowania krajobrazu kulturowego:

- lokalizację nowej zabudowy należy wyznaczać z zachowaniem historycznych linii zabudowy (strefa „B” ochrony konserwatorskiej) lub na podstawie wyprzedzających badań archeologicznych (strefa „A” ochrony konserwatorskiej), sposobu zabudowy miasta i poszczególnych posesji;
- w odniesieniu do nowej zabudowy obowiązuje zasada dostosowania do sąsiadujących obiektów historycznych o tej samej funkcji pod względem gabarytów, wysokości, bryły (w tym kierunku kalenicy, spadku połaci dachowych) oraz pokrycia dachów, formy architektonicznej, materiałów budowlanych (dachówka ceramiczna, cegła, kamień, tynki o tradycyjnej fakturze, drewno);
- w przypadku nowej zabudowy obowiązuje zasada ochrony ekspozycji historycznej zabudowy i poszczególnych budynków historycznych.

• Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego miasta Lidzbark Warmiński

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wraz z aktami wykonawczymi określa przedmiot, formy i zasady ochrony zabytków i opieki nad nimi. Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym wraz z aktami prawnymi określa procedurę sporządzania i zakres merytoryczny miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Obie te ustawy wraz z ww. aktami dają narzędzie ochrony zabytków – miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego (MPZP). Ustawy te stanowią także podstawę uczestnictwa wojewódzkiego konserwatora zabytków w procedurze sporządzania miejscowych planów.

Ochrona dziedzictwa kulturowego i zabytków w MPZP dotyczy nie tylko konkretnych obiektów i obszarów zabytkowych, lecz także wszelkich aspektów zagospodarowania przestrzennego ustalanego w planie dla całego obszaru opracowania.

Zgodnie z powyższym MPZP miasta Lidzbark Warmiński jako akty prawa miejscowego stanowią podstawę planowania przestrzennego. Mają one wiążące i nadrzędne znaczenie dla gospodarki nieruchomościami. W obowiązujących MPZP, w sytuacji, gdy na terenie objętym danym planem znajdują się obiekty zabytkowe, odpowiednio definiują zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. Zapisy te są precyzyjne i stanowią dobry wyznacznik w planowaniu przestrzennym miasta.

W zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:

- a) ustala się zasadę objęcia ochroną obiektów i obszarów prawnie chronionych wpisanych do rejestru zabytków oraz posiadających wartości zabytkowe znajdujących się w ewidencji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Olsztynie,
- b) ochronie podlega kształt i rodzaj pokrycia dachów, artykulacja i sposób opracowania elewacji (w tym stolarki otworowej jako jednego z elementów wystroju elewacji),
- c) obowiązuje zakaz dokonywania zmian w budynkach historycznych, mogących doprowadzić do utraty wartości zabytkowej (wyburzenia, nadbudowy, zmian kształtu dachów, zmian rodzaju pokrycia dachowego tj. wprowadzania współczesnego rodzaju pokrycia oraz przebudowy obiektów historycznych – w tym zmian w obrębie elewacji, z wyłączeniem prac adaptacyjnych uwzględniających walory zabytkowe obiektów,
- d) w doniesieniu do obiektów historycznych ustala się priorytet utrwalania oryginalnej formy elewacji zabytków oraz kolorytu architektury lokalnej,
- e) remonty budynków historycznych należy prowadzić na zasadach pozwalających zachować walory zabytkowe elewacji tj. kompozycję elewacji, detal architektoniczny podlegający ekspozycji oraz rodzaj wykończenia elewacji (dot. m.in. termomodernizacji),
- f) w odniesieniu do obiektów wpisanych do rejestru zabytków wszelkie prace konserwatorskie i restauratorskie oraz roboty budowlane i działania mogące prowadzić do zmiany ich wyglądu lub mogące naruszać ich ekspozycję wymagają uzyskania pozwolenia WKZ w Olsztynie,
- g) w odniesieniu do obiektów ujętych w ewidencji zabytków wszelkie prace konserwatorskie i roboty budowlane należy uzgodnić z WKZ w Olsztynie,
- h) ustala się strefę ochrony konserwatorskiej dla stanowisk archeologicznych znajdujących się w ewidencji zabytków – wszelkie inwestycje w wyznaczonych obszarach wymagają poprzedzenia archeologicznymi badaniami sondażowymi, na które należy uzyskać pozwolenie Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Olsztynie.

W odniesieniu dla obiektów zabytkowych obowiązują następujące ustalenia:

- a) wszelkie działania inwestycyjne w obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymagają uzyskania odpowiednich pozwoleń zgodnie z przepisami w sprawie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- b) obowiązuje ochrona zachowanej zabytkowej struktury urbanistyczno-architektonicznej, ochrona historycznego układu ulic i placów, historycznych podziałów parcelacyjnych, historycznego sposobu zabudowy działek,
- c) obowiązuje ochrona obiektów historycznych – ochronie podlega kształt i rodzaj pokrycia dachów, artykulacja i wykończenie elewacji, w tym stolarki otworowej jako jednego z elementów wykończenia,
- d) nową zabudowę należy sytuować uwzględniając historyczną parcelację, głębokości zabudowy oraz pierzeje i linie zabudowy,
- e) w przypadku nowej zabudowy obowiązuje zasada dostosowania do istniejących obiektów historycznych pod względem gabarytów, wysokości, formy architektonicznej, kształtu dachu (w tym kierunku kalenicy, spadku połaci dachowych), materiałów budowlanych (dachówka ceramiczna, cegła, kamień, tynki o tradycyjnej fakturze, drewno),
- f) w przypadku nowej zabudowy obowiązuje zasada ochrony ekspozycji historycznej zabudowy i poszczególnych budynków historycznych,
- g) zakazuje się lokalizacji nośników reklamowych za wyjątkiem szyldów o powierzchni nie większej niż 1m², wykonanych z materiałów historycznie uzasadnionych takich jak: metal, szkło, drewno.

W odniesieniu do obszarów ochrony archeologicznej – planowanie i realizację jakichkolwiek prac budowlanych należy realizować na zasadach określonych w przepisach o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Strefa ochrony konserwatorskiej „A”:

- a) zgodnie z opracowanym studium rewaloryzacji śródmieścia m. Lidzbarka Warmińskiego ustala się strefę ochrony konserwatorskiej „A” obejmującą rejon Starego Miasta,
- b) obowiązuje pełna ochrona zachowanej zabytkowej struktury urbanistyczno-architektonicznej, ochrona historycznego układu ulic i placów, historycznych podziałów parcelacyjnych, historycznego sposobu zabudowy działek,
- c) obowiązuje pełna ochrona obiektów historycznych – ochronie podlega kształt i rodzaj pokrycia dachów, artykulacja i wykończenie elewacji, w tym stolarki otworowej jako jednego z elementów wykończenia,
- d) obowiązuje zakaz dokonywania zmian w budynkach historycznych, mogących doprowadzić do utraty wartości zabytkowej (wyburzania, nadbudowy, zmian kształtu dachów, zmian rodzaju pokrycia dachowego tj. wprowadzania współczesnego rodzaju pokrycia oraz przebudowy obiektów historycznych – w tym zmian w obrębie elewacji, z wyłączeniem prac adaptacyjnych uwzględniających walory zabytkowe obiektów, dokonanych na podstawie wytycznych konserwatorskich oraz zmian wynikających z ustaleń zdobytych na podstawie badań naukowych i konserwatorskich),
- e) remonty budynków historycznych należy prowadzić na zasadach pozwalających zachować walory zabytkowe elewacji tj. kompozycję elewacji, detal architektoniczny, rodzaj wykończenia elewacji, historyczny rodzaj materiałów budowlanych (dot. m.in. termomodernizacji),
- f) nową zabudowę należy sytuować w oparciu o wyniki wyprzedzających badań archeologicznych, tzn. uwzględniając historyczne podziały na poszczególne parcele, głębokości zabudowy, linie zabudowy,
- g) w przypadku nowej zabudowy obowiązuje zasada dostosowania do istniejących obiektów historycznych pod względem gabarytów, wysokości, formy architektonicznej, kształtu dachu (w tym kierunku kalenicy, spadku połaci dachowych), materiałów budowlanych (dachówka ceramiczna, cegła, kamień, tynki o tradycyjnej fakturze, drewno),
- h) w przypadku nowej zabudowy obowiązuje zasada ochrony ekspozycji historycznej zabudowy i poszczególnych budynków historycznych,
- i) w odniesieniu do zespołu staromiejskiego i poszczególnych obiektów znajdujących się w strefie „A” obowiązują przepisy ustawy o ochronie i opiece nad zabytkami. Wszelkie inwestycje budowlane oraz działania mogące wpłynąć na wygląd zespołu staromiejskiego, jak i poszczególnych obiektów (w tym montaż

wszelkiego rodzaju urządzeń technicznych, tablic i reklam) podejmowane na terenie strefy wymagają uzyskania pozwolenia WKZ w Olsztynie.

Strefa ochrony archeologicznej „W”:

- a) granice strefy ochrony archeologicznej „W” częściowo pokrywają się ze strefą „A” ochrony konserwatorskiej,
- b) w obrębie strefy W przedmiotem ochrony pozostają znajdujące się lub mogące się znajdować w jej obrębie nieruchome zabytki archeologiczne,
- c) wszelkie prace ziemne oraz podejmowane w piwnicach budynków znajdujących się w obrębie strefy należy prowadzić pod nadzorem archeologicznym lub poprzedzić badaniami archeologicznymi – prace te wymagają uzyskania pozwolenia WKZ w Olsztynie.

Strefa ochrony konserwatorskiej „B”:

- a) granice strefy ochrony konserwatorskiej „B” obejmuje tereny w centrum miasta oraz przedmieść,
- b) w strefie obowiązuje ochrona układu ulic i placów oraz historycznej zabudowy stanowiącej otoczenie obiektów i zespołów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów, które znajdują się w gminnej ewidencji zabytków,
- c) obowiązuje pełna ochrona budynków historycznych – ochronie podlega kształt i rodzaj pokrycia dachów, artykulacja i wykończenie elewacji, w tym stolarki otworowej jako jednego z elementów wykończenia,
- d) obowiązuje zakaz dokonywania zmian w budynkach historycznych, mogących doprowadzić do utraty wartości zabytkowej (wyburzania, nadbudowy, zmiany kształtu dachów, zmiany rodzaju pokrycia dachowego, tj. wprowadzania współczesnego pokrycia oraz przebudowy obiektów historycznych – w tym zmian w obrębie elewacji, z wyłączeniem prac adaptacyjnych uwzględniających walory zabytkowe obiektów, dokonanych na podstawie wytycznych konserwatorskich oraz zmian wynikających z ustaleń zdobytych na podstawie badań naukowych i konserwatorskich),
- e) remonty budynków historycznych należy prowadzić na zasadach pozwalających zachować walory zabytkowe elewacji, tj. kompozycję elewacji, detal architektoniczny, rodzaj wykończenia elewacji, historyczny rodzaj materiałów budowlanych (dotyczy m.in. termomodernizacji),
- f) w przypadku nowej zabudowy obowiązuje zasada dostosowania do historycznej linii zabudowy oraz do sąsiadujących obiektów historycznych pod względem gabarytów, wysokości, formy architektonicznej, kształtu dachu (w tym kierunku kalenicy, spadku połaci dachowych), materiałów budowlanych (dachówka ceramiczna, cegła, kamień, tynki o tradycyjnej fakturze, drewno),
- g) w przypadku nowej zabudowy obowiązuje zasad ochrony ekspozycji historycznej zabudowy i poszczególnych budynków historycznych. Montaż wszelkiego rodzaju urządzeń technicznych, tablic i reklam podejmowane na terenie strefy wymaga uzyskania uzgodnienia z Urzędem Miejskim w Lidzbarku Warmińskim.
- h) w odniesieniu do obiektów i obszarów ujętych w ewidencji zabytków wszelkie prace budowlane i konserwatorskie należy uzgodnić z WKZ w Olsztynie,
- i) w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków wszelkie inwestycje budowlane oraz działania mogące prowadzić do zmiany ich wyglądu lub mogące naruszać ich ekspozycję wymagają uzyskania pozwolenia WKZ w Olsztynie.

Ustala się ochronę sylwety miasta, poprzez wprowadzenie strefy ochrony krajobrazu „K” i strefę ochrony ekspozycji „E” – w strefach tych obowiązuje zakaz wprowadzania dominant przestrzennych przesłaniających widok na miasto oraz „konkurujących” z jego historycznymi dominantami takimi jak zamek, kościoły czy wieża ciśnień.

Zasady dotyczące umieszczania nośników reklamowych i innych tablic oraz napisów na obiektach historycznych (wpisanych do rejestru zabytków i znajdujących się w ewidencji zabytków):

- a) zakazuje się umieszczania nośników reklamowych i innych tablic oraz napisów na dachach budynków oraz na elewacjach w sposób, który oznacza przysłonięcie detalu architektonicznego, przysłonięcie,
- b) należy dostosować formę plastyczną oraz kolorystykę nośników reklamowych i innych tablic oraz napisów do formy i stylistyki całej elewacji budynku,

- c) w obrębie jednego obiektu należy stosować jednolite stylistycznie liternictwo, materiały oraz kolorystykę nośników wykonanych z materiałów tradycyjnych tj. szkła, metalu, drewna itp.,
- d) umieszczanie na zabytku wpisanym do rejestru nośników reklamowych i innych tablic oraz napisów wymaga uzyskania pozwolenia WKZ w Olsztynie,
- e) zasady umieszczania na obiekcie znajdującym się w ewidencji zabytków nośników reklamowych i innych tablic oraz napisów należy uzgodnić z WKZ w Olsztynie.

Na podstawie obowiązujących przepisów obecnie na terenie miasta obowiązuje 9 miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

Spis obowiązujących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego na terenie miasta Lidzbark Warmiński:

1. Uchwała nr LIII/380/2010 Rady Miejskiej w Lidzbarku Warmińskim z dnia 31 marca 201 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta Lidzbark Warmiński.
2. Uchwała nr XXXVI/282/09 Rady Miejskiej w Lidzbarku Warmińskim z dnia 15 kwietnia 2009 r. w sprawie uchwalenia Zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta Lidzbark Warmiński.
3. Uchwała nr OR.BR.007.64.2012.EK Rady Miejskiej w Lidzbarku Warmińskim z dnia 12 września 2012 r. w sprawie uchwalenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Miasta Lidzbark Warmiński dotyczącej fragmentów jednostek urbanistycznych C, E3 i F.
4. Uchwała nr OR.BR.0007.84.2013.EK Rady Miejskiej w Lidzbarku Warmińskim z dnia 30 października 2013 r. w sprawie uchwalenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Miasta Lidzbark Warmiński dotyczącej fragmentów jednostek urbanistycznych A, E3 i F.
5. Uchwała nr XXXI/233/2016 Rady Miejskiej w Lidzbarku Warmińskim z dnia 30 listopada 2016 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla obszarów obejmujących fragmenty miasta Lidzbark Warmiński.
6. Uchwała nr XLIII/341/2017 Rady Miejskiej w Lidzbarku Warmińskim z dnia 20 września 2017 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla obszarów obejmujących fragmenty miasta Lidzbark Warmiński.
7. Uchwała nr XXXIX/309/2017 Rady Miejskiej w Lidzbarku Warmiński z dnia 14 czerwca 2017 r. w sprawie uchwalenia Miejsowego planu zagospodarowania przestrzennego obszarów ochrony uzdrowskiej w strefie „A” w mieście Lidzbark Warmiński.
8. Uchwała nr Rady Miejskiej w Lidzbarku Warmińskim z dnia 25 października 2018 r. w sprawie uchwalenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla obszaru Miasta Lidzbark Warmiński w rejonie ul. Olsztyńskiej (teren Warmińsko-Mazurskiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej).
9. Uchwała nr LX/461/2018 Rady Miejskiej w Lidzbarku Warmińskim z dnia 26 września 2018 r. w sprawie uchwalenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla obszarów miasta Lidzbark Warmiński.

5.2. Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego miasta

Krajobraz kulturowy jest indywidualnym wizerunkiem miejsca, łączącym elementy przyrody, klimatu i ukształtowania terenu oraz zachodzących na tym terenie procesów politycznych, gospodarczych, społecznych i kulturowych, związanych z działalnością człowieka. Ujawnia się poprzez dziedzictwo materialne – kształtujące krajobraz przyrodniczy na przestrzeni dziejów oraz dziedzictwo niematerialne – zwyczaje, przekaz ustny, wiedza i umiejętności, także związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa – które są przekazywane z pokolenia na pokolenie i odtwarzane przez ludzi w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Krajobraz kulturowy jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości. Jego ochrona jest najistotniejszym czynnikiem kształtowania tożsamości i osobowości mieszkańców, by mogli identyfikować się ze swoim miastem i siedliskiem oraz zrozumieć jego historię.

Na krajobraz kulturowy miasta Lidzbark Warmiński wpłynęło jego znaczenie w czasach historycznych – Lidzbark od poł. XIV do końca XVIII w. był stolicą i największym miastem historycznej Warmii. Był siedzibą senatorów Prus Królewskich, stanowił centrum polityczne, kulturalne i religijne, istotnie wpływając na gospodarczy rozwój regionu. Był stolicą diecezji znajdującej się w rękach biskupów, która jako część państwa polskiego, zachowywała autonomię polityczną. Po rozbiorach pozostał ostoją katolicyzmu. Tak silna tożsamość społeczna spowodowała, że nawet po utracie autonomii mieszkańcy, zarówno Niemcy, jak i Polacy przez wiele podkreślali swą niezależność i odrębność oraz czuli przywiązanie do dawnych związków Warmii z Polską. Dzięki temu, zachowało się na niej więcej spuścizny regionalnej związanej z tradycjami polskimi. Warmia wraz z Lidzbarkiem jest kojarzona zarówno z Zakonem Krzyżackim, jak i z wybitnymi przedstawicielami polskiej i światowej elity intelektualnej minionych wieków (Mikołaj Kopernik, Marcin Kromer, Stanisław Hozjusz, czy Ignacy Krasicki).

5.2.1. Charakterystyka miasta

Gmina miejska Lidzbark Warmiński położona jest w północnej części województwa warmińsko-mazurskiego, w powiecie lidzbarskim.

Miasto stanowi siedzibę władz powiatu lidzbarskiego oraz gminy miejskiej Lidzbark Warmiński i gminy wiejskiej.

Przez teren Lidzbarka Warmińskiego przebiega droga krajowa nr 51 relacji Bezledy (granica państwa) – Bartoszyce – Lidzbark Warmiński – Dobrze Miasto – Olsztyn – Olsztynek oraz krzyżujące się z nią drogi wojewódzkie nr 513 relacji Pasłęk – Orneta – Lidzbark Warmiński – Wozławki i nr 511 relacji Lidzbark Warmiński – Górowo Iławskie – Bagrationowsk. Położenie miasta przy drodze nr 51 jest bardzo istotnym uwarunkowaniem ze względów m.in. gospodarczych i komunikacyjnych; umożliwia bezpośrednie połączenia z drogowym przejściem granicznym z Rosją w Bezledach

Miasto leży na pograniczu Niziny Sępopolskiej i Pojezierza Olsztyńskiego, w dorzeczu Łyny oraz jej prawobrzeżnego dopływu Symsarny.

Zgodnie z podziałem J. Kondrackiego miasto Lidzbark Warmiński usytuowane jest na pograniczu trzech mezoregionów: Niziny Sępopolskiej, Pojezierza Olsztyńskiego i Wzniesień Górowskich. W związku z występowaniem powyższych mezoregionów obszar miasta jest zróżnicowany pod względem krajobrazu. Dominują między innymi liczne wzniesienia i obniżenia terenu, a także faliste i płaskie tereny.

Na obszarze miasta występują następujące formy ochrony przyrody:

- Obszar Chronionego Krajobrazu Doliny Dolnej Łyny (OChK Doliny Dolnej Łyny),
- Obszar Chronionego Krajobrazu Doliny Symsarny (OChK Doliny Symsarny),
- Pomnik przyrody: głazy przy ul. Pięknej, pomnik przyrody nr 1157.

5.2.2. Zarys historii miasta na tle historii Warmii

Pierwsze ślady osadnictwa na terenach obecnego województwa warmińsko-mazurskiego pochodzą z XIV-XIII tysiąclecia p.n.e. Docierały tu pierwsze, koczownicze grupy ludności, zajmujące się łowiectwem. Około IV-V w. p.n.e. mieszkali tu ludy prebałtyjskie, z których z czasem zaczęły formować się plemiona zwane później Prusami. Wzmianki o nich pojawiają się w 150 r. n.e., a podziały plemienne omawia kronika Piotra z Dusburga (1326 r.).

Od końca X w. ziemie Prusów próbowali podporządkowywać sobie władcy Polski, Mazowsza, Pomorza i Rusi. Równolegle przedsięwzięto misje chrystianizacyjne, bez sukcesu. Wyprawy zbrojne skutkowały odwetem ze strony Prusów. Eskalacja konfliktu zaowocowała osadzeniem na pograniczu polsko-pruskim Krzyżaków, którzy podjęli systematyczny podbój ziem pruskich, z zamiarem utworzenia własnego państwa – do 1283 r. podporządkowali sobie całe Prusy. Jeszcze w 1243 r. na podbijanych ziemiach powołano cztery diecezje: chełmińską, pomezzańską, warmińską i sambijską. Krzyżacy przejęli władzę w trzech spośród nich, diecezja warmińska wraz z Lidzbarkiem zachowała dużą samodzielność. Panowanie państwa krzyżackiego zakończył pokój toruński w 1466 r. W wyniku jego ustaleń ziemie chełmińską, Warmię i Żuławki włączono w granice Królestwa Polskiego, zaś region Prus Górnych – jako lenno polskie, pozostał w Prusach Zakonnych pod władzą Wielkiego Mistrza. Równolegle z podbojem ziem pruskich Zakon, ale też biskupi warmińscy rozpoczęli systematyczną kolonizację podbitych terenów, a jej największa intensywność przypadła na przełom XIII/XIV w. Osadnicy przybywali z krajów niemieckich, Śląska, Pomorza, Mazowsza oraz Polski. Ludność pruska często była przesiedlana, głównie na tereny Warmii, Pomezanii oraz Sambii.

Ślady pradziejowego osadnictwa na terenie obecnego miasta Lidzbark Warmiński i okolic pochodzą ze schyłku II i I w. p.n.e. Pierwszymi odnotowanymi mieszkańcami terenu byli Prusowie; Lidzbark uważany jest za część Warmii lecz część badaczy wskazuje iż założony został na ziemi staropogezkańskiej. Jako warmiński ośrodek administracyjny i osadniczy usytuowany został na miejscu staropruskiego grodu-Heilsberg to dawna Plica Bartha.

Pierwsza wzmianka o istnieniu pruskiej osady Lecbarg pochodzi z 1241 r. – gród opanowali Krzyżacy. Warownia została rozbudowana i wzmocniona, ale już w 1242 r. została odbita i zniszczona przez Prusów. W 1251 r., na mocy układu z Zakonem teren Lidzbarka otrzymało biskupstwo warmińskie. Biskup Anzelm w 1260 r. odbudował gród, lecz w wyniku drugiego powstania pruskiego utracił go ponownie na okres 1261-1273. W 1274 r. gród powrócił do rąk Krzyżaków. Po 1355 r. Jan z Miśni, ówczesny biskup warmiński, przeniósł stolicę diecezji z Ornety do Lidzbarka – miasto stało się siedzibą biskupów warmińskich w okresie 1350-1795. Biskup warmiński posiadał podwójną władzę – był ordynariuszem diecezji i zarządcą świeckiej domeny.

W 1308 r. Lidzbark uzyskał prawa miejskie, do miasta napłynęli osadnicy niemieccy i Polacy ze Śląska. Miasto stało się centrum administracji i sadownictwa dla biskupiej Warmii.

W XIV w. gród rozwijał się bardzo dynamicznie. W latach 1348-1400 wybudowano zamek. Dwór lidzbarski miał ogromny wpływ na życie kulturalne regionu, a nawet kraju. W 1357 r. ukończono budowę murów obronnych, w mieście był ratusz, szpital i kościół, a pod koniec wieku – wodociąg z ujęciem wody na Górze Okartowej. Lidzbark był ośrodkiem rzemiosła i handlu (m.in. lnem). Istniały tu trzy folusze: sukieniczy, szewski i białoskórniczy, kuźnia miedzi, młyn, tartaki, garbarnia i szlifiernia. Miasto słynęło też z piwowarstwa. Dzięki tygodniowym i rocznym targom rozwijał się handel. Korzystne przywileje i opieka biskupów sprawiały, że szybko rosła zamożność mieszkańców. Lidzbark był w tym czasie jednym z najzamożniejszych i najludniejszych ośrodków Warmii.

Po klęsce pod Grunwaldem miasto uznało zwierzchność króla polskiego. Ówczesny zwierzchnik Warmii biskup Henryk IV Vogelsang, po restytucji władz krzyżackich, utracił panowanie nad diecezją. W latach 1411-1413 Lidzbark był rezydencją wielkiego mistrza Henryka von Plauen, którego władza upadła w 1414 r. w trakcie „wojny głodowej”, która spowodowała liczne zarazy, głód i znaczne straty demograficzne. Potem powrócił biskup i Warmia uzyskała swobodę w zarządzaniu. W 1 poł. XV w. osiedlali się tu licznie przybysze ze Śląska: Polacy i Niemcy z Łużyczan, także trwały migracje wewnętrzne.

Przystąpienie Lidzbarka do Związku Pruskiego doprowadziło do konfliktu z biskupem Franciszkiem Kuhschmalzem; w 1453 r. podpisano pismo stanów, wypowiadające posłuszeństwo biskupowi – musiał opuścić Warmię. W 1454 r. w akcie inkorporacji ziem pruskich Warmia wraz z Lidzbarkiem włączona została w granice Polski. O praktycznej realizacji traktatu zdecydowała jednak dopiero wojna trzynastoletnia i pokój toruński (19.10.1466 r.) Odtąd stany warmińskie obradowały na oddzielnych zjazdach dając początek sejmikowi warmińskiemu, obradom przewodniczył biskup, zaś delegaci z Lidzbarka prowadzili sekretariat. W latach 1466-1519 nastąpił duży napływ ludności z Mazowsza, Ziemi Chełmińskiej i Lubawskiej oraz Prus Książęcych.

Krzyżacy, którzy usiłowali odzyskać utracone tereny, trzykrotnie bezskutecznie oblegali miasto w latach 1519-1521. Po upadku państwa zakonnego w 1525 r., Prusy Książęce stały się lennem Polski, na Warmii zaczął się długi okres spokoju. Rozpoczęło się odbudowywanie kraju. Ludność pruska podczas wojen krzyżackich prawie całkowicie uległa wyniszczeniu, pozostali ulegli polonizacji. W latach 1520-1525 miała miejsce kolejna akcja osiedleńcza – tym razem przybywali chłopci z Ziemi Chełmińskiej i Mazowsza, także z Kujaw i Pomorza. Przewagę wśród mieszkańców stanowiła ludność polska, o czym świadczyć może ufundowanie w 1579 r. „polskiego” kościoła pw. Św. Stanisława. Usuwanie skutków wojen i akcja osadnicza trwały do końca XVI w.

Warmia nie poddała się reformacji, Lidzbark pozostał miastem katolickim. Istniało postanowienie, iż innowiercy na terenie Warmii mogą przebywać tylko jeden dzień. Ważna była postawa biskupów, zwłaszcza Stanisława Hozjusza. W 1586 r. założono klasztor św. Katarzyny, działały bractwa kościelne i stowarzyszenia religijne, których celem była również działalność charytatywna. Szczególnie aktywne były szczególnie bractwa Bożego Ciała, rotarianie, kapłańskie, różańcowe, św. Józefa i św. Jakuba.

Kolejny kryzys nastąpił w czasie wojen szwedzkich. W 1656 r. Lidzbark, jak i cała Warmia, okupowany był przez elektora brandenburskiego Fryderyka Wilhelma. W latach 1703-1704 król szwedzki Karol XII na zamku urządził swoją siedzibę – tu zapadła decyzja o powołaniu na tron polski Stanisława Leszczyńskiego. Diecezja warmińska miała obowiązek utrzymać siedmiotysięczną armię szwedzką, co – wraz z licznymi kontrybucjami – doprowadziło do upadku gospodarczego regionu. Nieszczęść dopełniła sroga zima 1708 r. i epidemia dżumy w latach 1709-1710. To wszystko spowodowało znaczne straty demograficzne. W latach 1708-1717 nastąpił ostatni etap dosiedleń, głównie z Polski, ale też pojawili się uciekinierzy z Prus.

W 1772 r., w wyniku I rozbioru Polski, Warmia weszła w skład Prus. Podzielona została na powiaty: braniewski i lidzbarski, wcielone do departamentu królewieckiego. Lidzbark stał się siedzibą powiatu miejskiego, zrzeszającego 12 miast warmińskich. Utworzono trzy powiaty sądowe; braniewski, lidzbarski i olsztyński; na ich czele stali justycjariusze podlegli wójtowskiemu sądowi biskupiemu w Lidzbarku. W 1795 r. siedzibę biskupstwa przeniesiono do Fromborka. Ostatnim rezydentem zamku był Ignacy Krasicki. Autonomia biskupstwa została zlikwidowana, a dobra biskupie przejęło państwo. Nastąpiła stagnacja, wręcz degradacja ośrodka.

Dnia 10 czerwca 1807 r. pod miastem rozegrała się bitwa, w której Francuzi pod dowództwem Napoleona pokonali sprzymierzone oddziały prusko-rosyjskie. W latach 1816-1818 rozebrano bramy miejskie. W XIX w. Lidzbark stał się siedzibą garnizonu; pojawienie się nowej grupy mieszkańców przyczyniło się do otwarcia pierwszego na Warmii kościoła ewangelickiego.

Miasto ponownie zaczęło się rozwijać w 2 połowie XIX w., choć np. jeszcze w latach 1866-1896 siedziba starostwa znajdowała się w Dobrym Mieście. Do jego wzrostu przyczyniła się trwająca od 1899 r. budowa węzła kolejowego, łączącego linie do Cynt przez Górowo Iławeckie (1899 r.), Czerwonki (1899 r.), Ornety (1905 r.), Sątóp Samulewa (1905 r.) oraz Bartoszyce (1916 r.). Związana z tym była rewolucja techniczna przynosząca miastu inwestycje przemysłowe – powstały elektrownia, odlewnie żeliwne, młyny zbożowe. Działały szkoły i wiele urzędów.

W 1914 r. Rosjanie okupowali miasto przez pięć dni; do 1919 r. działał duży obóz jeniecki. Przebywali w nim Rosjanie, Brytyjczycy, Serbowie, Rumuni, Francuzi, Włosi, Belgowie. Jeńców zatrudniono przy budowie drogi do Bartoszyce

Po 1933 r. w całych Prusach Wschodnich wzrosło poparcie dla nazistów. W 1937 r. w Lidzbarku miała miejsce tzw. „wojna różańcowa” – brutalny napad policji na poczty z chorągwiami podczas procesji Bożego Ciała.

W 1945 r. Lidzbark wrócił do Polski, stał się siedzibą powiatu. Po przejściu Armii Czerwonej został w 80% zniszczony. Sowieci wywieźli dwie linie kolejowe, do Ornety i Sątóp Samulewa. Przetrwał gotycki zamek biskupi, jeden z najcenniejszych zabytków na północy kraju. Miejsce Niemców, a także Warmiaków, którzy wyemigrowali na zachód po 1956 r., zajęli przesiedleńcy z Kresów oraz napływowa ludność z centrum Polski. W 1958 r. przesądzono o zaniechaniu odbudowy starówki, a następnie w jej miejscu wystawiono gomulkowskie blokowiska, zacierające historyczną postać Lidzbarka. Dokonano również wyburzeń istniejących jeszcze budowli zabytkowych, zwłaszcza osiemnasto- i dziewiętnastowiecznych. Od 1999 r. Lidzbark jest stolicą powiatu w województwie warmińsko-mazurskim.¹

5.2.3. Rozwój przestrzenny miasta²

Lokacja miasta Lidzbarka nastąpiła w 1308 r., zapewne w nawiązaniu do dawniej istniejącego osiedla pruskiego. Warunki terenowe były dogodne: miasto zostało zlokalizowane na końcowym odcinku niemal trójkątnego wzniesienia otoczonego z trzech stron zakolem rzeki Łyny i łagodnie ku niej opadającego. Zapewniało to korzystne warunki obronne, gdy od strony półn. przekopano rów, łączący oba ramiona Łyny, której wody zasilają fosę. Miasto stanowiło rodzaj wyspy oblanej wodami rzeki.

W obrębie tego zamkniętego trójkąta rozplanowano miasto z uwzględnieniem warunków terenowych. Na środku znalazł się prostokątny Rynek z ratuszem w środku. Z rogów Rynku wychodziło 6 szerszych ulic i 2 małe uliczki, zasadniczo pod kątem prostym. Równoległe do murów miejskich od strony półn., wsch. i półd. biegly obwodnice odciążając główne ulice. Teren we wsch. części miasta jest nieco niższy niż w regionie Rynku, stąd też od strony wsch. i znajdującej się tam Bramy Młyńskiej dojazd odbywał się przez dawną ul. Zamkową. Ulica Zamkowa odgrywała rolę głównej arterii we wsch. części miasta aż do Rynku, skąd w kącie półn.-zach. wychodziła pryncypalna ulica ob. Powstańców Warszawy biegnąca do Bramy Wysokiej. Z Rynku biegly dwie ulice w kierunku półd. (dzisiejsza ul. Mickiewicza i Kasprowicza), zmierzające do placu w półd. części miasta, gdzie stał gotycki kościół farny pw. św. Apostołów Piotra i Pawła (wykończony po 1350 r., przebudowany ok. 1500 r. na halowy), otoczony cmentarzem z niewysokim murem, w którym w miejscu bramy znajdowała się dzwonnica, postawiona na wprost wylotu dzisiejszej ul. Mickiewicza, stanowiąc jej zamknięcie. Półn. część miasta nosiła nazwę Nowego Miasta (Neustadt) i została przyłączona do zabudowy miejskiej dopiero po 1308 r. (dzisiejsza ul. Hoża, dawn. Vordere Neustadt).

Mury obronne miasta (ukończone do 1357 r.), otaczające całe miasto, najsilniejsze były na odcinku półn. z uwagi na brak naturalnego zabezpieczenia. W murach znajdowały się 3 większe bramy: w półn.-zach. stronie – dwuczęściowa Wysoka Brama z barbakanem, w półd.-zach. – Brama Kościelna (albo ul. Dobromiejska) i od półn.-wsch. – Brama Młyńska. W strefie półd., za terenem kościoła parafialnego znajdowała się furta, naprzeciw mostu na Łynie, przez który prowadziła najkrótsza droga z miasta do zamku biskupiego, określana mianem Zamkowej. Zasadniczo najpoważniejszą rolę odgrywały 3 główne bramy, przez które przechodziły najważniejsze arterie komunikacyjne z półd. (Dobre Miasto) i zach. (Orneta) oraz wsch. (Bartoszyce, Jeziorany). W samym mieście, zamkniętym w obrębie linii obronnych, nie zachodziły istotne zmiany, aż do pocz. XIX w. Jedynie w latach 1618-1619 powstał kościół polski św. Stanisława, na terenie cmentarza kościoła św. Apostołów Piotra i Pawła.

Miasto posiadało kilka mostów na Łynie: za Bramą Kościelną i Młyńską, oraz most na półd. od furty Zamkowej. Przez ten ostatni przechodził od 2 poł. XIV w. rurociąg dostarczający miastu świeżej wody do picia

¹ <https://sztetl.org.pl/pl/miejscowosci/l/1012-lidzbark-warmiński/96-historia-miejscowosci/69036-historia-miejscowosci> (data dostępu 04.11.2019 r.)

² Biskup M., Rozwój przestrzenny Lidzbarka Warmińskiego, Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 4, 481-496, 1961

(tzw. Röhrenbrücke, dziś Most Kopernika). Mosty te jednocześnie łączyły miasto z przedmieściami, na których znajdowały się stodoły, które ulegały one zniszczeniu w czasie działań wojennych (1520 r.), lub na skutek pożarów (1584 r.). Poza Bramami Kościelną i Młyńską, na prawym brzegu Łyny znajdowały się przedmieścia – Kościelne i Młyńskie. Szczególną rolę odgrywało Przedmieście Młyńskie z uwagi lokalizacji młyna zamkowego i miejskiego wraz z foluszami i hamiernią. Płd.-wsch. strona na prawym brzegu Łyny była zajęta przez zamek biskupi, usytuowany wraz z przedzamczem w widłach Łyny i Symsarny. Nie podlegała ona miastu, podobnie jak obszar na zach. od Mostu Kopernika. Na miejscu istniejącego tam folwarku założono w poł. XVII w. ogrody biskupie z oranżerią, przebudowaną w stylu klasycyzmu.

Na wsch. od zamku, na prawym brzegu Symsarny, znajdował się już przed 1384 r. szpital miejski i kościół św. Ducha, zburzony w latach 70. XV w. W 1543 r. szpital został połączony ze szpitalem miejskim dla zakaźnie chorych pw. św. Jerzego, istniejącym już zapewne w 1 poł. XIV w., a położonym wraz z cmentarzem przed Bramą Młyńską, przy drodze wiodącej do Markajmów. W 1582 r. szpital częściowo przeniesiono na teren miasta w pobliże dziedzińca parafialnego. Na jego miejscu pozostała kaplica św. Jerzego i szpital dla mężczyzn. Obok kaplicy św. Jerzego znajdowała się kaplica pod wezwaniem św. Katarzyny – dla ludności pruskiej. Została ona przyłączona do szpitala św. Jerzego w 1582 r.

W końcu XVIII i pocz. XIX w. rozwój przestrzenny miasta szedł w kierunku płn.-zach. i płd.-wsch. Poza Wysoką Bramą powstała nowa dzielnica – w okolicach dzisiejszych ulic Konstytucji i Lipowej. W latach 1821-1823 stanął tam pierwszy na Ziemi Warmińskiej kościół ewangelicki. Druga nowa dzielnica powstała na płd. od Bramy Młyńskiej wzdłuż dzisiejszej ul. Kardynała Stefana Wyszyńskiego. Zabudowano także Przedmieście Kościelne wzdłuż ob. Placu Kościelnego na płd.-zach. od miasta.

Na terenie miasta, po 1772 r. większa część murów obronnych została zburzona, z wyjątkiem poważniejszych fragmentów w części płn. i zach. Mur części płn. w znacznym stopniu zaadaptowano dla budynków mieszkalnych. W 1817 r. zburzono Bramę Kościelną, w 1818 r. – Bramę Młyńską. W 1825 r. zburzono kościół św. Stanisława, na którego miejscu stanęła szkoła parafialna oraz mieszkania dla duchownych. W 1847 r. nastąpiło całkowite przyłączenie do miasta Przedmieść Młyńskiego i Kościelnego, jak również terenu zamku biskupiego. Zabudowa objęła tereny na lewym brzegu Łyny i na płd. od zamku, w znacznym stopniu okolice Placu Młyńskiego wzdłuż ul. Kardynała Stefana Wyszyńskiego.

Najsłabiej rozwijała się zabudowa części płn., gdzie jeszcze w 1858 r. założono cmentarz. Jednakże od końca XIX w., w związku z budową dworca kolejowego (1899 r.), zabudowa objęła teren między dzisiejszymi ulicami Lipową, Spółdzielców i Kościuszki. Dzielnica ta uzyskała bezpośrednie połączenie ze Starym Miastem na skutek osuszenia fosy i usypania grobli od wylotu ul. Hożej do ul. Konstytucji (tzw. Wagnerdamm).

Na terenie samego Starego Miasta poważną zmianę w rejonie Rynku spowodował wielki pożar z 1865 r., którego ofiarą padł ratusz i zach. pierzeja Rynku z podcieniami – zachowały się jedynie dwa domy. Ratusz i podcienia zostały rozebrane. W 1868 r. zburzono obwarowania Wysokiej Bramy i część murów, zachowały się jedynie przedbramie oraz mury na północy, przy których w 1903 r. wybudowano nowy ratusz.

Młyn przy Placu Młyńskim, przy którym w pocz. XX w. zbudowano elektrownię, spłonął w 1914 r. Odbudowany został w 1915 r. bez respektowania jego dawniejszej postaci. Teren dawnego ogrodu biskupiego z podniszczoną oranżerią w 1933 r. przekazano katolickiej gminie parafialnej na cmentarz. W 1928 r. do terytorium miasta przyłączono wieś Neuhoft, położoną w kierunku zachodnim (dzisiejsza ulica Wiejska). Obszar miejski liczył wówczas 3.898 ha.

Odbudowa miasta po zniszczeniach I wojny światowej w swych założeniach była akcją zaplanowaną z dużym rozmachem, prowadzoną pod kuratelą państwa i z jego pomocą finansową. Głównym założeniem było uporządkowanie oblicza miasta i nadania mu charakteru atrakcyjnego i nowoczesnego. W latach 20. i 30. XX w. podjęto działania zmierzające do poprawy warunków mieszkaniowych przez rozwój taniego, jednorodzinnego budownictwa. Realizowano głównie idee osiedli – ogrodów, które utrzymują swoje walory w postaci prostoty rozwiązań i harmonii z otaczającym je krajobrazem. Przykładem jest osiedle Zydłag położone we wschodniej części miasta przy drodze wyjazdowej do Bartoszczyk, przy ulicach Sosnowa, Cicha, S. Konarskiego, Smolna, Morska, Kwiatowa i Poznańska. Małe domy wznoszone z dostępnych materiałów, proste bryły, oszczędne w detalu tworzyły układy powtarzalnych budynków jedno- i wielorodzinnych,

powstających na zasadzie modułowej – co znamienne jest dla modernizmu. Dobrze zachowany zespół budownictwa z okresu międzywojennego przetrwał również przy ulicach: Nowa, J. Słowackiego, Wiejska, przy ul. Gen. J. Bema, Przystaniowa (d. M. Kalinowskiego). Osiedla te objęte są strefą B ochrony konserwatorskiej. W 1945 r. w wyniku działań wojennych aż 80% zabudowań Lidzbarka Warmińskiego zostało spalonych i zrujnowanych. Najgorzej przedstawiały się kwartały przyrynkowe oraz ul. Długa (Powstańców Warszawy) i ul. Kościelna – skupiające wartościową architekturę barokową. Ocalały pozostałe zabytki z zamkiem i kościołem parafialnym oraz zasadniczy kształt średniowiecznego miasta, w tym dwa domy przymurze z XV w. w zach. pierzei rynku.

5.3. Dziedzictwo materialne i zabytki o najwyższym znaczeniu dla miasta Lidzbark Warmiński

Krajobraz kulturowy miasta jest materialną spuścizną historii regionu. Ukształtowany został przez warunki naturalne – dobre gleby i łagodny klimat sprzyjający rozwojowi rolnictwa, przez szereg wydarzeń historycznych oraz wielowiekową przynależność do państwa polskiego i biskupiego – katolicyzm. Istotnym czynnikiem kulturotwórczym było ścieranie się wpływów pruskich, niemieckich i polskich.

• UKŁAD URBANISTYCZNY STAREGO MIASTA³

Historyczny układ urbanistyczny to przestrzenne założenie miejskie zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg. Lidzbark Warmiński wyszedł z II wojny światowej w 80% zniszczony, zniszczeniu i późniejszej degradacji uległa znaczna część zabytkowej zabudowy. Jednak układ urbanistyczny historycznego miasta pozostaje czytelny do dzisiaj i podlega ochronie prawnej na obszarze 50-200 m od murów miejskich.

Założenie urbanistyczne starego miasta w Lidzbarku Warmińskim pochodzi z XIV w. Jest typowe dla rozplanowań miast średniowiecznych: prostokątny rynek, z którego naroży wychodzą prostopadłe ulice. Główna arteria komunikacyjna to ul. Powstańców Warszawy, znajdująca przedłużenie w ul. Wysoka Brama oraz obiegowe ulice biegnące dawniej wzdłuż murów miejskich – ul. Hoża, dawniej kończąca się bramą, obecnie posiadająca swoje przedłużenie w ul. Kopernika. Pewne odchylenie od typowości – rynek nie leży w centrum – wynika z ukształtowania terenu ścięzionego w zakolu Łyny i opadającego ku rzece.

Obszar centrum obejmujący najstarsze ulice i ciągi komunikacyjne, od Starostwa Powiatowego, poprzez zabudowę amfiteatru, Zamku Biskupów Warmińskich, Cmentarza, Ogrodów I. Krasickiego, murów obronnych, starego ratusza i dworca kolejowego objęty jest strefą A ochrony konserwatorskiej.

• ARCHITEKTURA I BUDOWNICTWO

Wśród najcenniejszych zabytków architektury i budownictwa znajdują się zespoły architektoniczne oraz ich otoczenie, które podlega ochronie.

I. Architektura obronna i rezydencjonalna

Mury obronne⁴ – poł. XIV w., rozbudowa – XV-XVI w., znaczna rozbiórka – XVIII-XIX w. Obwód murów obronnych miał kształt nieregularny, dostosowany do lekkiego wzniesienia i zakola rzeki Łyny, która chroniła miasto od płd., częściowo od zach. i wraz z zamkiem biskupim od wsch. Dzięki ciasnemu łukowi rzeki zewnętrzne obwarowania ograniczały się jedynie do strony płn., gdzie przekopano fosę i usypano ziemny wał. Łączna długość murów wynosiła około 1000 m, biegły wzdłuż ob. ulic Hożej, J. Kasprowicza, M. Reja i M. Kajki. Ich wysokość pierwotnie sięgała 5 m, a po rozbudowie w XV w. dochodziła do 7 m. Płn. i zach. strona obwodu wzmocniona została basztami wykuszowymi, otwartymi od strony miasta. W murach wzniesiono trzy bramy miejskie: Młyńską łączącą przedzameczną płn. zamku z miastem, Wysoką z przedbramiem dobudowanym

³Biskup M., Rozwój ... ibidem

⁴Czubieli L., Domagała T., Zabytkowe ośrodki miejskie Warmii i Mazur, Olsztyn 1969

w XV w. – od płn.-zach. i Kościelną (zwaną Dobromiejską) – od pld.-zach. Ponadto istniała furta zwana Zamkową.

Do dziś zachowała się część kurtyny płn. obwarowań miejskich z basztą wykuszowi (poddane rewitalizacji) oraz efektowne przedbramie Bramy Wysokiej w płn.-zach. części starego miasta. Mury miejskie objęte są ochroną poprzez wpis do rejestru zabytków, podobnie: dawna baszta obronna, ob. dom ul. Hoża 9 (XIV w., XIX w.), domy z fragmentami murów obronnych: ul. Hoża 9a (szach., pocz. XIX w.), ul. Hoża 9b (szach., XVIII w.), ul. Hoża 11a (XVIII w.) oraz dom z fragmentami baszty, ul. Hoża 13a (XIV-XVIII w., XIX w.).

Zdjęcie nr 1. Brama miejska „Wysoka”, ul. Wysokiej Bramy 2

Wysoka Brama, ul. Wysokiej Bramy nr 2 – jest to dawne przedbramie bramy, przy której znajdował się niegdyś barbakan (usunięty w 1868 r.). Gotycka budowla powstała XIV w., górna część przemurowana została około 1850 r. Pięciokondygnacyjna budowla murowana z cegły, na rzucie wąskiego prostokąta zakończonego wielobocznymi basztami, z ostrołuczny przejazdem pośrodku przyziemia. Elewacja frontowa przepruta jest czterema kondygnacjami niewielkich wtórnych okien zamkniętych łukiem odcinkowym i ostrołuczny blendami o tynkowanych wnętrzach: dwie kondygnacje blend wysokich i kondygnacja ostrołuczny biforiów. W zwieńczeniu ściany – ostrołuczny fryz arkadkowy. Budynek przykryty jest stromym dachem wielopołaciowym krytym dachówką ceramiczną.

Zdjęcie nr 2, 3. Zamek biskupów warmińskich

Zamek biskupów warmińskich – pomnik historii.⁵ Jest przykładem monumentalnej gotyckiej architektury obronnej, zawierającej walory reprezentacyjne. Wywodzi się z krzyżackiej tradycji zamków konwentualnych. Wyróżnia się zwartą bryłą, pomieszczeniami typu klasztornej (refektarz, kapitułarz, dormitoria, kaplica), typowymi dla średniowiecza elementami obronnymi oraz rozbudowanym zapleczem gospodarczym. Spośród ocalałych budowli o tym modelu zamek w Lidzbarku Warmińskim w największym stopniu spełnia kryterium zachowania autentyczności i integralności substancji zabytkowej. Jako jedyny zachował

⁵Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 20 kwietnia 2018r. w sprawie uznania za pomnik historii „Lidzbark Warmiński – zamek biskupów warmińskich”

https://nid.pl/pl/Informacje_ogolne/Zabytki_w_Polsce/Pomniki_historii/Lista_miejsc/miejsce.php?ID=3750

oryginalną strukturę budowlaną bryły i wewnątrz wraz z cennymi polichromiami z XIV i XV w. związanymi ze środowiskiem artystycznym dworu cesarskiego w Pradze. Architektura łącząca walor obronny (bryła, mury obronne), reprezentacyjny (wieżyczki narożne, krużganki arkadowe, wnętrza drugiej kondygnacji z bogatymi sklepieniami) i mieszkalno-użytkowy prezentuje wysoką wartość rozwiązań technologicznych, technicznych i artystycznych charakterystycznych dla swej epoki.

Rezydowali tu najwybitniejsi przedstawiciele elity kościelnej i państwowej Polski. W XVI w. biskupami warmińskimi były osoby ze środowiska intelektualnego budowanego przez Jagiellonów. W wiekach XVII-XVIII na zamku rezydowali biskupi z rodzin królewskich i magnackich. Najśłynniejszą postacią związaną z zamkiem był Mikołaj Kopernik, który spędził tu pierwsze lata dorosłego życia po ukończeniu studiów.

Obiekt zaczęto wznosić ok. 1350 r., jako regularne, czteroskrzydłowe założenie charakteryzujące się poziomym podziałem funkcjonalnym: składy w piwnicach, użytkowy i służebny parter, reprezentacyjna druga kondygnacja z apartamentami biskupa, kaplicą i salami przeznaczonymi na działalność dworu biskupiego, administracyjną i publiczną. Budowę ukończono za rządów bpa Henryka Sorboma (1373-1401), który wcześniej był sekretarzem cesarza Karola IV – jego czeskim kontaktom zawdzięczać należy najprawdopodobniej zespół malowideł na krużgankach, noszących cechy stylowe kręgu Mistrza Teodoryka i Mistrza z Emaus, jednych z najznacześniejszych postaci gotyckiego malarstwa Europy Środkowej.

Zamek przez wieki podlegał zmianom wynikającym z konieczności budowlanych, użytkowych i z upodobań estetycznych. W czasie odbudowy ze zniszczeń po pożarze w 1442 r. wprowadzono wieżyczki narożne, nastąpiła częściowa zmiana dyspozycji wewnątrz i wymiana sklepień. Ukształtowany w wiekach XIV-XV zasadniczy zrąb struktury gotyckiej pozostaje niezmienny do dziś. Po kolejnym pożarze (1559 r.) wzniesiono zachowane do dziś więźby dachowe. W wiekach XVII-XVIII przeprowadzono inwestycje utrwalone do dziś w kolejnych fazach przekształceń zamku (np. portale kamienne na krużgankach fundowane przez Szymona Rudnickiego i Stefana Radziejowskiego, kompleksowe wyposażenie kaplicy zamkowej z lat 1751-1760 sfinansowane przez Adama Stanisława Grabowskiego). Ostatnim przedrozbiorowym mieszkańcem zamku był Ignacy Krasicki – publicysta i poeta, który dbał o wyposażenie i ogrodowe otoczenie siedziby.

W XIX w. zamkiem zajęły się pruskie konserwatorskie, m.in. Ferdynand von Quast i Conrad Steinbrecht. Po 1859 r. architekt Eduard Jester przeprowadził adaptację obiektu na ochronkę, a w latach 1927-1936 Karl Hauke kompleksowo zrewaloryzował zamek. Prace te prowadzono ze świadomością wartości autentyczności substancji zabytkowej. W 1945 r. zamek uniknął zniszczenia i zaraz po wojnie został objęty opieką przez polskie władze. Od 1964 r. jest siedzibą oddziału Muzeum Warmii i Mazur. Poddawany był pracom badawczym i konserwatorskim. W latach 2010-2016 miały miejsce kompleksowe prace m.in. piwnic, krużganków wraz z malowidłami, więźb, dachów oraz elewacji.

Zamek usytuowany jest na podłużnym klinie terenu pomiędzy rzekami Łyną i Symsarną, oddzielnym korytem Łyny od zespołu staromiejskiego Lidzbarka Warmińskiego. Otaczają go pozostałości systemu obwarowań. Od płd. poprzedza go parcham i most wiodący z przedzamcza.

Budowla wzniesiona jest z cegły, na kamiennym fundamencie i cokole, na rzucie zbliżonym do kwadratu (47,6 x 49,2 m). Cztery skrzydła nakryte wysokimi dachami otaczają wewnętrzny dziedziniec. Bryła kubiczna i zwarta, jedynie naroża są akcentowane przez wyodrębnione elementy architektoniczne: wysoką wieżę i zdobione blendami wieżyczki nadwieszane nad koroną murów. Płaskie elewacje artykułowane są przez ostrołukowe otwory okienne, przede wszystkim przez duże, wysokie, rytmicznie rozmieszczone okna pomieszczeń reprezentacyjnych drugiej kondygnacji. Przejazd bramny z kamiennym ostrołukowym portalem – jedyne wejście do zamku – umieszczono na osi w elewacji płd. Wieżyczki są zdobione przez dekoracyjnie ukształtowane, tynkowane blendy.

Dziedziniec obiegają otwarte, dwukondygnacyjne krużganki arkadowe. Ich drugą kondygnację wyróżniają ośmioboczne kamienne filary arkad, sklepienie trójpodporowe o dynamicznym rysunku przebiegu żeber i bogaty zespół malowideł gotyckich dekorujących wszystkie ściany w dwóch strefach kompozycyjnych (sceny figuralne i iluzjonistyczne motywy architektoniczno-ornamentalne).

Wnętrza ukształtowane są zależnie od funkcji. Wnętrza kondygnacji reprezentacyjno-mieszkalnej wyróżniają się wysokością, skalą (ze wspianą salą tzw. wielkiego refektarza), bogactwem zespołu gotyckich sklepień, detalem architektonicznym (m.in. z gotyckimi wspornikami maswerkowymi i z przedstawieniami symbolicznymi), zespołem portali gotyckich i nowożytnych oraz dekoracją malarską ścian. Wystrój zamku omówiony został w rozdziale poświęconym zabytkom ruchomym.

Wpisem do rejestru zabytków chroniony jest cały zespół obejmujący zamek z suchą fosą, pałac biskupa Grabowskiego, ob. Hotel Krasicki (XV-XVII w.) wraz dwoma skrzydłami zabudowań gospodarczych na podzamczu (XV w., XVII-XIX w.), ob. Hotel Krasicki z figurą św. Katarzyny (1756 r.), a także bastion zamkowy (k. XVI, XVII-XIX), baszta w zespole fortyfikacji zamku (XV w.), ob. Hotel Krasicki, fortyfikacje (XV w., k. XVI w., XVII-XIX w.) oraz park zamkowy – pozostałości w postaci układu fos (XVI w.).

Zdjęcie nr 4, 5. Letni pałac biskupi „Oranżeria”

Letni pałac biskupi „Oranżeria”, ob. „Oranżeria Kultury” – Miejska Biblioteka Pedagogiczna, ul. Krasickiego 2 – obiekt zlokalizowany na niewielkim wzgórzu, na terenie dawnych ogrodów biskupich, utworzonych w XV w. na prawym brzegu rzeki Łyny. Budowla powstała w XVII w., jako letnia rezydencja bpa Jana Stanisława Zbąskiego, zniszczona została w czasie wojen szwedzkich. Odbudowana została za rządów biskupa Teodora Andrzeja Potockiego (1711-1723): pawilon złożony z podłużnej sali z fontanną i dwóch narożnych pokoi. Rozbudowano go w 1770 r. w formie klasycystycznej, z inicjatywy bpa Ignacego Krasickiego. Z jego inicjatywy powstał też park z promenadami, sztucznymi kaskadami, pomnikami, obsadzony różnorodnymi gatunkami drzew i kwiatów. Pałac przebudowany został w XIX i XX w., w 1969 r. odsłonięto fragment malowideł – alegoria czterech pór roku.

Jest to wydłużona, parterowa budowla z wyższą partią środkową zawierającą we wnętrzu ośmioboczną salę przykrytą kopułą. Dachy części skrajnej czterospadowe, środkowy – wielospadowy. Elewacje dłuższe symetryczne, płytkozryzalitowane, z trójkątnym szczytem wieńczącym ryzalit środkowy. Ściany tynkowane, elewacje szczytowe i środkowy ryzalit – boniowane, w partiach skrajnych, między osiami wysokich, prostokątnych okien – półkolumny. Detal architektoniczny i roślinny wypracowany w tynku (festony w płycinach nadokiennych, opaski okienne). Okna prostokątne, w częściach skrajnych fasady – wysokie, wielopodziałowe oraz w części środkowej – zamknięte łukiem okrągłym; nad nimi – okulusy. Budynek poprzedzają reprezentacyjne schody.

II. ARCHITEKTURA SAKRALNA

Architektura sakralna stanowi jeden z najcenniejszych elementów krajobrazu kulturowego miasta. Wśród kościołów najważniejszy jest kościół parafialny, doskonale wpisujący się w – wyróżniający dla regionu warmińsko-mazurskiego – typ budowli z czerwonej cegły licowej, o rodowodzie gotyckim. Równie cenny jest kościół ewangelicki zrealizowany wg projektu jednego z najwybitniejszych architektów niemieckich – Karla Friedricha Schinkla. Mieści się on w grupie dość jednorodnych kościołów ewangelickich o cechach klasycystycznych, wzniesionych na Warmii i Mazurach w pierwszej tercji XIX w. (Orneta, Wielbark, Dobrze Miasto). Zaprojektowane one zostały w Berlinie, w urzędzie do spraw budowlanych, na którego czele stał Schinkel. Realizacja w Lidzbarku jest o tyle dla Schinkla nietypowa, że jest to kościół drewniany.

Zdjęcia 6, 7. Kościół parafialny (kolegiata) św. Apostołów Piotra i Pawła, Plac Kościelny 1

Kościół parafialny (kolegiata) św. Apostołów Piotra i Pawła, Plac Kościelny 1⁶ – pierwsze wzmianki o istnieniu kościoła pw. św. Apostołów Piotra i Pawła pochodzą z XIII w. Była to budowla drewniana, którą w 2 poł. XIV w. zastąpił kościół murowany. Wieżę wzniesiono pod koniec XIV w., podwyższono w XV w. i około 1530 r. Z końca XIV w. pochodzą kaplice boczne i zakrystia. Kościół wielokrotnie był odnawiany po pożarach z lat 1400, 1442, 1497. W trakcie odbudowy prowadzonej po ostatnim pożarze nadano korpusowi kształt hali. W 1701 r. dodano barokową wieżyczkę na sygnaturkę oraz hełm na wieży. W latach 1870-1876 przeprowadzono gruntowną restaurację, w latach 1891-1896 dobudowano neogotyckie prezbiterium oraz kruchty od strony płn. i płd.

Jest to kościół późnogotycki, orientowany, murowany z cegły, trójnawowy, halowy, pięcioprzęsłowy, zbudowany na rzucie prostokąta o wymiarach 70 x 24 m. Od płd. – piętrowa zakrystia, po stronie zach. – pięciokondygnacyjna wieża, ozdobiona z zewnątrz blendami o zróżnicowanej formie. Hełm złożony jest z trzech proporcjonalnie coraz węższych latarni o daszkach dzwonkowatych, całość wieńczy rzeźba św. Michała Archanioła i chorągiewka z herbem Pilawa. Bliżej prezbiterium – smukła wieżyczka z latarnią i iglicą, a także sygnaturką z 1701 r. Korpus opięty jest uskokowymi szkarpami, ustawionymi w narożach ukośnie. Wnętrze świątyni nakrywają sklepienia gwiazdźdźiste wsparte na ośmiu filarach i czterech półfilarach przyściennych.

Do kościoła prowadzi dwukondygnacyjna barokowa brama z 1760 r. Wieńczy ją latarnia z chorągiewką z herbem biskupstwa warmińskiego oraz datą 1761 r. Na murze oddzielającym świątynię od plebani – dwanaście terakotowych figur apostołów, wykonanych w Monachium. Sześć z nich uległo zniszczeniu w czasie II wojny światowej; uzupełniono je w latach 1975-1979. Przy kościele od strony płn. zachowała się rzeźbiona figura Matki Boskiej z Dzieciątkiem z 1709 r. Cały zespół kościoła objęty jest wpisem do rejestru zabytków; ochrona obejmuje również ogrodzenie z XVIII-XIX w., budynek plebanii z pocz. XVIII w. i budynek gospodarczy plebanii z końca XIX w., a także budynek wikariatu z pocz. XX w., omówiony poniżej.

⁶Kubiszyn R., Lidzbark Warmiński – kościół pw. św. św. Piotra i Pawła: nasze zabytki, w: „Obserwator”, 2002, nr 19, s. 6

Zdjęcia nr 8,9. Kościół ewangelicki, ob. cerkiew prawosławna pw. Św. Apostołów Piotra i Pawła, ul. Wysokiej Bramy 4-6

Kościół ewangelicki, ob. cerkiew prawosławna pw. Świętych Apostołów Piotra i Pawła⁷, ul. Wysokiej Bramy 4-6 – wybudowany w latach 1818-1823 ze środków Fryderyka Wilhelma III, wg projektu K.F. Schinkla, wykreślonego przez architekta C.T. Severina. Po drugiej stronie ulicy, na wprost wejścia do świątyni wzniesiono zespół piętrowych budowli mieszczących dom pastora, szkołę i siedzibę gminy ewangelickiej – budynki częściowo rozebrano, częściowo przebudowano na pocz. XX w. W latach 1877-1879 wykonano gruntowny remont kościoła, w 1881 r. – renowację: ozdobiono malowidłami kaplicę chrzcielną, wyremontowano wieże. Następny remont miał miejsce w latach 1927-1929 W 1945 r. kościół został przejęty przez Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny, który przekształcił go w cerkiew prawosławną Świętych Apostołów Piotra i Pawła. Przestrzeń ołtarzową oddzielono od nawy ikonostasem. Płyciny empor zamalowano kryjącą farbą olejną w dwu odcieniach koloru brązowego. Ostatni remont kapitalny miał miejsce w latach 2009-2012.

Kościół wzniesiony na kamiennej podmurówce, w konstrukcji drewnianej słupowo-ryglowej-szalowanej deskami. Ściany zdobione detalem charakterystycznym dla architektury murowanej, wykonanym z heblowanych desek pomalowanych farbami olejnymi z dodatkiem piasku – naśladownictwo kamienia: kostkowe konsole, gzymsy kordonowe.

Jest to trójnawowa, pięcioprzęsłowa bazylika emporowa, z płytkim, prosto zamkniętym prezbiterium od płn. i dwuwieżową fasadą od pld. Dach główny dwuspadowy, nawy kryte dachami pulpitowymi, wieże – daszkami namiotowymi. Fasada zwieńczona trójkątnym szczytem, wieże na planie kwadratu, o ścianach rozczłonkowanych czterema kondygnacjami triforiów. Zwieńczenie otworów akcentują półkoliste naczółki naśladowujące kamienne klince. Takie same tryforia oświetlają bazylikowy korpus nawowy. Nawa przykryta stropem tynkowanym wspartym na łukowych belkach. Ściany wewnętrzne tynkowane, empory malowane, w nawie głównej – zdobiona rzeźbiarsko ambona.

⁷Chodkowska W., Dawny kościół ewangelicki w Lidzbarku Warmińskim projektu Karla Friedricha Schinkla, w: Zeszyty Naukowe Muzeum Budownictwa Ludowego, Park Etnograficzny w Olsztynku, Rok 5 (2014) Zeszyt 5, s. 25-45; T. Chrzanowski, Przewodnik po zabytkowych kościołach północnej Warmii, Olsztyn 1978, s. 98

Zdjęcia nr 10,11. Kościół Podwyższenia Krzyża, ul. Wiejska 113

Kościół Podwyższenia Krzyża, ul. Wiejska 113 – powstał w 1709 r., jako kaplica – wotum dziękczynne za odwrócenie epidemii dżumy. W 1729 r. dobudowano wieżyczkę na sygnaturkę. W latach 1787-1789 rozbudowano kaplicę wg projektu architekta z Bisztyńska, Ernesta Masuhra (Mazura). W 1889 r. powstała kruchta płn. Świątynia poważnie zniszczona w 1945 r., remontowana i konserwowana w następnych latach; w 1993-1994 remont dachu, osłonięcie blachą miedzianą.

Kościół barokowy, murowany z cegły, tynkowany. Salowy, na rzucie prostokąta z prosto zamkniętym prezbiterium od zach. i kruchtą od płn. Ściany gładko tynkowane w narożach ujęte pilastrami; okna w wąskich opaskach zamknięte łukiem odcinkowym. W zwieńczeniu ścian – gzyms. W fasadzie wysoki kotarowy szczyt ujęty w spływy wolutowe, zwieńczony trójkątnym naczółkiem; ściana i szczyt rozczłonkowane pilastrami, wnękami, blendami i otworami drzwi i okien – w osi środkowej. Na dachu ośmiokątna wieżyczka z chorągiewką z datą 1789. Wnętrze nakryte stropem drewnianym, polichromowanym.

Wpisem do rejestru zabytków objęty jest kościół wraz z dwiema kaplicami i bramą (1709 r., 1789 r.) oraz cmentarz przykościelny z XVIII w.

Zdjęcie nr 12. Kaplica św. Katarzyny, ul. Bartoszycka 1

Kaplica św. Katarzyny, ul. Bartoszycka 1 – XVIII w., XIX w., niewielki budynek na rzucie prostokąta, murowany z cegły, przykryty dwuspadowym dachem krytym dachówką ceramiczną. Elewacje szczytowe zwieńczone schodkowymi attykowymi szczytami, rozczłonkowanymi lizenami przechodzącymi w wysokie sterczyny, między którymi – ażurowe, ceglane murki attykowe.

Zdjęcie nr 13. Klasztor w zespole klasztoru Katarzynek, Plac Kościelny 2

Klasztor Katarzynek, obecnie dom parafialny, Plac Kościelny 2 – XIX w. Konwent zakonny w Lidzbarku Warmińskim założyła twórczyni Zgromadzenia Sióstr św. Katarzyny Dziewicy i Męczennicy, błogosławiona Regina Protmann (1552-1613). Był to jeden z czterech konwentów na Warmii powstałych za jej życia (Braniewo, Orneta, Reszel).

Budynek murowany z cegły, tynkowany, na kamiennej podmurówce. Wzniesiony na rzucie prostokąta, podpiwniczony, dwukondygnacyjny z użytkowym poddaszem, nakryty dachem naczółkowym. Fasada dziesięcioosiowa, zwieńczona wyładowanym gzymsem. Naroża i trzecia oraz czwarta oś (drzwi) ujęte są lizenami. Otwory drzwi umieszczone w portalach zamkniętych tympanonem. Parter fasady, wydzielony międzykondygnacyjnym pasem ściany ujętym w gzymсы – płytkoboniowany.

W zespole domu zakonnego ss. katarzynek znajdują się obiekty przy ul. Reja 2-4-6: domy mieszkalne: ul. Reja 2 (pocz. XVIII w., XIX w.), ul. Reja 4 (XIX w.), ul. Reja 6 (XIX w.) i oficyna mieszkalno-gospodarcza, ul. Reja 2 (ok. 1700 r., XIX/XX w.) – wpisane do rejestru zabytków.

Zdjęcie nr 14. Budynek wikariatu w zespole kościoła parafialnego, Plac Kościelny 3

Wikariat, Pl. Kościelny 3 – XIX w., budynek na rzucie prostokąta, murowany z cegły, tynkowany, podpiwniczony, dwukondygnacyjny, z użytkowym poddaszem, przykryty dachem naczółkowym krytym dachówką ceramiczną, z oknem w kształcie wolego oka w połaci frontowej. Ściana frontowa ośmioosiowa z otworami drzwiowymi umieszczonymi w trzeciej i szóstej osi. Kondygnacje rozdzielone międzykondygnacyjnym pasem ściany ujętym w gzymсы.

III. ZABYTKOWA ZABUDOWA MIEJSKA

Do 4 ćw. XVIII w. rozwój przestrzenny Lidzbarka Warmińskiego przebiegał stosunkowo wolno. Od 1772 r. stopniowo rozbiórce ulegały średniowieczne fortyfikacje miasta: najpierw bramy: Kościelna i Młyńska, potem mury od wsch. i zach. Znaczące zmiany w zabudowie staromiejskiej nastąpiły po pożarze w 1865 r., w czasie którego spłonął ratusz miejski i dziesięć spośród dwunastu domów w zach. pierzei rynku. W 1868 r. zburzono obwarowania Wysokiej Bramy i część murów, zachowały się jedynie przedbramie oraz mury na płn., przy których w 1904 r. wybudowano nowy ratusz.

W 1945 r. w wyniku działań wojennych zniszczeniu uległo ok. 80% zabudowań miasta, zwłaszcza kwartały przyrynkowe, skupiające wartościową architekturę barokową. W 1958 r. podjęto decyzję o zabudowaniu starówki współczesnymi domami i w następnych dziesięcioleciach na pozostałościach Starówki wzniesiono bloki mieszkalne. Wyburzono również wiele cennych zabytkowych budynków, między innymi osiemnastowieczne domy w rejonie Placu Młyńskiego oraz dziewiętnastowieczną pierzeję ul. Wysokiej Bramy.

Obecna zabytkowa zabudowa mieszkalna Lidzbarka Warmińskiego w rejestrze zabytków reprezentowana jest dość licznie. Najwięcej zabytkowych budynków pochodzi z XIX i pocz. XX w. Stosunkowo rzadko spotykane są budynki starsze, z XVIII w., np. ul. Reja 2 (pocz. XVIII-XIX w.), również w konstrukcji ryglowej (ul. Hoża 9a i 9b). Reliktem jest budynek nr 9 przy ul. Hożej, którego historia sięga XIV w., a obecny wygląd jest efektem przebudowy na przełomie XVIII/XIX w.

Budynki z XIX w. to w większości dwukondygnacyjne kamieniczki o 3-5 osiowych elewacjach, usytuowane kalenicowo. Detal architektoniczny ogranicza się do gzymsów międzykondygnacyjnych, nadokiennych i wieńczących, opasek okiennych, czasem pojawiają się lizeny lub boniowanie. Jest to skromny arsenał środków neoklasycystycznych (np. ul. Reja 4, 6, ul. Mickiewicza 9, 11, 13, Plac Wolności 13, ul. Ratuszowa 11, ul. Wysokiej Bramy 3, 5, 11, 21). Często brakuje detalu architektonicznego (ul. Hoża 11, 13, ul. Kajki 13, ul. Ratuszowa 2), lub jest uproszczony – w efekcie współczesnych modernizacji. Nieco większe i ciekawsze architektonicznie budynki pojawiają się w końcu XIX w. i na pocz. XX w. Stosunkowo rzadko posiadają więcej detalu. Ciekawie prezentują się trójkondygnacyjne kamienice przy ul. Konstytucji 3 Maja nr 2 i 4 – eklektyczne z elementami neorenesansu.

IV. BUDYNKI UŻYTECZNOŚCI PUBLICZNEJ

Ważnym elementem zabudowy miejskiej i cennym komponentem krajobrazu kulturowego są obiekty o funkcjach publicznych lub usługowych, zazwyczaj wyróżniające się formą oraz sposobem zagospodarowania otoczenia. Należą do nich przede wszystkim ratusze, poczty, hotele, zajazdy szkoły, szpitale, itp. Część tych obiektów straciła swoje historyczne funkcje. Ich adaptacja do nowych potrzeb pociągnęła za sobą daleko idące przekształcenia formy, czasami prowadzące do całkowitego zatarcia pierwotnego kształtu i funkcji. W Lidzbarku Warmińskim obiekty te nie są wpisane do rejestru zabytków, są ujęte w gminnej ewidencji zabytków. Ciekawsze z nich to:

Ratusz, ob. budynek administracyjny, ul. Ratuszowa 5, XIX/XX w. – eklektyczny z przewagą elementów neogotyckich. Murowany z cegły, dwukondygnacyjny, z narożnym wykuszem na rzucie kwadratu, wzniesionym nad poziom dachu – w formie wieżyczki z pseudokrenelażem nadwieszonym na fryzie arkadkowym – w zwieńczeniu i stromym namiotowym dachem. Sąsiadująca z wykuszem część fasady zwieńczona jest trójkątnym, schodkowym szczytem rozczłonkowanym wąskimi tynkowanymi blendami i lizenami przedłużonymi w słupkowe sterczyny. Kondygnacje ścian rozdzielone tynkowanym gzymsem, w przyziemiu otwory ostrołuczne; okna wraz z tynkowanymi płycinami okiennymi osadzone w ostrołucznych blendach; na piętrze otwory zamknięte łukiem odcinkowym. W zwieńczeniu części fasady – gzyms arkadkowy, pod szczytem – tynkowany fryz.

Remiza strażacka, ob. budynek gospodarczy, ul. Prosta 17, XIX/XX w. – budynek łączy elementy murowane z cegły – korpus osadzony na pozostałościach muru obronnego, z ryglowymi – trójkondygnacyjna wieża nakryta dwuspadowym dachem. Jest typowym przykładem historycznej zabudowy warmińskiej.

Zespół szpitala, ob. szpital powiatowy im. M. Skłodowskiej-Curie, ul. Bartoszycka 3 – szpital i sierociniec Fundacji Św. Józefa założony został w 1857 r. przez biskupa Ambrożego Geritza. Szpital został rozwiązany w 1877 r., sierociniec – w 1932 r. Obecna placówka powstała w 1904 r. Budynek prezentuje walory architektury funkcjonalnej z pocz. XX w. Ochronie w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego podlegają budynki: szpitalny, prosektoryjny, ob. gospodarczy, dwa budynki gospodarcze oraz budynek transformatora.

Zespół koszar artylerii i piechoty oraz kasyno, ul. Ornecka – okres międzywojenny, prezentuje typową zabudowę koszarową.

Szkoły – historia szkolnictwa w Lidzbarku sięga XIV w. Od tego czasu działały szkoły zamkowa i parafialna, doskonale funkcjonujące na przestrzeni wieków; z nich wywodzili się studenci wielu renomowanych uczelni. Protestantyzacja Warmii prowadzona przez władze pruskie doprowadziła do podziału na szkoły katolickie i ewangelickie; dodatkowo w czasie Kulturkampfu (lata 70. XIX w.) kościół katolicki stracił wiele placówek oświatowych i opiekuńczych. Mimo to ok. 1900 r. istniały w mieście dwie katolickie szkoły powszechne: szkoła dla chłopców – w budynku mieszczącym sale katechetyczne przy Placu Kościelnym i szkoła dla dziewcząt – przy klasztorze ss. Katarzynek (osobny budynek po 1900 r.). Zabytkowe szkoły na terenie miasta:

– budynek szkoły, ob. Szkoła podstawowa nr 1, ul. Szkolna 2-2a – w pocz. XX w. wzniesiono Katolicką Szkołę Ludową dla Chłopców i Dziewcząt, do której przeniesiono obie w/w szkoły. Obiekt otrzymał formę architektoniczną zbliżoną do zamku z wysoką wieżą, w ogrodzie stanęła kaplica. W latach 1939-1945 szkoła pełniła różne funkcje, jako szkoła podstawowa otwarta została w 1945 r. Obejmuje budynek szkolny z pocz. XX w. i budynek gospodarczy, ob. obserwatorium astronomiczne z k. XIX w.

– budynek szkolny, ob. biurowy, ul. Mazurska 2, koniec XIX w. Szkoła katolicka, po 1933 r. przemianowana na szkołę ewangelicką. Po wojnie budynek szkolny i przedszkolny.

– budynek szkoły, ob. Zespół Szkół i Placówek Oświatowych, ul. J. Wierzbickiego 3a, 1913 r.

– budynek szkoły, ob. Zespół Szkół Ogólnokształcących, ul. Krasickiego 4, modernistyczny, z 2 ćw. XX w.

– zespół budynków, ob. Zespół Szkół przy ul. Orła Białego, obejmujący budynki mieszkalne, ob. administracyjne i szkolne z końca XIX w., pocz. XX w. i z lat 20. XX w.

Zespół dworca kolejowego, ul. Kolejowa – obejmuje budynek dworca, budynek magazynowy ob. usługowy z rampą, kuźnię kolejowa, ob. budynek gospodarczy, budynek mieszkalno-gospodarczy – wszystkie z końca XIX w. oraz kilka budynków mieszkalnych z tego samego okresu. Wszystkie obiekty prezentują skromną wersję budownictwa typowego dla zespołów kolejowych końca XIX w.

V. ZABYTKI TECHNIKI

Zdjęcie nr 15, Młyn (kaszarnia), Plac Młyński 5

Młyn (kaszarnia), Plac Młyński 5 – lidzbarski młyn i kaszarnia nad rzeką Łyną istniał tu już w XVI w. Obecny został zbudowany w 1915 r. Jest to budynek na rzucie prostokąta, murowany z cegły, tynkowany,

trójkondygnacyjny, przykryty dwoma czterospadowymi dachami. Ściana frontowa sześćcioosiowa, rozczłonkowana lizenami i prostokątnymi płycinami ujmującymi osie okienne. Trzecia kondygnacja wydzielona daszkiem okapowym. Wszystkie otwory zamknięte płasko.

Zdjęcie nr 16. Kolejowa wieża ciśnień, ul. Szwoleżerów

Kolejowa wieża ciśnień, ul. Szwoleżerów – 1912 r., użytkowana do 1992 r., ulega dewastacji. Murowana z cegły, z tynkowanym zbiornikiem. Wzniesiona na planie koła, korpus trójkondygnacyjny – osie okienne trzeciej kondygnacji umieszczone w smukłych blendach, zamkniętych łukiem odcinkowym. Zbiornik cylindryczny, jednokondygnacyjny, nadwieszony, nakryty dachem namiotowym.

Zdjęcie nr 17. Most drogowy, ciąg ulic Reja-Kopernika

Mosty – w Lidzbarku Warmińskim zlokalizowanych jest łącznie 16 mostów. W większości są odremontowane, w dobrym stanie technicznym. Najciekawsze, posiadające walory zabytkowe, to:

- most w ciągu ulic Reja-Kopernika, 4 ćw. XIX w. Trójprzęsłowy, murowany z ciosów granitowych, łuki przęsł obmurowane cegłą; wpisany do rejestru zabytków.
- most Kopernika łączący ul. Zamkową z Placem Kościelnym⁸, nad Łyną, 1909 r., wybudowany w technologii żelbetu. Na moście od strony zach. umieszczona była kapliczka z popiersiem Mikołaja Kopernika, zdemontowana w 1939 r.; wówczas przeprowadzono remont mostu, który obecnie użytkowany jest, jako kładka dla pieszych. Ustrój nośny stanowi konstrukcja łukowa sklepienia.
- most łączący ulicę Krzywą z Placem Młyńskim, 4 ćw. XIX w. Dwuprzęsłowy, murowany z ciosów granitowych, łuki przęsł obmurowane cegłą.
- wiadukty kolejowe przy ul. Bartoszyckiej i ul. T. Kościuszki – z k. XIX w.

⁸Mossor K., Tomczak B., Analiza przyczyn uszkodzenia zabytkowego mostu im. Mikołaja Kopernika w Lidzbarku Warmińskim, Nr 24 ARCHIVES OF INSTITUTE OF CIVIL ENGINEERING 2017

Elektrownie i urządzenia wodne – stopień wodny na Łynie istniał już w XIX w. i był wykorzystany do napędu koła wodnego. Około 1908 r. rozpoczęto budowę elektrowni wodnej. Przed II Wojną Światową pracowały w niej dwie turbiny w dwóch oddzielnych budynkach (1908 i 1915). W okresie II wojny Światowej uszkodzony został budynek mniejszy, uruchomiony ponownie w 1947 r. Elektrownię nr 1. wyremontowano i zmodernizowano w latach 1991-1993, elektrownię nr 2 – w latach 2000-2002.

Browar św. Jerzego, ul. Bartoszycka 7c, działał w latach 1880-1945.

• ZIELEŃ KOMPONOWANA

Obszary zieleni komponowanej to parki i ogrody, cmentarze, szpalery i aleje przydrożne. Założenia parkowe w większości powiązane są zespołami dworskimi tworząc wraz z nimi kompozycje architektoniczno-krajobrazowe, niejednokrotnie o unikalnej wartości. Lidzbark Warmiński nie posiada zbyt wielu obszarów zieleni komponowanej. Park towarzyszący pałacowi „Oranżeria” został zagospodarowany jako cmentarz. Współcześnie zagospodarowane zostały tereny nad rzeką Łyną i sucha fosa.

I. PARKI

Sucha fosa – teren między ulicami Krzywą i Wiślaną, pierwotnie oddzielający Zamek od przedzamcza. Znajdują się tam kamienne mury oporowe z okresu XV-XIX w. Obszar zagospodarowany został w 2018 r., jako teren rekreacyjno-parkowy. Celem było wyeksponowanie zabytkowych murów obronnych i kaskady wodnej oraz rozplanowanie elementów zieleni i małej architektury. Inwestycja objęła ukształtowanie terenu, utwardzenie powierzchni, oczyszczenie i uregulowanie skarp, wykonanie pasażu pod murami wraz ze schodami, odnowienie i modernizację balustrad i wzmocnienie ścian tarasów widokowych z dodatkowymi schodami z tarasu przy rondzie, utworzenie oczka wodnego, cieku otwartego i fontanny, wykonanie szeregu prac kanalizacyjnych, wykonanie oświetlenia i monitoringu, montaż ławek, siedzisk drewnianych, tablic informacyjnych, wykonanie ozdobnych nasadzeń.

Bulwar nad Łyną – teren wzdłuż rzeki, między dwoma mostami na rzece – na ul. Kopernika i na ul. Olsztyńskiej – w centrum miasta. Inwestycja zrealizowana w 2017 r. – powstał wielkopowierzchniowy obiekt rekreacyjno-wypoczynkowy. Prace objęły wzmocnienie linii brzegowej oraz zagospodarowanie zieleni. Powstały ścieżki piesze, rowerowe, fontanna i plac zabaw nawiązujący wyglądem do ślimaka będącego symbolem Cittaslow. Całości towarzyszą krzewy i drzewa oraz zorganizowana przestrzeń zielona. Znajdują się tu tablice informacyjne oraz trzy figury postaci związanych z Lidzbarkiem: biskupa Ignacego Krasickiego, Mikołaja Kopernika i Napoleona Bonaparte). Elementem projektu jest scena z widownią, umożliwiającą organizację małych koncertów.

II. CMENTARZE

Cmentarze stanowią ważny element krajobrazu kulturowego. Są elementem dziedzictwa materialnego – opatrzone cennymi zabytkami sztuki sepulkralnej, z zachowanym układem alejek i ścieżek cmentarnych, w otoczeniu starodrzewu. Równocześnie odnoszą się do dziedzictwa niematerialnego – jako przestrzenie ukształtowane wg reguł kulturowych związanych z religią i tradycją grzebania zmarłych. Przechowując pamięć o minionych latach, stają się pomnikami historii. W tym kontekście dbałość o miejsca ostatniego spoczynku jest konieczna, bez względu na charakter wyznaniowy cmentarza, czy podziały narodowościowo-społeczne. Obiekty te należy pielęgnować i eksponować w krajobrazie miejscowości, niezależnie od stanu zachowania – oznakować tablicami informacyjnymi.

Pierwsze cmentarze były bezpośrednio związane z kościołem i otaczającym go terenem. Ważne osobistości chowano w kryptach kościelnych, pozostałych grzebano na terenie przykościelnym. Przykładem cmentarza przykościelnego jest: cmentarz rzymsko-katolicki przy kościele pw. Podwyższenia Krzyża Świętego, ul. Wiejska 113, datowany na XVIII w. Cmentarz okalający kościół otoczony jest metalowym parkanem i żywopłotem. Od zach. zamknięty jest wysokim murem artykułowanym okrągłolucznyimi blendami, z arkadową bramą flankowaną dwiema przeszklonymi niszami – pośrodku. Na krańcach muru – dwie barokowe kaplice (1709 r., 1789 r.) nakryte kopułowymi dachami. Teren cmentarza zagospodarowany ścieżką i trawnikami oraz kilkoma drzewami.

Historyczne cmentarze, stanowiące element świadomie komponowanego krajobrazu, z zachowanymi nagrobkami oraz krzyżami i kwaterami nagrobnymi to świadectwo czasów najnowszych, głównie XIX i XX w.

Cmentarz Leśny (Waldfriedhof), ob. cmentarz komunalny, ul. Kopernika – powstał w 1925 r. na miejscu dawnych ogrodów Ignacego Krasickiego. Inicjatorem jego założenia był proboszcz Alfons Buchholz, który pragnął zapobiec dewastacji ogrodów. Pierwotny układ nekropolii nie uległ zniekształceniu, choć po 1945 r. większość mogił uległa likwidacji. Obecnie cmentarz jest całkowicie zapełniony, jego rolę przejmuje nowy cmentarz komunalny położony za miastem.

Cmentarz położony jest malowniczo na pagórkowatym, w całości zalesionym terenie. Groby rozlokowane są tarasowato na stokach pagórków i skarp, aleje przebiegają nieregularnie. Całość otacza mur z dwiema ozdobnymi bramami – od strony ul. I. Krasickiego i M. Kopernika. W kulminacyjnych punktach cmentarza rozlokowane są Stacje Drogi Krzyżowej, zwłaszcza istotne stacje 12 (monumentalna scena Ukrzyżowania w formie łuku triumfalnego), 13 (Pieta) i 14 (Złożenie do Grobu). Pozostałe stacje mają postać kapliczek kolumnowych z płaskorzeźbami, polichromowanymi przedstawieniami kolejnych scen Drogi Krzyżowej. Wszystkie wykonał w 1927 r. F. Drexler z Monachium.

Przy głównym rondzie cmentarza znajduje się pomnik poświęcony obywatelom polskim, ofiarom hitleryzmu i stalinizmu z lat 1939-1956. Poza historycznym układem istotnym elementem są dobrze zachowane nagrobki. Jednym z pierwszych był pomnik wielokrotnego rekordzisty świata w sportach lotniczych i weterana I wojny światowej Ferdynanda Schulza, który zginął w wypadku lotniczym w 1929 r. Zachowały się groby z drewnianymi krzyżami sygnowanymi przez rzeźbiarza Michaela Lipowa, także ozdobne, metalowe krzyże nagrobne przedwojennych proboszczów lidzbarskich. W dużym stopniu zachowany jest również starodrzew.

Cmentarz Żołnierzy Radzieckich, ul. Ornecka – poświęcony pamięci poległych żołnierzy Armii Czerwonej, którzy zginęli w 1945 r. podczas zimowej ofensywy. Założony w 1948 r., prace nad urządzeniem zakończono w 1970 r. Spoczywa tu 1972 żołnierzy, tylko 672 zidentyfikowanych – ich nazwiska widnieją w Imiennej Księdze Pochowanych. Znajdują się tu 34 zbiorowe mogiły o kształcie niewielkiego kopca – na każdym umieszczona jest betonowa poduszka nagrobna. Pośrodku cmentarza ustawiono pomnik „W hołdzie poległym żołnierzom Armii Radzieckiej”. Cmentarz jest zaniedbany, wymaga kompleksowego remontu, prowadzone są tu pobieżne prace remontowe (np. 2002 r.).

Cmentarz rumuński – 1914 r. przy drodze do Sarnowa, w lesie, ok. 400 m od zakrętu. Spoczywają na nim szczątki 2500 jeńców z czasów I Wojny Światowej. Po zwycięstwie Niemców nad Rosjanami w bitwie pod Tannenbergiem powstał obóz jeniecki Heilsberg. Jednocześnie mogło tu być przetrzymywanych 15000 jeńców, kierowanych do pracy w rolnictwie i w zakładach przemysłowych. Wycieńczonych pracą zmarłych chowano na pobliskim cmentarzu w lesie. Pochowano tu w sumie ponad 2,5 tysiąca osób: Rosjan, Brytyjczyków, Serbów, Rumunów, Francuzów, Włochów, Belgów, oraz Niemców.

Miejsce pocmentarne – Stary Cmentarz Żydowski, ul. Leśna (XVIII/XIX w.) – założony ok. 1 km na pld. od centrum miasta – na przedłużeniu ob. ul. Leśnej. Użytkowanie zakończono ok. poł. XIX w. Brak śladów naziemnych po cmentarzu.

Miejsce pocmentarne – Nowy Cmentarz Żydowski, ul. Grunwaldzka – 1 poł. XIX w. Ok. 1,2 km na pld. od centrum miasta, przy drodze biegnącej do Gór Strzeleckich (dzisiejszej ul. Grunwaldzkiej), na płn. stoku wzgórza, na którym później wzniesiono wieżę ciśnień. W obrębie cmentarza założonego na planie wydłużonego czworokąta, znajdował się dom przedpogrzebowy wzniesiony w 1912 r., oraz szopa na karawan (1885 r.). Cmentarz ogrodzony był murem. Współcześnie nie zachowały się żadne ślady po nagrobkach.

5.3.1. Stan zachowania zabytków

Na terenie miasta Lidzbark Warmiński znajduje się 76 obiektów zabytkowych objętych ochroną prawną wynikającą z ujęcia ich w rejestrze zabytków województwa warmińsko-mazurskiego. Najcenniejsze: zamek biskupów warmińskich i sucha fosa, teren przedzamcza z pałacem biskupa Grabowskiego znajdujące się w zespole zamku biskupiego, letni pałacyk „Oranżeria” i park w jego zespole, trzy kościoły, Brama „Wysoka” z fragmentami murów miejskich, zespół klasztorny Sióstr Katarzynek oraz liczne domy i kamieniczki z XVIII, XIX i początku XX w. Zachowany jest również układ urbanistyczny starego miasta. Zniszczone kamienice podczas II Wojny Światowej zostały zastąpione zabudową z wielkiej płyty.

Stan zachowania zabytków ujętych w rejestrze jest dobry – władze wojewódzkie i władze miasta podjęły szereg działań rewitalizacyjnych w celu zachowania substancji zabytkowej.

Zamek w Lidzbarku Warmińskim – należy do najlepiej zachowanych zabytków architektury gotyckiej w Polsce. W latach 2009-2011 przeprowadzono I etap konserwacji – „Ratunkowe prace konserwatorskie krużganków zamku lidzbarskiego”: naprawa dachu krużganków, odwodnienie i renowacja nawierzchni dziedzińca, konserwacja ceglanych ścian oraz zegara słonecznego, konserwacja elementów kamiennych i drewnianej balustrady schodów na pierwsze piętro, a także konserwacja średniowiecznych polichromii odsłoniętych na ścianach i sklepieniach piętra krużganków oraz interdyscyplinarne badania malowideł. W latach 2014-2016 miał miejsce II etap prac remontowo-konserwatorskich – „Konserwacja i restauracja XIV-wiecznego zamku w Lidzbarku Warmińskim – perły architektury gotyckiej w Polsce”. Prace objęły: remont dachów, prace konserwatorskie elewacji, wieżyczek i wieży, kontynuację prac konserwatorskich ścian oraz sklepień I piętra krużganków, modernizację instalacji sanitarnych, elektrycznej i odgromowej, adaptację piwnic skrzydła płn. na cele wystawowe, przebudowę i modernizację sieci zewnętrznych wod.-kan. oraz wykonanie drenażu międzymurzy wraz z badaniami archeologicznymi i architektonicznymi. Podjęto także szereg prac związanych z zabezpieczaniem zabytków ruchomych, digitalizacją zbiorów, projektami miękkimi.

Letni pałacyk „Oranżeria”. W latach 2012-2015 zrealizowano projekt, poprzedzony pracami archeologicznymi i konserwatorskimi, którego założeniem była renowacja i rekonstrukcja zespołu pałacowo-parkowego: uczytelnienie dawnego układu ogrodu i odsłonięcie bryły pałacyku, a także utrwalenie substancji zabytkowej i poprawa estetyki. Podczas prac konserwatorskich w centralnej ośmiobocznej sali budynku odsłonięto malowidła figuralne. Pałacyk zaadaptowano na instytucję kultury – Oranżeria Kultury. Rewitalizacja objęła ogrody biskupie – na pałacowym wzgórzu odtworzono tarasy widokowe i kaskadowe schody.

Jeden z projektów mających na celu ochronę dziedzictwa kulturowego – „Historia i piękno – ogrody Biskupa Ignacego Krasickiego. Renowacja cmentarza komunalnego w Lidzbarku Warmińskim” – objął również cmentarz komunalny. Główne założenia projektu dotyczą prac zabezpieczających i konserwatorskich na zabytkach cmentarza: stacje Drogi Krzyżowej, mur i brama cmentarna oraz najbardziej charakterystyczne zabytkowe nagrobki, a także rewitalizacja zieleni cmentarza.

Modernizacji poddano budynki przedzamcza, które zaadaptowano do celów hotelowych – Hotel Krasicki (2010-2011): m.in. barokowy pałac bp. Grabowskiego oraz pochodzące z XIV w. magazyn solny i baszta prochowa. Odrestaurowane obiekty stały się częścią zespołu hotelowego, który składa się z trzech skrzydeł ustawionych po bokach kwadratowego placu. Każde zostało odnowione zgodnie ze stylem architektonicznym przeważającym w danej części. Dodatkową atrakcją jest fosa okalająca obiekt, do której woda dopływa z pobliskiej rzeki Symsarny.

W okolicach zamku w latach 2014-2019 zrewitalizowano amfiteatr miejski (1966 r.), przy którym zbudowano kamienicę – zaplecze dla sceny (garderoby, toalety itd.), a także miejsce spotkań artystów i lokalnej społeczności.

W ramach Lokalnego Programu Rewitalizacji Miasta Lidzbark Warmiński zrealizowano szereg inwestycji mających na celu rewitalizację centrum miasta w granicach wyznaczonych przez ulice: od płn.-zach. – Piłsudskiego, Świętochowskiego, od płn. – Konstytucji 3-go Maja, od pld. – Kopernika, Zamkowa, Orła Białego, od wsch. – Wyszyńskiego – Orła Białego, od zach. – rzeka Łyna. Na obszarze tym zlokalizowana jest

zabudowa mieszkaniowa w znaczącej przewadze wielorodzinna o wartościach historycznych, większość obiektów usługowych instytucji administracji publicznej, w tym o znaczeniu lokalnym i ponadlokalnym oraz obiekty o szczególnych walorach historycznych i architektonicznych – łącznie 93% zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków znajdujących się na terenie miasta.

Zrealizowany projekt rewitalizacji centrum starego miasta objął ulice: Plac Wolności, Powstańców Warszawy, Proszą, Ratuszową, budynek po Urzędzie Miasta: wymiana nawierzchni, zagospodarowanie zielenią i elementami małej architektury. Przebudowano ulice i most: Kopernika – od Zamkowej do mostu, Kasprowicza, Reja, Prosta, Kajki, Zamkowa – przebudowa polegała na całkowitej wymianie nawierzchni jezdni i chodników. W ramach Miejskiego Programu Poprawy Estetyki Budynków, właściciele domów mogą ubiegać się o dofinansowanie remontu, termomodernizacji lub innych przedsięwzięć. Działanie te realizowane są w formie konkursu. Od 2010 r. program pozwolił na remont 11 obiektów.

Zrewaloryzowane (2013 r.) zostały również mury miejskie przy ul. Hożej, ul. Dębowej i przy Placu Kościelnym – po częściowym zawaleniu neogotyckiego muru przed wieżą kościoła odsłonił się fragment muru średniowiecznego, który docelowo zostanie wyeksponowany w nawierzchni Placu Kościelnego. Natomiast rewitalizacji wymaga gotycka Wysoka Brama – budynek znajdujący się w rękach prywatnych.

Obiekty sakralne, w tym zespół klasztorny Sióstr Katarzynek, zachowane są w stanie bardzo dobrym i zadowalającym – remontowane są na bieżąco. Kościół ewangelicki, ob. cerkiew przeszedł remonty w latach 2010-2012 i 2013-2016, kościół farny: w 2016-2018, ponadto przeprowadzono odnowę nawierzchni Placu Kościelnego wokół kościoła. Remontu natomiast wymaga kaplica św. Katarzyny przy ul. Bartoszyckiej.

W znacznie gorszym stanie są zabytki techniki, zwłaszcza wieża ciśnień – nieużytkowana ulega degradacji. W 2020 r. prowadzona będzie rewitalizacja dworca kolejowego.

W kontekście idei Cittaslow podjęto szereg działań mających na celu urządzenie przestrzeni urbanistycznych w centrum miasta obejmujących zespoły zabytków.

W średniowieczu miasto otoczone było fosą. Jej pozostałością jest sucha fosa między ulicami Krzywą a Wiślaną – zagłębienie terenu o przekroju poprzecznym w kształcie trapezu o nachyleniu skarp 45 stopni. Zdegradowany i porośnięty samosiejkami teren znajdujący się w strefie A i W ochrony konserwatorskiej i archeologicznej zagospodarowano z wyeksponowaniem zabytkowych obiektów (mury obronne, zachowane fragmenty oznaczone na ulicach i chodnikach) w 2018 r. Podobnie w tymże roku zagospodarowano brzegi Łyny (od mostu na ul. Olsztyńskiej do mostu na ul. Kopernika) – powstał wielkopowierzchniowy obiekt rekreacyjno-wypoczynkowy wraz z gospodarowaniem zielenią ze ścieżkami pieszymi i rowerowymi, plac zabaw, fontanna i siłownia zewnętrzna. Całości towarzyszy wiele krzewów i drzewek oraz specjalnie zorganizowana przestrzeń zielona.

5.3.2. Zabytki ruchome

Zabytki ruchome to przede wszystkim obiekty wchodzące w skład wyposażenia kościołów i kaplic. Są świadectwem niemal wszystkich epok stylowych, od gotyku, poprzez barok aż po sztukę najnowszą. Zasoby sztuki sakralnej obejmują wszystkie kategorie zabytków: malarstwo, rzeźbę oraz rzemiosło artystyczne z całym jego zróżnicowaniem (złotnictwo, sprzęty stolarskie, tkaniny, szkło, witrażownictwo, ludwisarstwo). Zabytki ruchome to również elementy wystroju budowli, posiadające cechy indywidualnych, niepowtarzalnych wytworów artystycznych lub rzemieślniczych. Należą do nich m.in.: rzeźby, płaskorzeźby, polichromie naścienne lub stropowe, mozaiki, sztukaterie i różnego rodzaju detal architektoniczny. Za zabytki ruchome uznaje się także obiekty małej architektury, wykazujące wysoki poziom warsztatu artystycznego lub rzemieślniczego, dokumentujący historyczne trendy, np.: rzeźby ogrodowe, pomniki, obeliski, słupy, krzyże i kapliczki przydrożne, nagrobki, a także np. piece czy kominki. Zabytkami ruchomymi są także, zgromadzone w kolekcjach muzealnych lub prywatnych, dzieła sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego, sztuki użytkowej, a także historyczne wytwory sztuki ludowej, instrumenty muzyczne, numizmaty, militaria i inne.

• **Wyposażenie i wystrój obiektów sakralnych oraz rezydencjonalnych**

Przeważająca większość zabytków ruchomych stanowi własność kościołów. Przeważnie są to obiekty wykonane z drewna, rzeźbione i polichromowane.

Wyposażenie kościoła pw. Świętych Apostołów Piotra i Pawła – neogotycki wystrój wnętrza. Wzbogacony jest elementami z okresu gotyku i baroku. Wśród najstarszych i najcenniejszych zabytków znajdują się: rzeźba św. Anny Samotrzeciej z 1500 r., relikwiarz św. Idy z 1400 r., naczynia liturgiczne i chrzcielnica z XIV w., mosiężny świecznik o dwustronnej figurze Matki Boskiej z Dzieciątkiem z 1604 r. Na ścianie pñ. znajduje się trzyczęściowy brązowy nagrobek renesansowy, ufundowany dla matki biskupa Dantyszka ok. 1539 r., pod chórem organowym – wczesnorenesansowa brązowa płyta nagrobna Hildebrandta Ferbera (zm. 1530 r.) z wyrytą postacią zmarłego i herbami. Ponadto obrazy z XVII w.: przedstawiające Apostołów i obraz Matki Boskiej Różańcowej (nad wejściem do zakrystii), obraz „Matka Boża Orędowniczka” z 1687 r.

Tryptyk w ołtarzu głównym (1912-1915), zawiera płaskorzeźby Pokłonu Trzech Mędrców i Narodzenia Chrystusa, duże rzeźby św. Piotra i Pawła oraz nieco niżej – mniejsze Marii Magdaleny i bpa Stanisława, w zwieńczeniu – figurę Chrystusa Zmartwychwstałego. Po bokach ołtarza stoją dwie rokokowe rzeźby aniołów, pochodzące z ołtarza usuniętego w 1893 r., wykonane w pracowni Chrystiana Bernarda Schmidta w Reszlu.

W nawie lewej w prezbiterium – neogotycki ołtarz z grupą Ukrzyżowania. Pod krzyżem umieszczono figury Matki Boskiej i św. Jana Ewangelisty, a na zwieńczeniach ramion symbole czterech ewangelistów. Po przeciwnej stronie stoi również neogotycki ołtarz (tryptyk) z barokowym obrazem Matki Boskiej z Dzieciątkiem.

W prawej nawie znajduje się barokowy ołtarz z obrazem Świętej Rodziny z pocz. XVIII w., oraz późnomanierystyczny ołtarz z 1640 r. z obrazem św. Michała Archanioła z końca XIX w. Cennymi zabytkami są również: kielich gotycki z XVI w., krzyż relikwiarzowy z XVIII w., ambona, w stylu neoklasycystycznym z ok. 1880 r., dwa konfesjonały, jeden z końca XVII w., drugi – rokokowy oraz barokowa chrzcielnica. Zachowały się także dwa dzwony z XVI i XVIII w.

Niezwykle wartościowe są organy z 1929 r. firmy Bruno Goebel Söhne z Królewca. Prawdopodobnie przy budowie nowych organów wykorzystano niektóre piszczałki z wcześniejszych organów Schlägla. Instrument umieszczony jest na zach. emporze w głównej nawie kościoła, w modernistycznej szafie organowej.

Na murze oddzielającym świątynię od plebani znajduje się dwanaście terakotowych figur apostołów, wykonanych w Monachium. Sześć z nich uległo zniszczeniu w czasie II wojny światowej; uzupełniono je w latach 1975-1979. Przy kościele od strony pñ. zachowała się rzeźbiona figura Matki Boskiej z Dzieciątkiem z 1709 r.

Wyposażenie kościoła pw. Podwyższenia Krzyża Świętego: trzy ołtarze barokowe z końca XVIII w. W ołtarzu głównym osadzony rzeźbiony krzyż. W ołtarzu bocznym – obraz Matki Bożej Bolesnej, w drugim – obraz św. Rocha. Ambona słupowa z początku XIX w.

Wyposażenie pałacyku „Oranżeria” – w centralnej sali – późnobarokowe freski z motywem Czterech Pór Roku.

Wyposażenie zamku biskupów warmińskich: we wnętrzach bogaty detal architektoniczny, m.in. gotyckie wsporniki maswerkowe, zespół portali gotyckich i nowożytnych oraz dekoracja malarską ścian. Gotycka dekoracja malarska obejmuje malowidła ornamentalne i figuralne o bogatych treściach religijnych: chrystologicznych, maryjnych, symbolicznych – m.in. Ukrzyżowanie, Deesis, Koronacja NMP, wizerunki poczty biskupów warmińskich.

Na ścianach krużganków znajduje się cykl malarski z lat około 1380-1400. W tzw. oratorium odrębny zespół stanowią późnogotyckie malowidła zlecone przez bpa Łukasza Watzenrodego.

Do dekoracji nowożytnych należy fryz herbowy biskupów warmińskich z XVII w., w tzw. wielkim refektarzu (uzupełniony w latach 1926-1937, kontynuowany do dziś) i barokowe malowidła ściennie z 1755 r.

zdobiące sklepienie kaplicy. Najmłodsze malowidła architektoniczne i pejzażowe powstały na zlecenie bpa Krasickiego.

W kaplicy zamkowej cenne ruchome wyposażenie późnobarokowe: ołtarze, prospekt organowy, relikwiarz z tzw. marmuru dębnickiego.

• Obiekty małej architektury

Są to obiekty nieruchome zaliczane do zabytków ruchomych – usytuowane na placach miejskich, cmentarzach przykościelnych i komunalnych oraz przy drogach – elementy zagospodarowania terenu, takie jak: pomniki, rzeźby plenerowe, kapliczki przydrożne, pomniki nagrobne, krzyże pokutne, pompy uliczne i inne. Na terenie miasta zinwentaryzowane są nielicznie.

Kapliczki oraz krzyże przydrożne i kościelne stanowią jeden z najbardziej charakterystycznych elementów krajobrazu kulturowego Warmii. Niestety, ten potencjał kulturowy ulega szybkiej degradacji.

Na terenie Lidzbarka Warmińskiego jedynie figura Matki Boskiej na kolumnie z 1709 r. w zespole kościoła parafialnego (Plac Kościelny) i figura Św. Katarzyny w zespole zamku biskupiego z 1756 r. wpisane są do rejestru zabytków. Natomiast gminna ewidencja zabytków zawiera 13 stacji drogi krzyżowej na cmentarzu komunalnym przy ul. Kopernika – z 1927 r. oraz dwie neogotyckie kapliczki kubaturowe z XIX w.: ceglana kaplica „Jerozolimka” z końca XIX w. przy ul. Orneckiej – z końca XIX w., ceglana kapliczka przy ul. Polnej z 1891 r. Ponadto dwie kapliczki przy ul. Wiejskiej i Kopernika – z XIX w. i 1896 r. – o cechach neogotyckich.

Zdjęcie 18, 19, 20, 21. ul. Ornecka, k. XIX w., ul. Polna, 1891r. ul. Kopernika, 1896 r., ul. Wiejska, XIX w.

5.3.3. Zabytki w zbiorach muzealnych

Największą lidzbarską placówką muzealną jest oddział Muzeum Warmii i Mazur – **Muzeum Warmińskie w Lidzbarku Warmińskim**, którego siedziba mieści się w Zamku Biskupów Warmińskich, świetnie zachowanym.

Pierwsze Muzeum Zamkowe powstało w 1927 r. Po II wojnie światowej dopiero w 1961 r. powołano do życia Muzeum Warmińskie, które w 1963 r. stało się oddziałem Muzeum Warmii i Mazur.

W jego zbiorach znajdują się m.in. pamiątki, dokumenty, ikonografie, obrazy i rzeźby pochodzące z regionu. W Muzeum znajduje się dokument II pokoju toruńskiego, dzięki któremu Lidzbark został włączony do Polski. W zamku mieści się wystawa poświęcona jego wielkim mieszkańcom, z wielkim akcentem na Ignacego Krasickiego. Znajduje się tu również ekspozycja portretów jego rodziny. W refektarzu umieszczono ekspozycję malarstwa i sztuki średniowiecznej Warmii i Prus Krzyżackich. Najwyższe piętra zajmuje wystawa malarstwa polskiego XX w., w tym oryginalne portrety autorstwa Witkacego.

Muzeum prezentuje wystawy stałe:

- Sztuka średniowieczna Warmii i Prus Krzyżackich,
- Malarstwo religijne ze zbiorów muzeum,

- Portrety rodziny hrabiów z Siecina Krasickich,
- Metale kolorowe,
- Nowy blask herbu biskupa Michała Stefana Radziejowskiego,
- Wielcy mieszkańcy zamku lidzbarskiego,
- Galeria malarstwa polskiego 1 poł. XX w.

5.3.4. Dziedzictwo niematerialne

Dziedzictwo niematerialne to zwyczaje, przekaz ustny, wiedza i umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa, które są uznane za część własnego dziedzictwa przez wspólnotę, grupę lub jednostki. Jest to rodzaj dziedzictwa, które jest przekazywane z pokolenia na pokolenie i odtwarzane przez wspólnoty w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Dla danej społeczności dziedzictwo niematerialne jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości. Dziedzictwo niematerialne obejmuje: tradycje i przekazy ustne, w tym język, jako narzędzie przekazu, spektakle i widowiska, zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne, wiedzę o wszechświecie i przyrodzie oraz związane z nią praktyki, także umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem.

Obowiązkiem władz samorządowych jest podjęcie działań mających na celu zapewnienie przetrwania niematerialnego dziedzictwa kulturowego, w tym jego identyfikację, dokumentację, badanie, zachowanie, zabezpieczenie, promowanie, wzmacnianie i przekazywanie, w szczególności przez edukację formalną i nieformalną, jak również rewitalizację różnych aspektów tego dziedzictwa. Niestety dziedzictwo niematerialne stosunkowo od niedawna podlega ochronie prawnej, stąd z reguły, w większości regionów nie prowadzono nad nim szczegółowych badań.

Na specyfikę kulturową, społeczną i gospodarczą miasta Lidzbark Warmiński decydujący wpływ wywarły procesy związane z całkowitą wymianą ludności po 1945 r. Przerwana została ciągłość osadnicza, a zatem ciągłość kulturowa. W ramach akcji osiedleńczej pojawiły się dwie, odmienne grupy ludności. Pierwsza to mieszkańcy Mazowsza i Polski centralnej, którzy osiedlali się tu dobrowolnie, druga grupa to repatrianci z zajętych przez Związek Radziecki Kresów Wschodnich, głównie pochodzenia ukraińskiego i ludność polska z okolic Wileńszczyzny. Napływowa ludność charakteryzowała się różnorodnością folkloru, kultury i tradycji, co było często przyczyną konfliktów. Nowi mieszkańcy z trudem wrastali w obcy krajobraz. Polonizacja, wspierana polityką propagandową państwa, oznaczała niszczenie przejawów minionego dziedzictwa regionu, również usuwanie historycznych nazw miejscowych i geograficznych, jeśli nie miały słowiańskiego rodowodu. Zagięły miejscowe tradycje, pojawiły się zwyczaje przywiezione z miejsc rodzinnych nowych mieszkańców. Charakterystyczne dla zderzenia kultur poczucie wyobcowania ustąpiło dopiero w kolejnym pokoleniu. Różnice pomiędzy poszczególnymi grupami etnicznymi sukcesywnie się zacierają, by po kilkunastu latach mogło dojść do wymieszania grup etnicznych. Dopiero generacja dzieci powojennych mieszkańców regionu stworzyła tutaj społeczność lokalną, w której zanikły podziały, a o zderzeniu kultur przypominają tylko – często nieuświadomione – symbole i artefakty.

Ten konglomerat kulturowy z biegiem czasu ulega coraz większej stabilizacji, a w wyniku zmian ustrojowych po 1989 r. próbuje określić swoją tożsamość wykorzystując również dziedzictwo materialne pozostawione przez przedwojennych mieszkańców. Jednym ze sposobów przypomnienia warmińskiego dziedzictwa organizowany od 2008 r. „Warmiński Kiermas Tradycji Dialogu Zabawy” – impreza propagująca warmińską kulturę, gwarę i sztukę ludową. Odbywa się w Bałdach w gminie Purda, obejmuje rekonstrukcje wydarzeń historycznych, jarmark sztuki ludowej, rękodzieła i tradycyjnego jadła warmińskiego oraz z innych regionów Polski. Towarzyszą mu występy zespołów ludowych, orkiestr dętych oraz artystów związanych z Warmią.

Dla dziedzictwa niematerialnego Lidzbarka Warmińskiego ważnych jest kilka elementów innych niż kultura ludowa:

• **POSTACI HISTORYCZNE**

Warmia przez długi okres dziejów związana była z Polską. Wśród rezydentów lidzbarskiego zamku byli wybitni Polacy, wpisani w historię kraju. Wśród nich poczesne miejsce zajmuje Mikołaj Kopernik, ale też jego wuj – biskup Łukasz Watzenrode (1447-1512) – dyplomata, mecenas sztuki i nauki.

Kolejni to: Jan Dantyszek (1485-1548) – pierwszy polski zawodowy dyplomata, podróżnik, humanista i poeta, Stanisław Hozjusz (1504-1579) – polski humanista, poeta, sekretarz królewski, sekretarz wielki koronny, dyplomata, biskup chełmiński i warmiński, kardynał, jeden z czołowych przywódców kontrreformacji, Marcin Kromer (1512-1589) – humanista, historyk i pisarz okresu renesansu, teoretyk muzyki, dyplomata, biskup warmiński, jeden z przywódców polskiej kontrreformacji, pisał po polsku i po łacinie oraz Ignacy Krasicki (1735-1801) biskup warmiński od 1767 r., arcybiskup gnieźnieński, książę sambijski, prezydent Trybunału Koronnego w Lublinie w 1765 r., poeta, prozaik i publicysta, kawaler maltański zaszczycony Krzyżem Devotionis.

W rezydencji Biskupów Warmińskich gościli wybitni politycy i mężowie stanu: król Leszczyński, Zygmunt III Waza, Jan Zygmunt Hohenzollern, cesarz Paweł I Romanow, Karol XII, czy Napoleon Bonaparte. W gronie biskupów Warmii rezydujących na zamku znalazła się też Eneaszy Sylwiusz Piccolomini (1457-1458) – humanista, autor książek historycznych, geograficznych, pedagogicznych, twórca komedii, liryków miłosnych, późniejszy papież Pius II.

Inni wybitni biskupi Warmii, rezydujący w Lidzbarku to Jan Stefan Wydźga (1659-1679), erudyta i kaznodzieja, a także Andrzej Chryzostom Załuski (1698-1711) – polityk, bibliofil i historyk. Jego bogaty księgozbiór przekazany testamentem bratankom, stał się zaczątkiem słynnej biblioteki Załuskich, otwartej w Warszawie w 1747 r.

W dobie wzrostu znaczenia tożsamości regionalnej i dążenia do wyrazistego nakreślenia odrębności regionu coraz częściej sięga się do historycznego dziedzictwa.

• **GWARA WARMIŃSKA**

Dialekt warmiński powstał w wyniku wymieszania się różnych gwar polskich przywiezionych przez kolonizatorów głównie w XVI w. Były to głównie gwary chełmińsko-dobrzyńskie oraz mazowieckie. Z czasem, w wyniku izolacji od reszty gwar polskich, dialekt warmiński przestał ewoluować i nie podlegał przemianom, stąd zachowanie w gwarze warmińskiej wielu średniowiecznych archaizmów oraz obecność wyrazów i zwrotów niespotykanych na innych terenach zamieszkałych przez ludność polskojęzyczną. Istotne znaczenie miał też język niemiecki – wpływy wynikły z wieloletniego obcowania z kulturą niemiecką – stąd obecne liczne germanizmy w gwarze warmińskiej. Charakterystycznym elementem jest obecność wyrazów i zwrotów charakterystycznych dla „ludności bałtyjskiej”, czyli Prusów.

Warmiacy mówili znacznie bardziej miękko od innych gwar języka polskiego. Miękkie „i – ji” brzmiało jak zi po spółgłoskach dźwięcznych b, w, np.: bierze = bzierze, bieda = bzieda, wiosna = ziosna. Po spółgłoskach bezdźwięcznych f i p brzmiało jak si.

Zachowali średniowieczne formy koniugacji, np. końcówki „wa” zamiast „my”, „ta” zamiast „cie”, np. mamy = mawa, będziemy, będziecie = będziewa, będzieta.

Różnice gwarowe zachodziły też w deklinacji. W celowniku zamiast „owi” mówiono „u”, np.: człowiekowi = człozieku. W dopełniaczu rodzaju żeńskiego używano na końcówki „-ów”, np.: żonów, córek itd. Przymiotniki rodzaju żeńskiego w liczbie pojedynczej posiadały w drugim i trzecim przypadku końcówkę „y”, zamiast „ej”, np. swoi dobry córki.

Inną charakterystyczną cechą było stawianie ł przed występującą na początku wyrazu literą o, np. w wyrazach łorać = orać, czy łutarcz = ołarcz. Ponadto do gwary warmińskiej weszło wiele wyrazów niemieckich, np. geszenk = prezent.

Gwara warmińska zanikała – wskutek tej świadomej polityki niemieckich władz, stawała się językiem uważanym za język „plebsu”. Co bardziej uświadomieni polscy Warmiacy przeciwstawiali się tym praktykom, podnosili wagę kultywowania języka swych przodków. Po 1945 r., w wyniku napływu osadników z innych

ziem Polski, znacznie zmalała liczba osób posługujących się gwarą warmińską. W ostatnich latach coraz częściej pojawiają się ludzie, którzy starają się ją popularyzować, traktując „język warmiński” jako zabytek. Należy do nich Edward Cyfus – działacz regionalny, autor publikacji i pogadanek w gwarze warmińskiej.

• LEGENDY⁹

Autorką warmińskich baśni i legend była Irena Kwinto (1914-1981), która przyjechała do Lidzbarka Warmińskiego w 1945 r. Zebrała tutejsze baśnie i legendy, odnalazła ludzi pamiętających, warmińskie tradycje, obrzędy i obyczaje związane ze świętami i życiem codziennym, pisała poezje. W 1974 r. otrzymała Order Uśmiechu. Jej imieniem nazwano Młodzieżowy Dom Kultury im. Ireny Kwinto, który organizuje cykliczne imprezy jej poświęcone.

Najbardziej znane legendy:

Zakłęty w kamień – (Legenda o zamku w Lidzbarku). Jest taka piękna legenda, że zamek w Lidzbarku nie ulegnie zniszczeniu, gdyż broni go gorące serce Przemka zakłęte w kamieniu. Szczęśliwe, że może służyć tej ziemi, którą pokochało...

Święty dąb – (Legenda warmińska) ...Stary kapłan od dawna pełnił służbę przy świętym dębie. Od kiedy – sam już nie pamiętał. Kochał tę ziemię, jej piękno i urok, jej jeziora świetliste, kochał las szumiący i ciemny, białokore brzozy i jarzębiny zdobne w czerwone korale...W miejscu, gdzie rósł święty dąb wybudowali kaplicę, a później małą świątynię. Nastaly inne czasy, przemijały wieki, różne wichry przechodziły nad światem, ale kościół w Rogózu na Warmii stoi właśnie tam, gdzie płonął ongiś święty ogień i szumiał święty dąb – tam właśnie, gdzie stary kapłan ocalił życie małej Bogunce...

Legenda o Łynie

Nagle z daleka, jakby z głębi wody, rozległ się śpiew tak piękny, że dusza Jaśkowa zamarła z zachwytu. Takiego jeszcze nie słyszał. Po srebrnej smudze płynęła ku niemu dziewczyna. Włosy miała długie i rozpuszczone, wianek z wodnych lilii opasywał jej czoło. Była tak piękna, że Jasiek oczu od niej oderwać nie mógł. Podpłynęła bliźniutko. – Jestem Łyna, najmłodsza córka Króla Tysiąca Jezior...

Płynie Łyna, opasuje srebrną wstęgą naszą ziemię, a nad nią wierzba drobnymi listkami szepce słowa miłości, jak w starej warmińskiej pieśni.

• HISTORYCZNE NAZWY I FUNKCJE

Lidzbark Warmiński jest miastem historycznie wielokulturowym. Założony na miejscu pruskiej osady, poprzez akcje osadnicze zasiedlany był przez ludność niemiecko- i polskojęzyczną, która – w zależności od przynależności państwowej – ulegała germanizacji lub polonizacji. Te trzy grupy etniczne o różnych modelach kulturowych spajała wspólnota religijna i terytorialna, która – choć nie była wspólnotą narodową, tworzyła całość odróżniającą ją od regionów sąsiednich. Za czasów Rzeczypospolitej problem narodowościowy nie miał większego znaczenia, mieszkańcy z reguły posługiwali się dwoma językami, wyższe warstwy nawet trzema. I choć język pruski stopniowo do końca XVII w. zanikał, Niemcy i polscy osadnicy przejmowali pruskie nazwy miejscowe – pojawiają się obok nazw polskich i niemieckich lub w ich źródłosłowie¹⁰.

Miasto jest organizmem złożonym z obszarów pełniących rozmaite funkcje odzwierciedlone w nazwach. Na przestrzeni dziejów, wraz z jego rozwojem społecznym, gospodarczym i przestrzennym, funkcje te ulegają zmianom, lecz nazwy się zachowują, czasem tylko w tradycji.

Dla podkreślenia wielokulturowości miasta oraz unaocznienia jego przemian ważne jest upamiętnianie historycznych nazw.

⁹ Klemens E., Kroskowska-Ostrowska L. Lidzbark i okolice w legendach, podaniach, pieśniach i przysłowiach ludowych, Żuromin 2005

¹⁰ Jasiński J., Zagadnienia narodowościowe w Prusach Wschodnich w XIX i XX w., Olsztyn 1993; Borawska T., Czynniki kulturowe w średniowieczu i w czasach nowożytnych, w: Komunikaty Warmińsko-Mazurskie 2004, nr 4 (246), s. 437-451

Historyczne nazwy regionu

Lidzbark Warmiński leży na terenach pruskiej wspólnoty terytorialnej, na pograniczu ziemi Warmów, Pogezaniiczy „Małej Barcji”¹¹ – stąd zdania historyków, dotyczące jego przynależności plemiennej, są podzielone. W 1243 r. wszedł w skład diecezji warmińskiej, od 1350 r. do XIX w. był stolicą Warmii i jej największym miastem, centrum wiary i kultury – „Perłą Warmii”. W końcu XVIII w., wraz z całą Warmią wszedł w skład Królestwa Prus.

Historyczne nazwy miasta

Pierwsza wzmianka o Lidzbarku mówi o osadzie pruskiej Lecbarg, podbitej przez Krzyżaków w 1240 r. Od niej pochodzą późniejsze polskie nazwy: Licbarg, Licbark, także Lidzbark. W 1260 r. pojawiła się też niemiecka nazwa Heilsberg, wywodząca się od „Berg des Heils” – „góra święta” (co może mieć związek z obchodami pogańskiego świętego dnia na „Krzyżowej Górze”) albo od „Ellsbergas” – pruskiego „Alle” (Łyna) i pruskiej wersji niemieckiego słowa „Burg”, razem: „zamek na Łyną”.

Historyczne nazwy terenów miejskich i ich funkcje, nazwy ulic

Rynek – centralna i najstarsza część miasta, posiadał funkcje handlowe i administracyjne (ratusz – siedziba rady miejskiej i dom kupiecki), obecnie rozproszone.

Stare miasto, pierwotnie w obrębie murów miejskich (funkcja obronna), pełniło funkcje mieszkalne i gospodarcze. Nazwy ulic, związane z działającymi przy nich warsztatami rzemieślniczymi, informowały o zajęciach ich mieszkańców, np.: Żelazna (ob. M. Konopnickiej), Gołębia (ob. Nowa), Rymarska (ob. I. Krasickiego); niektóre dziś nie istnieją, np. ul. Rzeźnicza, niegdyś zlokalizowana w okolicy ul. Parafialnej. Część nazw odnosiła się do miejsc, do których prowadziły: ul. Parafialna (ob. M. Kajki) wiodąca niegdyś do fary i Zamkowa (M. Reja, ob. ul. Zamkowa ma inny przebieg) wiodąca do zamku – obie ulice były głównymi arteriami we wsch. części miasta i jego obwodnicami. Podobnie jak ulica Hoża (Vordere Neustadt) prowadząca do płn. części miasta, zwanej Nowym Miastem (Neustadt), przyłączonej w 1308 r. i do 1357 r. objętej murami obronnymi. Wewnątrz miasta najważniejszą arterią była ul. Długa (ob. Powstańców Warszawy) – łącząca rynek z Bramą Wysoką. Do łaźni prowadziła ul. Kąpielowa (ob. J. Kasprowicza). Część ulic wytyczona została w miejscu dawnych traktów prowadzących do sąsiednich miejscowości i od nich wzięła swe nazwy, np.: ul. Ornecka, Bartoszycka¹².

Nazwa Plac Kościelny wiąże się ze stojącą na nim farą, na Placu Młyńskim zlokalizowany jest młyn wzniesiony w 1915 r. w miejscu poprzednich budowli. Most na płd. od Placu Kościelnego, którym w 2 poł. XIV w. prowadzony był miejski wodociąg, nosił niemiecką nazwę Rohrenbrücke (most rurowy), ob. Most Kopernika.

Zamek Biskupów Warmińskich i przedzamcze z pałacem bpa S. Grabowskiego stanowiły osobną część średniowiecznego założenia. Zamek pełnił funkcję centrum administracyjnego biskupstwa warmińskiego. Tu skupiała się administracja, stanowiono prawo, odbywały się sądy, kwitło życie kulturalne, dyplomatyczne, funkcjonowała szkoła. Przedzamcze pełniło funkcje administracyjne, mieszkalne i gospodarcze. W skrzydle wsch. rezydował wójt Warmii, w skrzydle płd. mieściła się wozownia i mieszkania służby, skrzydło zach. było przeznaczone na stajnie i spichlerz. Towarzyszyła im sucha fosa, w końcu XVIII w. zagospodarowana, jako ogród zwany Dubieckiem. Obecnie w zamku mieści się muzeum, w pałacu Grabowskiego – Hotel Krasicki, przy zamku zlokalizowany jest amfiteatr, gdzie odbywają się imprezy kulturalne, widowiskowe oraz koncerty.

Dawne Przedmieście Kościelne, zlokalizowane na płd. od Placu Kościelnego, początkowo pełniło funkcje gospodarcze – mieściły się tu stodoły, potem folwark biskupi. W XVII w. powstały ogrody biskupie przekształcone w XVIII w., z pawilonem wypoczynkowym zastąpionym w XVIII w. przez oranżerię.

Oranżeria Krasickiego (ob. Oranżeria Kultury) – letni pałacyk, zbudowany przez bpa Krasickiego, w otoczeniu ogrodów i parku krajobrazowego zwanego Krasiczynem. W 1 poł. XIX w. teren ten został

¹¹ Powierski J., Najdawniejsze nazwy etniczne z terenu Prus i niektórych terenów sąsiednich, w: Komunikaty Warmińsko-Mazurskie 1965, nr 2(88), s. 161-183;

¹² Biskup M., Rozwój Przestrzenny Lidzbarka Warmińskiego, w: Komunikaty Warmińsko-Mazurskie 1961, nr 4, s.481-496 oraz wykaz historycznych i aktualnych nazw z Urzędu Miasta.

włączony do miasta. W 1933 r. park przeznaczono na Cmentarz Komunalny (Cmentarz Leśny), na jednej z ogrodowych skarp powstał budynek szkoły, w 2 poł. XX w. rozbudowano zespół boisk przy szkole, największy taras ogrodowy został przecięty ul. Mławską, odcięty teren zagospodarowano skwerem miejskim, powstał parking. Przeprowadzone w ostatnich latach prace restauratorskie przywróciły świetność części terenów dawnych ogrodów, tj. parku przy ul. Mławskiej i Krasickiego. Nazwa ulicy I. Krasickiego upamiętnia istotną dla miasta postać.

Dawne Przedmieście Młyńskie – na płn.-wsch. od miasta, pierwotnie pełniło funkcje gospodarcze. Zlokalizowano tu młyn zamkowy, folusze, tartak, hamernię miedzi, szlifiernię nożowniczą, itp. Teren zabudowywany był od przełomu XVIII/XIX w. Pamiątką dawnej funkcji terenu jest Plac Młyński ze stojącym tam młynem, po pożarze odbudowanym w 1915 r.

Obydwa przedmieścia pozostawały pod władzą biskupów (tzw. Amts – lub Schlossvorstädte). W 1847 r. zostały włączone do miasta.

W związku z uruchomieniem kolei i budową dworca kolejowego, od końca XIX w. rozbudowywała się płn. część miasta między ob. ul. Lipową, Spółdzielców i Kościuszki. Po osuszeniu fosy i usypaniu grobli dzielnica uzyskała połączenie ze Starym Miastem od wylotu ul. Hożej do ul. Konstytucji (tzw. Wagnerdamm).

W 1928 r. do terytorium miasta przyłączono wieś Neuhoft, położoną w kierunku zach. (ob. ul. Wiejska), powstała przy niej zabudowa mieszkalna – domy pracowników mleczarni.

W okresie międzywojennym powstawały również osiedla z dość jednorodną zabudową mieszkalną. Np. osiedle Zydłąg (Siedlung) położone przy drodze do Bartoszczyk stanowiące przykład modernizmu. W tym też czasie powstało osiedle Bema i Kalinowskiego (ob. ul. Przystaniowa): jedno- i wielorodzinną zabudową mieszkalną dla rodzin wojskowych.

Wskazane jest opracowanie historii ulic, zmian ich przebiegu i zestawienia zmian ich nazw od średniowiecza, przez czasy nowożytne, z uwzględnieniem nazw urzędowych obowiązujących od 1964 r., po zmiany wprowadzane współcześnie.

• STROJE I ZWYCZAJE

Wierzenia związane z budową chałupy

Budowę chałupy należało rozpoczynać w czasie pełni księżyca, gdyż to gwarantowało dostatek w nowym domu. Do nowo wybudowanego domu nie wolno wchodzić, gdyż groziło to nieszczęściem. Z tego powodu wrzucano najpierw psa albo kota do izby i dopiero wchodzili tam ludzie.

Zasiedlenie nowego domu na Warmii

Najpierw szli gospodarze, niosąc krzyż i święte obrazy, potem niesiono bochen chleba, aby go nigdy nie zabrakło, dalej inną żywność oraz meble i sprzęty domowe. Najbliższej niedzieli zapraszano księdza, by chatę wyświęcił. Po tej ceremonii gospodyni rozniecała ogień na kominie i gotowała pierwszy posiłek dla wszystkich, którzy pomagali budować dom.

Wesele

Wesela na Warmii odbywały się w poniedziałki i wtorki, prawie nigdy w soboty i w niedziele. Pierwszy etap stanowiły zмовiny zwane gładami. Swat – rajek w imieniu kawalera prosił o rękę dziewczyny jej rodziców. Po otrzymaniu zgody rodziców po tygodniu przychodził z kawalerem. Rajek udawał się do domu dziewczyny zawsze w niedzielę i zawsze zabierał ze sobą główkę kapusty. Gdy przestąpił próg dawał ją do nadgryzienia swemu koniowi. Witał się z domownikami i mówił: „Była u nas koza czy sarna w ogrodzie, głowa kapusty została uszkodzona; siedłem aż dotąd po tropie i chciałbym tę sarnę zobaczyć”.

Tradycje serowarstwa farmerskiego

W Lidzbarku Warmińskim odradzają się tradycje serowarstwa farmerskiego. Naturalne, wytwarzane w przydomowych serowarniach pyszne sery są jednymi z najlepszych w Polsce. W tym celu został zorganizowany Festiwal Serów Farmerskich i Tradycyjnych „Czas na ser”. To ogólnopolski festiwal służący odbudowie i rozwojowi tradycji serowarskiej oraz przywróceniu i promocji „zapomnianych” smaków., który z roku na rok cieszy się coraz większym zainteresowaniem mieszkańców i turystów. W trakcie organizowany

jest konkurs na najlepsze sery wytwarzane tradycyjnymi metodami, wystawiane są liczne stragany. Impreza odbywa się na dziedzińcu Hotelu Krasicki (zamek).

• KULTURA

Kultura odgrywa wielką rolę w budowaniu tożsamości i samo identyfikacji mieszkańców. Dzięki niej następuje integracja ludzi z miejscem zamieszkania. Pełni również rolę promocji miasta i regionu przedstawiając unikalne dla tego regionu obyczaje, sztukę czy rekonstrukcje wydarzeń historycznych. Sfera kultury miasta Lidzbark Warmiński jest złożona i charakteryzuje się bogactwem różnorodności form.

Główną jednostką prowadzącą działalność kulturalną na obszarze Lidzbarka Warmińskiego jest **Lidzbarski Dom Kultury**. Jego celem jest prowadzenie działalności kulturalnej polegającej na tworzeniu, upowszechnianiu i ochronie kultury, a w szczególności prowadzenie wielokierunkowej działalności rozwijającej i zaspakajającej potrzeby kulturalne mieszkańców oraz upowszechnianie i promocja kultury lokalnej w kraju i zagranicą

W Lidzbarskim Domu Kultury działają m.in.: grupa teatralna Szafa, teatr dorosły, studio tańca Be Free, zespół tańca ludowego Perła Warmii, Natural Dance, Uniwersytet Trzeciego Wieku, Wileński Pułk Muszkieterski. Zespoły i wokaliści biorą udział w wydarzeniach kulturalnych miasta oraz festiwalach i konkursach, także ogólnopolskich. W Lidzbarskim Domu Kultury mieści Kino Ignacy.

Wśród cyklicznych imprez organizowanych przez Lidzbarski Dom Kultury należy również wspomnieć o konkursach muzycznych, jak Przegląd Piosenki Polskiej „Słowik”, Konkurs Kolęd i Pastoralek, Konkurs na Kartę Świąteczną i Bożonarodzeniową. Największym sukcesem cieszą się konkursy wokalne, które przyciągają dzieci w wieku przedszkolnym oraz młodzież szkolną (blisko 50 podmiotów w ostatnich edycjach).

W Lidzbarku Warmińskim prężnie działa także **Młodzieżowy Dom Kultury im. Ireny Kwinto** jest placówką oświatowo-wychowawczą Starostwa Powiatowego w Lidzbarku Warmińskim w strukturze można wyróżnić dwa działy:

– Artystyczny, w której znajduje się: zajęcia logopedyczne, Akademia Malucha, pracownia muzyczna (zajęcia wokalne, instrumenty klawiszowe, zespoły instrumentalno-wokalne, nauka gry na gitarze), pracownia teatralna, pracownia plastyczna-galeria, pracownia plastyczno-rękodzielnicza (zespół plastyczny).

– Sportowy, w której znajduje się: pracownia taneczna (tańca towarzyskiego i klasycznego, tańca nowoczesnego, tańca nowoczesnego i jazz’owego, fitness z elementami Zumbi – pracownia sportowa (tenisa stołowego, zapasy).

W Lidzbarku Warmińskim działają dwie biblioteki: **Miejska Biblioteka Pedagogiczna** oraz **Miejska Biblioteka Publiczna im. M. Kromera**. Miejska Biblioteka Pedagogiczna od sierpnia 2013 r. wchodzi w skład miejskich jednostek budżetowych. Miejska Biblioteka Pedagogiczna przejęła zbiory Warmińsko-Mazurskiej Biblioteki Pedagogicznej Filii w Lidzbarku Warmińskim.

Na terenie miasta krzewieniem kultury zajmują się także:

– Klub Garnizonowy,
– Oranżeria Kultury w Lidzbarku Warmińskim,
– Stowarzyszenie Przyjaciół Ziemi Lidzbarskiej,
– Stowarzyszenie „Dom Warmiński”,
– Zespół Tańca Ludowego Perła Warmii,
– Warmińsko-Mazurskie Stowarzyszenie Historyczno-Kolekcjonerskie (prowadzi mini muzeum),
– Wileński Muszkieterski Pułk.

Dodatkowo Lidzbark Warmiński należy do Międzynarodowego Stowarzyszenia Miast Cittaslow. Celem Stowarzyszenia jest promowanie i rozpowszechnianie kultury dobrego życia.

W Lidzbarku Warmińskim odbywają się imprezy kulturalne o zasięgu regionalnym, krajowym, a także międzynarodowym. Najbardziej znane to:

– **Bitwa pod Heilsbergiem** – rekonstrukcja jednej z największych bitew napoleońskich na terenach dzisiejszej Polski, która miała miejsce 10 czerwca 1807 r. na obszarze dzisiejszego Lidzbarka Warmińskiego. Corocznie (od 2007 r.) odbywa się jej inscenizacja z elementami bitwy w wykonaniu rekonstruktorów (piechoty, kawalerii, artylerii) z kraju i zagranicy. W bitwie corocznie udział bierze około 200 rekonstruktorów.

Naprzeciw Napoleona stają wojska rosyjskie i pruskie. Toczą około godzinny bój, rekonstruując część bitwy, która odbyła się ponad 200 lat temu. Warto dodać, że pole, na którym przyszło oglądać tę batalię. To jedno z nielicznych autentycznych miejsc bitew napoleońskich. Po bitwie publiczność może zwiedzić XIX-wieczny obóz zbudowany przez rekonstruktorów. O znaczeniu tej batalii może świadczyć napis „Heilsberg” na Łuku Triumfalnym w Paryżu. Były tam umieszczane miejsca najbardziej chwalebnych starć Napoleona. W bitwie, która odbyła się w 1807 r., udział brało około 56 tysięcy żołnierzy po stronie francuskiej i około 90 tysięcy po stronie rosyjsko-pruskiej. Była to jedna z największych bitew epoki napoleońskiej na obecnych ziemiach polskich. W 2013 r. Bitwa rozegrała się pod murami Zamku Biskupów Warmińskich, a jej otoczką był I Festiwal Kultury i Dziedzictwa Narodowego XIX w., na którym można było nabyć rękodzieło oraz wziąć udział w darmowych warsztatach zawodów ginących, m.in. tkactwa, kowalstwa, lepienia garnków i szydełkowania. Przechadzając się po jarmarku można było natknąć się również na sztab Napoleona i stawić czoła jego inteligencji podczas partyjki szachów;

– **Lidzbarskie Wieczory Humoru i Satyry Lidzbarskie Wieczory** (do 2002 r. Biesiady) **Humoru i Satyry** – impreza o charakterze ponadregionalnym – najstarszy Ogólnopolski Przegląd Kabaretowy odbywa się od 1976 r. na cześć poety i Biskupa Warmińskiego Ignacego Krasickiego, który właśnie w Lidzbarku Warmińskim mieszkał i tworzył przez 29 lat. Imprezy odbywają się na przełomie sierpnia i września. Do turnieju O ŻŁOTĄ SZPILKĘ zgłasza się ok. 35 kabaretów z całej Polski. Komisja kwalifikuje 15 najlepszych, którzy w dwóch turniejach kabaretowych walczą o główną nagrodę;

– **Kaziuki Wilniuki** – na przełomie lat 70. i 80. odbywały się w Lidzbarku Warmińskim wspaniałe Zajazdy Cymbalistów pt. Koncert Jankielów. Charakter i zakres tych zjazdów poszerzał się, aż w 1985 r. gdy wyrażono zgodę na organizację przedsięwzięcia pod nazwą KAZIUKI WILNIUKI. Było to pierwsze po II wojnie światowej przypomnienie wileńskich Kaziuków w Polsce. Z każdym rokiem przyjeżdżało do Lidzbarka Warmińskiego coraz więcej muzyków, kapel, zespołów śpiewaczych składających z ludzi osiedlonych na Warmii i Mazurach, a pochodzących z byłego województwa wileńskiego. Kaziuki Wilniuki stały się coroczną imprezą o charakterze regionalnym organizowaną zwykle na początku marca (z okazji imienin Kazimierza). W 2014 r. odbyła się 30. edycja. Od wielu lat święto kaziukowe obejmuje nie tylko stolicę Biskupów Warmińskich, ale także Olsztyn, Ornetę, Kętrzyn oraz Bartoszyce. Oprócz koncertów ludowych, zarówno tańca jak i pieśni, odbywają się liczne wystawy, uroczyste msze święte oraz tradycyjny jarmark. Nie brakuje na nim wileńskich przysmaków, słynnych Kaziukowych Serc i pięknych rękodzieł;

– **Dni Tarasa Szewczeni** – impreza o charakterze regionalnym promującą kulturę ukraińską. Impreza nie tylko przybliży szerokiemu gronu twórczość ojca nowożytnej literatury ukraińskiej jak bywa nazywany Taras Szewczenko, ale również integruje lokalną społeczność. Lidzbarskie koncerty od 10 lat organizują wspólnie lidzbarskie koło Związku Ukraińców w Polsce i Olsztyński Oddział Związku Ukraińców w Polsce;

– **Festiwal Kultury Myśliwskiej** odbywa się od 2008 r. Podczas Festiwalu można zapoznać się z tradycją, kulturą i obyczajami łowieckimi;

– **Festiwal Serów Farmerskich i Tradycyjnych** – został zapoczątkowany w 2011 r. Głównym celem organizacji tego ponadregionalnego festiwalu jest odbudowa i rozwój tradycji serowarskiej. Jest to miejsce spotkań i wzajemnej edukacji małych tradycyjnych producentów i entuzjastów smaków. Na festiwalowym jarmarku można degustować i kupować sery od najlepszych producentów;

– **Lidzbarskie Wieczory Jazzowe** – to impreza współorganizowana przez Urząd Miasta Lidzbarka Warmińskiego i Lidzbarski Dom Kultury, organizowana od 2012 r. Atrakcją festiwalu jest cykl koncertów, które można usłyszeć na otwartej scenie zlokalizowanej na Bulwarze nad Łyną. Do udziału w festiwalu zapraszane są polskie oraz światowe gwiazdy jazzowej sceny muzycznej. Koncerty organizowane są w celu edukacyjnym oraz w celu podniesienia atrakcyjności turystycznej miasta;

– **Koncerty Pro Musica Antiqua** – coroczne koncerty muzyki dawnej zespołu solistów Akademii Muzycznych;

– **Varmia Musica Akademia** – warsztaty muzyczne poświęcone historycznym interpretacjom dzieł dawnych mistrzów organizowane od 2005 r. Kursy skierowane są przede wszystkim do studentów, uczniów oraz zawodowych muzyków, chcących poszerzyć swoją wiedzę w dziedzinie wykonawstwa historycznie poinformowanego;

– **Festiwal Kina niezależnego**;

– „**Słowik**” – **Konkurs piosenkarski**;

– **Dni Lidzbarka Warmińskiego**.

Miejscem gdzie odbywają liczne imprezy jest **amfiteatr**. Został wybudowany on z okazji obchodu 1000-lecia państwowości polskiej w 1966 r. Obiekt umiejscowiony jest w bezpośrednim sąsiedztwie Zamku Biskupów Warmińskich na terenie przyległym do ul. Krzywej i rzeki Symsarny. Amfiteatr spełnia istotną rolę w rozwoju kultury w Lidzbarku Warmińskim. Organizowane są tu różnorodne imprezy lokalne, regionalne jak również o zasięgu krajowym jak np.: „Lidzbarskie Wieczory Humoru i Satyry” transmitowane przez telewizję krajową. Z uwagi na duże znaczenie amfiteatru dla miejscowego społeczeństwa oraz jego obecny stan techniczny. Obiekt jest zlokalizowany w strefie ochrony konserwatorskiej i wymaga spełnienia wytycznych konserwatorskich.

• **TURYSTYKA**

Turystyka jest ważną dziedziną dla lokalnego rozwoju gospodarczego Lidzbarka Warmińskiego. Jest czynnikiem aktywizacji ekonomicznej, a dla mieszkańców uzupełniającym źródłem dochodu. Ze względu na walory przyrodniczo-krajobrazowe oraz kulturowe gmina posiada dogodne warunki dla rozwoju turystyki. Rozwój wielofunkcyjnej, całorocznej infrastruktury sportowo-rekreacyjnej pozwoli na zwiększenie atrakcyjności oferty turystycznej i rekreacyjnej zarówno Miasta Lidzbark Warmiński, jak i całego regionu. Lidzbark Warmiński nazywany bywa Miastem Mężów Znakomitych z racji lokalizacji tu siedziby Biskupów Warmińskich i ich działalności. Przebywali tu między innymi Mikołaj Kopernik, Książę Poetów Polskich Ignacy Krasicki, poeta polsko-łaciński i dyplomata Jan Dantyszek, historyk Marcin Kromer, sztandarowa postać kontreformacji Stanisław Hozjusz, mecenas sztuki i fundator wielu kościołów Adam Stanisław Grabowski, który po raz pierwszy wydał drukiem znaną w lidzbarskiej rezydencji Kronikę Galla Anonima. Na dworze biskupim, dzięki ich mecenatowi działali różni artyści, kapele dworskie, a nawet teatr dworski. W 1807 r. pod miastem rozegrała się jedna z największych bitew napoleońskich, upamiętnioną napisem na łuku Triumfalnym w Paryżu.

W mieście funkcjonuje jeden Punk Informacji Turystycznej na ul. Dębowej.

Przez miasto przebiegają szlaki turystyczne sprzyjające indywidualnej turystyce pieszej, rowerowej i wodnej. W Lidzbarku Warmińskim są wyznaczone dwa szlaki turystyczne:

– Kopernikowski – pieszo-rowerowy (czerwony) i samochodowy,

– Szlak Zamków Gotyckich. Szlak Kopernikowski – prowadzący z Olsztyna do Elbląga przebiega przez tereny historycznej Warmii. Jest to najdłuższy szlak w województwie warmińsko-mazurskim. Biegająca przez Lidzbark Warmiński część Szlaku Kopernikowskiego omija centrum miasta. Szlak prowadzi ul. Wiejską, Olsztyńską przez Górę Krzyżową a następnie ulica Ornecką w kierunku wsi Runowo. Szlak Zamków Gotyckich prowadzi przez Warmię, Mazury, Powiśle i Kaszuby. Na szlaku tym znajduje się zamek w Lidzbarku Warmińskim. Szlak pieszy po Lidzbarku Warmińskim to 10 km trasa mająca swój początek na dworcu autobusowym. Szlak prowadzi poprzez cerkiew prawosławną, Wysoką Bramę, gotycki kościół pw. Świętych Apostołów Piotra i Pawła, zamek biskupów warmińskich do parku nad Symsarną.

Na terenie miasta atrakcją są także przystanie kajakowe¹³:

– Przystań kajakowa (przy ul. Kopernika) na rzece Łyna w Lidzbarku Warmińskim, przy ulicy Kopernika, zlokalizowana w centrum miasta, w okolicy znajdują się liczne zabytki zachęcające kajakarzy do zatrzymania się w mieście na dłużej. Wyposażona w drewnianą altanę, pomost pływający z trapem dojsciowym, relingi do

¹³ https://mazurypttk.pl/userfiles/PDF/przewodnik_kajakowy_lyna.pdf (dostęp 12.11.2019 r.)

uwiązania kajaków, parking na trzy miejsca postojowe, ciąg pieszy do nabrzeża, trawnik, kosze na śmieci, toalety.

– Przystań kajakowa na rzece Łyna w Lidzbarku Warmińskim, przy ulicy Przystaniowej, zlokalizowana na peryferiach miasta, w odległości około 1 km od centrum, od wschodu graniczy z kładką łącząca obydwie brzozi rzeki. Znajdziemy tu trzy drewniane altany, plac biwakowy, pomost pływający z trapem dojsćiowym, stojaki na kajaki, parking na sześć miejsc postojowych, toalety, drewniany ciąg pieszy od parkingu do trapu oraz od altan do nabrzeża, miejsce wyznaczone na ognisko, kosze na śmieci. Miejsce jest oświetlone.

– Przystań kajakowa na rzece Łyniew Lidzbarku Warmińskim, przy Hotelu Krasickim, zlokalizowana w centrum miasta w niewielkiej odległości od najcenniejszych zabytków architektury Lidzbarka Warmińskiego, Przystań wyposażona jest w pomost do cumowania kajaków oraz innego sprzętu pływającego.

Trasy rowerowe – miasto Lidzbark Warmiński znajduje się na szlaku trasy rowerowej Tysiąca Jezior Północnych. Trasa ta na teren Polski z zachodu Europy wprowadzona jest w Choszczynie wiąże Pojezierze Pomorskie z Pojezierzem Mazurskim, na które wkracza po przekroczeniu Pojezierza Chełmińsko-Dobrzyńskiego i Iławskiego. Na obszarze województwa Warmińsko Mazurskiego trasa ta prowadzona jest przez Iławę, Ostródę, Olsztyn, Lidzbark Warmiński, Kętrzyn, Węgorzewo, Gołdap w kierunku Litwy i Białorusi.

Przez teren miasta przebiega Wschodni Szlak Rowerowy Green Velo. Jest to niebieski szlak rowerowy liczący ok. 30 km. Trasa prowadzi z Lidzbarka Warmińskiego do sanktuarium w Stoczku Klasztornym i z powrotem.

Dużą atrakcją przyciągającą turystów są **Termy Warmińskie**. Jest to wspólne przedsięwzięcie powiatu lidzbarskiego i gminy miejskiej Lidzbark Warmiński. Realizacja inwestycji pozwoli na wykorzystanie potencjału historycznego, kulturowego i przyrodniczego. Podjęte w związku z tym działania mają na celu poprawę i rozwój całorocznej infrastruktury rekreacyjnej, a tym samym rozwój turystyki zarówno w Gminie Miejskiej Lidzbark Warmiński, jak i w powiecie lidzbarskim. „Termy Warmińskie” to kompleks basenowo-wypoczynkowy, wykorzystujący wody termalne, wraz z całoroczną wielofunkcyjną infrastrukturą rekreacyjną, zostały zaprojektowane z wykorzystaniem naturalnego ukształtowania terenu działki, jej spadków i walorów widokowych.

Unikatową atrakcją jest **Hotel Krasicki**, znajdujący się w pałacu Biskupa Grabowskiego w sąsiedztwie gotyckiego zamku. W hotelu odbywają się liczne imprezy kulturalne.

5.4. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Zgodnie z art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. formami ochrony zabytków są:

- wpis do rejestru zabytków;
- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- uznanie za pomnik historii;
- utworzenie parku kulturowego;
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej.

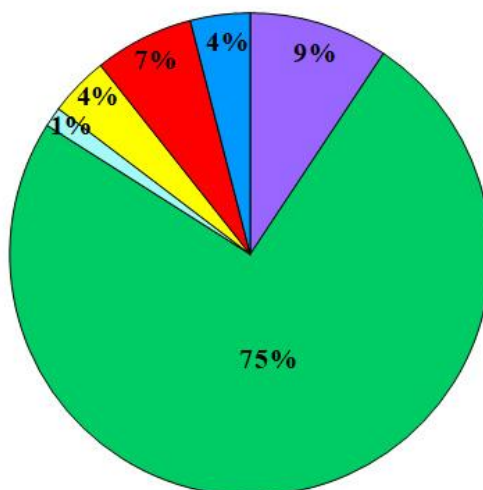
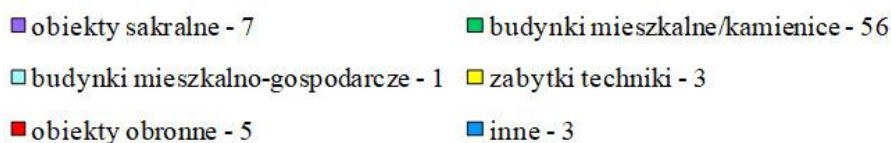
Na obszarze miasta Lidzbark Warmiński funkcjonują trzy z ww. form, jest to wpis do rejestru zabytków, uznanie za pomnik historii oraz ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.

• ZABYTKI NIERUCHOME WPISANE DO REJESTRU ZABYTKÓW

Na terenie miasta Lidzbark Warmiński znajduje się 76 zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków, w tym 1 stanowisko archeologiczne (Załącznik nr 1). Są to jedne z najcenniejszych elementów krajobrazu kulturowego na terenie miasta. Obiekty te objęte są wszelkimi rygorami prawnymi wynikającymi z treści odpowiednich aktów prawnych, w tym przede wszystkim – rygorami ochrony konserwatorskiej wynikającymi z przepisów ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Wszelkie działania podejmowane przy tego typu obiektach wymagają pisemnego pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Według obowiązującej obecnie doktryny konserwatorskiej obiekty zabytkowe nie podlegają wartościowaniu. Wszystkie zabytki objęte ochroną prawną poprzez wpis do rejestru zabytków województwa warmińsko-mazurskiego podlegają takim samym standardom ochrony prawnej.

Rys. nr 1. Struktura zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków

Rysunek nr 1, przedstawiony powyżej, obrazuje strukturę obiektów ujętych wpisanych do rejestru zabytków. Najwięcej jest budynków mieszkalnych/kamienic – 56, które stanowią 75% całego zasobu. Część z tych obiektów chroniona jest poprzez rejestrowy układ urbanistyczny. Stan zachowania tych obiektów jest zróżnicowany. Pozostałe obiekty mieszkalne chronione poprzez indywidualny wpis do rejestru zabytków są w stanie dobrym. Drugą grupę obiektów stanowią obiekty sakralne, które są w stanie bardzo dobrym.

Obiekty obronne stanowią grupę zabytków o wyjątkowo wysokich walorach, będące obiektami o najwyższym znaczeniu dla miasta. Są to zamek z fosą, barokowym pałacem na podzamczu, 2 skrzydłami zabudowań gospodarczych i figurą św. Katarzyny, bastion zamkowy, baszta na przedzamczu wraz z otoczeniem 100 m w zespole zamku biskupiego oraz mury obronne. Ponadto zespół ten został uznany za pomnik historii („Lidzbark Warmiński – zamek biskupów warmińskich”). Stan zachowania jest bardzo dobry. Do tej grupy zaliczyć można także bramę miejską „wysoką”, która jest jednym z bardziej monumentalnych zabytków tego typu na Warmii.

Wśród zabytków techniki znajduje się budynek dawnego młyna – kaszarni wraz z działką (Plac Młyński 5), które stan zachowania jest zły. Jest to obiekt, który jest obecnie nieużytkowany oraz niewystarczająco zabezpieczony. W tej grupie jest także wieża ciśnień kolejowa przy ul. Szwoleżerów, która jest w złym stanie, konieczne są prace zabezpieczające oraz uzupełnienie pokrycia dachowego oraz most drogowy w ciągu ul. Kopernika i Reja, który jest bardzo dobrze utrzymany.

Zabytki inne to między innymi doskonale zachowany letni pałac „Oranżeria” przy ul. Krasickiego 2, w którym mieści się obecnie Miejska Biblioteka Pedagogiczna. Do tej grupy należy także układ urbanistyczny, podlegający ochronie prawnej na obszarze 50-200 m od murów miejskich oraz stanowisko archeologiczne – nawarstwienia kulturowe starego miasta wraz z zamkiem biskupów warmińskich.

• ZABYTKI RUCHOME WPISANE DO REJESTRU ZABYTKÓW

Zgodnie z art. 3 pkt. 1 i 3 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytek ruchomy to rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będących dziełem człowieka lub związanych z jego działalnością, stanowiących świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej.

Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków podlegają ochronie konserwatorskiej wynikającej z przepisów ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Właściciel lub posiadacz zabytku ruchomego zobowiązany jest między innymi do:

- zapewnienia warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie,
- zapobiegania zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków,
- udaremniania niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków,
- przeciwdziałania kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę.
- kontroli stanu zachowania i przeznaczenia zabytków,
- uwzględnienia zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Najcenniejsze zabytki ruchome z terenu miasta Lidzbark Warmiński wpisane są do rejestru zabytków ruchomych. Stanowią one głównie wyposażenie i wystrój obiektów sakralnych. Ze względów bezpieczeństwa nie publikuje się szczegółowych danych dotyczących tych obiektów (Załącznik nr 2).

• POMNIK HISTORII

Tytuł pomnika historii jest jedną z form ochrony prawnej zabytku nieruchomego lub parku kulturowego o szczególnej wartości dla kultury narodowej. Tytuł nadany zostaje przez Prezydenta RP na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa Narodowego. Tryb nadania tytułu określa Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r., art. 15.1 (Dz. U. Nr 162 z 17 września 2003, poz. 1568 z późniejszymi zmianami).

„Lidzbark Warmiński – zamek biskupów warmińskich” został uznany za pomnik historii zarządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej dnia 20 kwietnia 2018 r.

Celem ochrony pomnika historii wymienionego jest zachowanie, ze względu na wartości historyczne, artystyczne, naukowe oraz autentyczność substancji dawnej rezydencji biskupów warmińskich związanej z wybitnymi postaciami z historii Polski, jednego z najważniejszych i najlepiej zachowanych dzieł gotyckiej architektury obronno-rezydencjonalnej na ziemiach polskich.

Obszar pomnika historii „Lidzbark Warmiński – zamek biskupów warmińskich” obejmuje zamek i pokrywa się z działką ewidencyjną nr 173/1.

• USTALENIA OCHRONY W MIEJSCOWYM PLANIE ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wraz z aktami wykonawczymi określa przedmiot, formy i zasady ochrony zabytków i opieki nad nimi. Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym wraz z aktami prawnymi określa procedurę sporządzania i zakres merytoryczny miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Obie te ustawy wraz z ww. aktami dają narzędzie ochrony zabytków – miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego (MPZP). Ustawy te stanowią także podstawę uczestnictwa Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w procedurze sporządzania miejscowych planów.

Ochrona dziedzictwa kulturowego i zabytków w MPZP dotyczy nie tylko konkretnych obiektów i obszarów zabytkowych, lecz także wszelkich aspektów zagospodarowania przestrzennego ustalanego w planie dla całego obszaru opracowania.

Zgodnie z treścią art. 18 i art. 19 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się m.in. przy sporządzaniu MPZP. W planach w szczególności:

- 1) uwzględnia się ustalenia krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami;
- 4) uwzględnia się ochronę:
 - zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia,
 - innych zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków,
 - parków kulturowych;
- 5) uwzględnia się ustalenia gminnego programu opieki nad zabytkami;
- 6) w zależności od potrzeb, ustala się strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Na terenie miasta Lidzbarka Warmińskiego obowiązuje 9 MPZP. Szczegółowe zapisy dotyczące ochrony zabytków opisane zostały w rozdziale 5.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie miasta.

• **PARK KULTUROWY**

Park kulturowy jest jedną z czterech form ochrony zabytków w Polsce, określonych w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 7). Chroni on określony obszar krajobrazu kulturowego oraz wyróżniające się krajobrazowo tereny z zabytkami nieruchomymi, charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.

Park może być powoływany przez radę gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Parki wykraczające poza obszar jednej gminy, mogą być ustanawiane wspólnie przez gminy, bądź związek gmin. W uchwale przedstawia się takie elementy jak:

- nazwa parku,
- sposób ochrony,
- zakazy i ograniczenia związane z prowadzeniem robót budowlanych, różnego rodzaju działalnością (rolniczą, przemysłową itp.), zmianami sposobu korzystania z zabytków nieruchomych oraz umieszczaniem znaków niezwiązanych bezpośrednio z samym parkiem.

Organ władzy wykonawczej w gminie (wójt, burmistrz, prezydent miasta) odpowiedzialny jest, w porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, za utworzenie planu ochrony, który podlega uchwaleniu przez radę gminy.

Parki kulturowe o szczególnej wartości dla kultury mogą zostać uznane za pomnik historii, a nawet wpisane na Listę światowego dziedzictwa UNESCO.

Na terenie miasta Lidzbarka Warmińskiego nie utworzono parku kulturowego.

5.5. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Do obowiązków samorządu lokalnego należy ochrona zabytków, które znajdują się na terenie gminy. Zadania te precyzuje art. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Gminy mają dbać między innymi o: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie” oraz zapobiegać „zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków”. Do obowiązków nałożonych przez ustawę na gminę należy: „uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”, czemu ma służyć gminna ewidencja zabytków.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru,
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków,
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Szczegółowe wytyczne na temat opracowania i prowadzenia gminnej ewidencji zabytków zostały określone w Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2011 r., Nr 113, poz. 661) oraz Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające ww. rozporządzenie.

Konsekwencją ujęcia obiektów lub obszarów niewpisanych do rejestru zabytków w gminnej ewidencji zabytków jest obowiązek uzgodnienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków planowanych przy nich działań za pośrednictwem właściwego organu gminy lub organu administracji architektoniczno-budowlanej. Uzgodnienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków w odniesieniu do ww. ustawy obiektów prowadzone są na etapie wydania decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego (art. 53. ust. 4 pkt 2, art. 60 ust. 1 ustawy z dnia 27 marca 2003 r.) oraz na etapie wydania decyzji o pozwoleniu na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego (art. 39 ust. 3 ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane). Ponadto właściciele lub posiadacze zabytków ujętych w gminnej ewidencji zabytków mają obowiązek zawiadomienia wojewódzkiego konserwatora zabytków o wszelkich zagrożeniach, niekorzystnych zmianach oraz o zmianie stanu prawnego zabytku. Mają też obowiązek uczestniczenia w kosztach badań archeologicznych prowadzonych na swoim terenie.

O zamiarze włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków, o włączeniu tej karty, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku, o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków lub o wyłączeniu tej karty wójt (burmistrz, prezydent miasta) zawiadamia niezwłocznie właściciela lub posiadacza zabytku albo nieruchomości, która przestała być zabytkiem.

Zawiadomienie o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku albo o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków umieszcza się na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej do czasu zamieszczenia informacji odpowiednio o włączeniu karty adresowej zabytku, o włączeniu nowej karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków albo o wyłączeniu karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków. Ponadto Wójt (burmistrz, prezydent miasta) o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku albo o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków zawiadamia właściciela lub posiadacza zabytku albo nieruchomości lub rzeczy ruchomej, która przestała być zabytkiem, na co najmniej 14 dni przed planowanym terminem włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków albo wyłączenia tej karty z gminnej ewidencji zabytków.

Ustawa z dnia 18 marca 2010 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz o zmianie innych ustaw (Dz. U. 2010 r. Nr 75, poz. 474) istotnie wzmacnia rangę gminnej ewidencji zabytków,

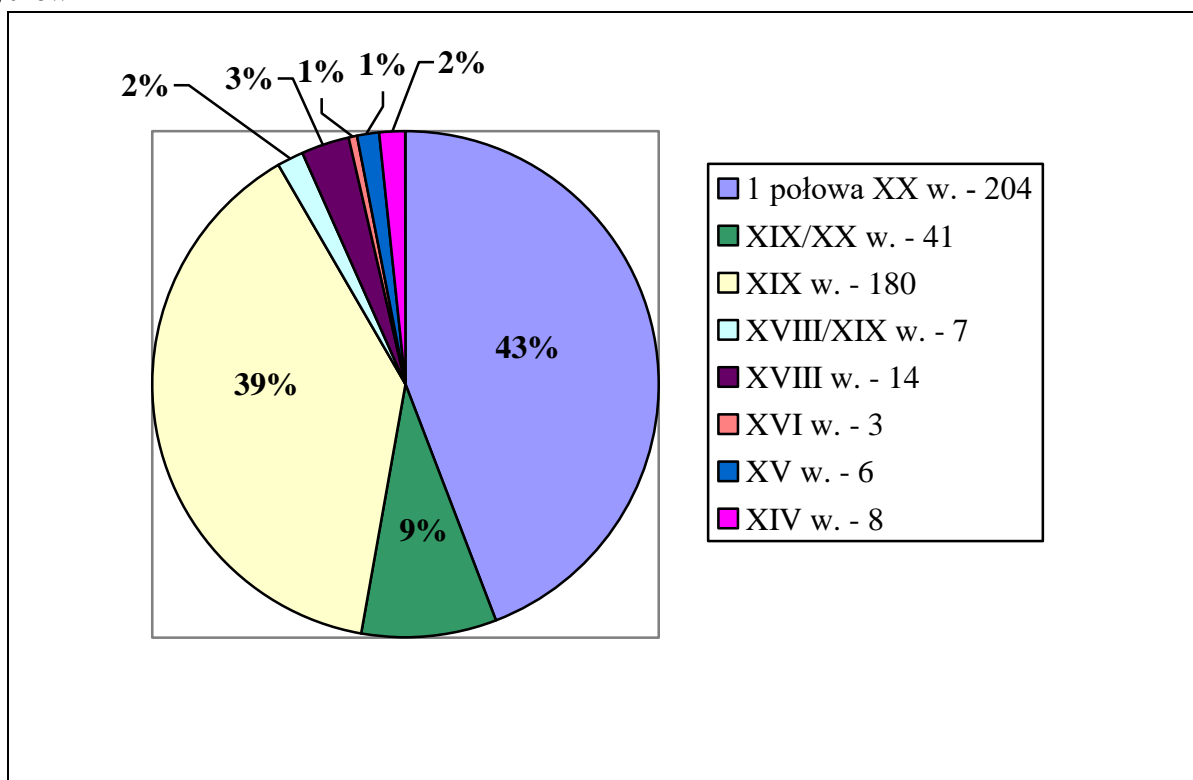
poprzez między innymi obowiązek uzgadniania z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków projektów decyzji o ustaleniu warunków zabudowy i zagospodarowania terenu (WZIZT) oraz projektów budowlanych dotyczących obiektów ujętych między innymi w gminnej ewidencji zabytków.

Zgodnie z art. 21 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami podstawą do sporządzania programów opieki jest gminna ewidencja zabytków.

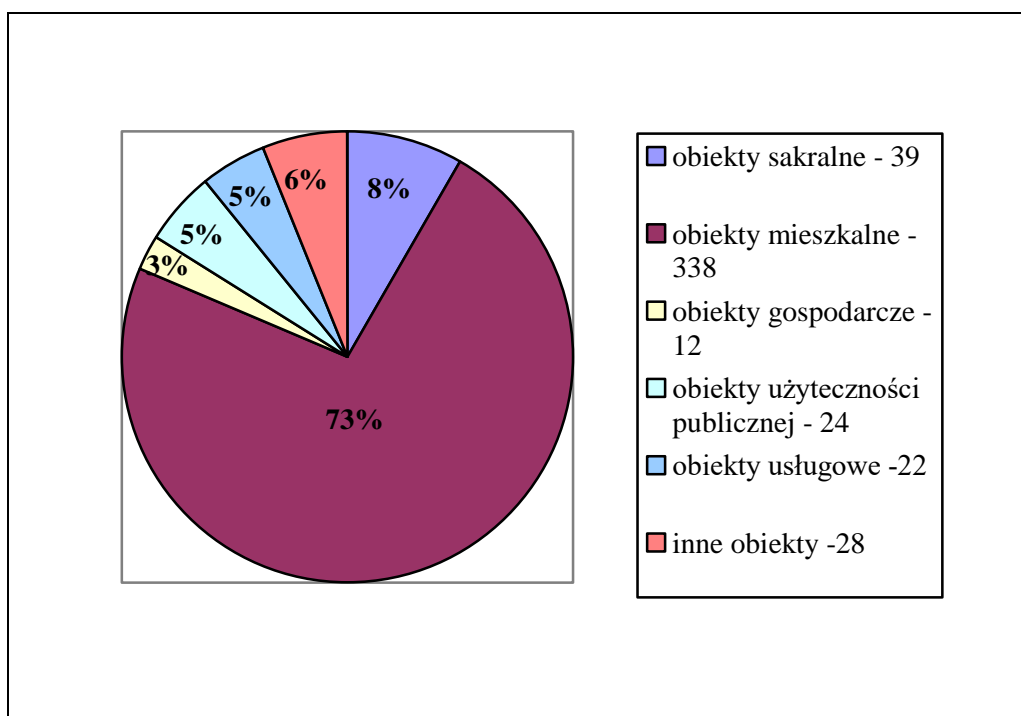
Gminna ewidencja zabytków jest dokumentem otwartym. Powinna być stale weryfikowana i aktualizowana.

Gminna ewidencja zabytków miasta Lidzbark Warmiński (GEZ) została przyjęta Zarządzeniem nr SE.0050.29.2014.MG Burmistrza Lidzbarka Warmińskiego z dnia 11 marca 2014 r. w sprawie prowadzenia gminnej ewidencji zabytków znajdujących się na terenie Gminy-Miasto Lidzbark Warmiński. Przy opracowaniu GPOnZ dokonano aktualizacji ewidencji. Ewidencja została opracowana zgodnie z zmianą Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem. Spis obiektów ujętych w GEZ przedstawia Załącznik nr 3 i Załącznik nr 4 (stanowiska archeologiczne).

Rys. nr 2. Rozwarstwienie chronologiczne obiektów ewidencyjnych – ujętych w gminnej ewidencji zabytków

*dla ułatwienia odczytu dane zostały zaokrąglone do pełnych procentów

Rys. nr 3. Zestawienie obiektów ewidencyjnych – ujętych w gminnej ewidencji zabytków według funkcji

*dla ułatwienia odczytu dane zostały zaokrąglone do pełnych procentów

Powyżej na Rys. nr 2 zostało przedstawione rozwarstwienie chronologiczne obiektów ewidencyjnych – ujętych w gminnej ewidencji zabytków. Natomiast na Rys. nr 3 podział tych obiektów ze względu na pełnioną funkcję.

Gminna ewidencja zabytków miasta Lidzbark Warmiński liczy 463 obiektów. Oprócz obiektów najstarszych (XIV-XVI w.), stanowiących około 4% zasobu (tj. zamek biskupów warmińskich, kościoły, mury obronne, etc.), zwykle objętych ochroną w rejestrze zabytków, zawiera obiekty pochodzące głównie z XIX w. i 1 poł. XX w., które stanowią aż 91% zasobu. W przewadze są to zabytki budownictwa murowanego w typie miejskim (budynki mieszkalne – 73%), obiekty użyteczności publicznej (5%) oraz sakralne (8%).

Poniżej, w Tabeli nr 1, dokonano pogłębionej analizy rozwarstwienia chronologicznego i typologicznego w obrębie poszczególnych kategorii obiektów ewidencyjnych.

Wśród budynków mieszkalnych najliczniejszą grupę stanowią kamienice z XIX w. – 75, co stanowi 22% wszystkich obiektów mieszkalnych. Niewiele mniej jest budynków mieszkalnych jednorodzinnych pochodzących z 1 poł. XX w. – 71, co stanowi 21% wszystkich obiektów mieszkalnych. Licznie występują także obiekty mieszkalne wielorodzinne z 1 poł. XX w. – 62, co stanowi 18 % wszystkich obiektów mieszkalnych.

Pośród obiektów sakralnych najwięcej jest obiektów małej architektury (kaplice, kapliczki, figury) datowanych na 1 poł. XX w. – 13, co stanowi 33% wszystkich obiektów sakralnych.

Tabela nr 1. Rozwarstwienie chronologiczne i typologiczne w obrębie poszczególnych kategorii obiektów ewidencyjnych

TYP I CHRONOLOGIA OBIEKTU		XIV	XV	XVI	XVIII	XVIII/XIX	XIX	XIX/XX	1 poł. XX
BUDYNKI MIESZKALNE	kamienice	1			3	1	75	7	29
	jednorodzinne					1	42	19	71
	wielorodzinne				1	1	14	11	62
OBIEKTY SAKRALNE	kościół	1			1		2		
	cmentarze				1			1	2
	kaplice, kapliczki, figury			1	4		3	1	13
	inne obiekty sakralne				3	2	3		1
OBIEKTY UŻYTECZNOŚCI PUBLICZNEJ		1			1		8	2	12
OBIEKTY GOSPODARCZE							12		
OBIEKTY USŁUGOWE		2	4				9		7
INNE OBIEKTY		3	2	2		2	12		7

W ewidencji zabytków ujęte zostały obiekty o niezatartych cechach zabytkowych. Procesy modernizacji przebiegające ze znacznym nasileniem w ciągu ostatnich dwudziestu lat, w znacznym stopniu szkodzą obiektom architektury dawnej. Niefachowo prowadzone modernizacje i remonty – rozbudowy zmieniające bryłę budynku, wymiana stolarki okiennej i drzwiowej, często powiązana ze zmianą kształtu otworów, zmiany pokrycia dachów – to mankamenty działań prowadzonych bez nadzoru konserwatorskiego. Uszczerbek pod tym względem jest tym większy, iż właśnie charakterystyczne budownictwo stanowi o odrębności kulturowej miasta i terenu. Kolejnym problemem jest wprowadzanie do miasta nowoczesnej zabudowy wielokubaturowej. Nowa zabudowa w obrębie historycznych zespołów powinna być dostosowana do architektury zabytkowej.

• Zabytki archeologiczne w gminnej ewidencji zabytków

Zgodnie z art. 3 pkt. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zabytkiem archeologicznym jest zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem.

Przedmiotem ochrony są zatem nie tylko poszczególne wytwory człowieka, ale i ich kulturowy kontekst – razem tworzą integralną całość, w terminologii naukowej zwaną stanowiskiem archeologicznym. Wydzielony wytwór określa się natomiast mianem artefaktu. Stanowiskiem archeologicznym jest obszar występowania archeologicznych zabytków nieruchomych i ruchomych jako spójnej całości, zaś artefaktem jest wydzielony, indywidualny zabytek ruchomy, np. pozyskany w trakcie badań archeologicznych. Wzajemne powiązanie przestrzenne poszczególnych nieruchomych i ruchomych części stanowiska archeologicznego stanowi właściwą, oryginalną i niepowtarzalną substancję zabytku archeologicznego.

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wszystkie zabytki archeologiczne, bez względu na stan zachowania, podlegają ochronie i opiece. Na obszarach występowania stanowisk archeologicznych oraz w strefie ich ochrony, prowadząc inwestycje wymagające robót ziemnych, przed uzyskaniem pozwolenia na budowę lub przed rozpoczęciem prac ziemnych, należy przeprowadzić ratownicze badania archeologiczne w zakresie uzgodnionym z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Wyniki badań często stanowią jedyną dokumentację następujących po sobie faktów osadniczych na tym terenie. Pozwalają one skorygować, uszczegółowić i potwierdzić informacje uzyskane ze źródeł pisanych. Pozyskany w trakcie badań materiał ruchomy umożliwi uzupełnienie danych o kulturze materialnej mieszkańców. Należy przy tym pamiętać, że zasięg stanowisk archeologicznych został wyznaczony na mapach na podstawie badań powierzchniowych i niekoniecznie może dokładnie odpowiadać zasięgowi występowania pozostałości osadnictwa pradziejowego pod ziemią. Dlatego należy traktować go zawsze orientacyjnie,

ponieważ może okazać się, że obiekty archeologiczne zalegają także w sąsiedztwie wyznaczonego na podstawie obserwacji powierzchniowej, zasięgu stanowiska.

Dodatkowo przy stanowiskach o dokładnie określonej lokalizacji, w miejscach, gdzie jest to możliwe, zaleca się wyeksponowanie terenu wraz z umieszczeniem tablicy informacyjnej, ogrodzenie oraz systematyczne koszenie terenu.

Obszar miasta Lidzbark Warmiński został rozpoznany stosowaną obecnie metodą powszechnej inwentaryzacji zabytków archeologicznych Polski pod nazwą Archeologiczne Zdjęcie Polski. Na terenie miasta Lidzbark Warmiński znajduje się 21 zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych (Załącznik nr 4) ujętych w gminnej ewidencji zabytków archeologicznych. Są to o przede wszystkim relikty i ślady osadnictwa z okresu późnego średniowiecza i czasów nowożytnych oraz jeden kurhan z 400-100 p.n.e. Jedno stanowisko wpisane jest do rejestru zabytków – nawarstwienia kulturowe starego miasta wraz z zamkiem biskupów warmińskich.

Poniżej, w Tabeli nr 2, przedstawiono zestawienie stanowisk archeologicznych zewidencjonowanych i wpisanych do rejestru zabytków ze względu na funkcję.

Tabela nr 2. Zestawienie stanowisk archeologicznych zewidencjonowanych i wpisanych do rejestru zabytków ze względu na funkcję

NAWARSTWIENIA KULTUROWE WPISANE Z ZAMKIEM	KURHAN	CMENTARZ	OSADA	PUNKTY OSADNICZE	ŚLADY OSADNICZE	OGÓLEM
1 (stanowisko wpisane do rejestru zabytków)	1	1	3	7	8	21

Wśród zewidencjonowanych stanowisk jedno stanowisko, tj. kurhan, datowany na 400-100 p.n.e. (kultura kurhanów zach. bałtyjskich) jest stanowiskiem archiwalnym o nieokreślonej, nieustalonej uprzednio lokalizacji. Pozostałe stanowiska mają określoną lokalizację.

Wszystkie stanowiska chronione są poprzez ujęcie ich w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego miasta – analiza SWOT

Analiza SWOT stanowi jedną z najpopularniejszych technik analitycznych, pozwalających na porządkowanie informacji oraz diagnozowanie sytuacji wspólnoty samorządowej w konkretnym aspekcie. Stanowi użyteczną pomoc przy dokonywaniu oceny zasobów i otoczenia danej jednostki samorządu terytorialnego, ułatwia też identyfikację problemów i określenie priorytetów rozwoju. Jej nazwa to skrót od pierwszych liter angielskich słów, stanowiących jednocześnie pola przyporządkowania czynników mogących mieć wpływ na powodzenie planu strategicznego – silne strony, słabe strony, szanse i zagrożenia.

Czynniki rozwoju podzielić można – ze względu na ich pochodzenie – na wewnętrzne, na które społeczność lokalna ma wpływ (silne i słabe strony), oraz na czynniki zewnętrzne – umiejscowione w bliższym i dalszym otoczeniu jednostki (szanse i zagrożenia), na które społeczność lokalna nie ma bezpośredniego wpływu. Jednocześnie czynniki te można podzielić według kryterium charakteru wpływu na społeczność lokalną, dzięki czemu wyróżnić można czynniki: pozytywne, czyli atuty i szanse, oraz negatywne, czyli słabości i zagrożenia.

W Tabeli nr 3 zostały przedstawione silne i słabe strony oraz szanse i zagrożenia dotyczące zasobu zabytkowego, warunków dla realizacji działań w zakresie inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac budowlanych w odniesieniu do nieruchomości zabytkowych, jak również upowszechniania i promowania dziedzictwa materialnego i niematerialnego dla rozwoju miasta Lidzbark Warmiński, które w zakresie walorów i zasobów dziedzictwa kulturowego i tożsamości regionalnej posiada bardzo duży potencjał, co jest związane

z wysokimi walorami krajobrazu kulturowego, bogatą historią, istnieniem wielu cennych obiektów reprezentujących różne kultury.

Tabela nr 3. Analiza SWOT

CZYNNIKI ZEWNĘTRZNE I WEWNĘTRZNE MAJĄCE WPLYW NA DZIEDZICTWO KULTUROWE W MIEŚCIE LIDZBARK WARMIŃSKI	
SILNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> • zabytki wysokiej rangi – bogaty i różnorodny zasób zabytków charakterystycznych i wyróżniających region (gotycka budowla Wysoka Brama z fragmentami murów miejskich, oranżeria, zamek, kościół ewangelicki, ob. cerkiew prawosławna pw. Świętych Apostołów Piotra i Pawła, w konstrukcji drewnianej słupowo-ryglowej-szalowanej deskami, barokowy kościół parafialny); • wyjątkowy zespół zamku biskupów warmińskich uznany za pomnik historii; • zachowany w znacznym stopniu historyczny układ urbanistyczny miasta; • przeważająca część zabytkowego dziedzictwa architektury miasta to architektura mieszkalna powstała głównie z XIX i XX w. • unikatowa częściowa zabudowa ul. Hożej, w konstrukcji ryglowej (ul. Hoża 9a i 9b); • stanowisko archeologiczne o wysokiej randze wpisane do rejestru zabytków – nawarstwienia kulturowe starego miasta wraz z zamkiem biskupów warmińskich; • bogata historia miasta; • zaktualizowana gminna ewidencja zabytków; • opracowane miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego gminy uwzględniające ochronę dziedzictwa kulturowego oraz wyznaczone strefy ochrony konserwatorskiej; • tereny objęte prawnymi formami ochrony przyrody: Obszary Chronionego Krajobrazu, pomnik przyrody; • aktywna działalność jednostek zajmujących się krzewieniem kultury, w tym Muzeum Warmińskiego, Lidzbarskiego Dom Kultury, Młodzieżowy Dom Kultury im. Ireny Kwinto; • bogata gama imprez o charakterze kulturowym; • regionalne tradycje serowarstwa farmerskiego. 	<ul style="list-style-type: none"> • stan zabezpieczenia niektórych obiektów zabytkowych, postępujący proces ich niszczenia; • niewystarczające środki z budżetu miasta przeznaczane na ochronę zabytków; • stosunkowo niewielka dbałość właścicieli o obiekty wpisane do gminnej ewidencji zabytków; • zły stan techniczny niektórych obiektów zabytkowych; • brak uchwały w sprawie udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków; • zbyt mała ilość publikacji popularnonaukowych dotyczących dziedzictwa kulturowego miasta; • przeciążanie zabytków funkcjami: adaptacja poddaszy na mieszkania, parterów na usługi i związane z tym konieczne przekształcenia substancji zabytkowej; • niekontrolowane mnożenie reklam i innych nośników na obiektach i obszarach historycznych.

SZANSE	ZAGROŻENIA
<ul style="list-style-type: none"> • wzrastająca liczba właściwie przeprowadzanych prac remontowo-budowlanych przez prywatnych właścicieli obiektów zabytkowych; • kreatywność inwestorów turystycznych; • realizacja polityki Cittaslow; • kreowanie nowych obszarów i produktów turystycznych w oparciu o atrakcyjny sposób zagospodarowania obiektów zabytkowych; • systematyczne opracowywanie aktualizacji dokumentów na poziomie miasta; • rosnąca rola samorządu włączającego się w sferę ochrony dziedzictwa; • wprowadzenie i egzekwowanie polityki ochrony walorów środowiska naturalnego i kształtowania przestrzennego; • możliwość wsparcia finansowego z różnych źródeł, w tym ze środków Unii Europejskiej; • wzrost dotacji na prace z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami, w tym na prace konserwatorskie; • moda na folklor – podniesienie atrakcyjności obszaru poprzez kreowanie produktów i imprez o charakterze kulturowym; • wypracowanie form współpracy jednostek działających na rzecz ochrony zabytków – organów rządowych, samorządowych i organizacji społecznych. 	<ul style="list-style-type: none"> • odpływ wysoko wykwalifikowanej kadry z terenu gminy, migracja zarobkowa młodszych pokoleń i związane z tym zatracanie więzi z regionem; • brak realnych systematycznych zachęt dla prywatnych inwestycji w zabytki; • pogarszający się stan techniczny niektórych obiektów zabytkowych na terenie miasta; • bardzo wysokie koszty remontów obiektów zabytkowych; • skomplikowane procedury w ubieganiu się o środki zewnętrzne skutkujące stosunkowo niewielkim wykorzystaniem środków z Unii Europejskiej, zwłaszcza przez osoby prywatne; • działania inwestycyjne prowadzone m.in. przez prywatnych właścicieli obiektów, w których interes indywidualny inwestora jest przedkładany nad dobro społeczne, tj. dobro zabytku; • samowola budowlana – wprowadzanie elementów obcych, nowej zabudowy, np. nieprzemysłowej, niezgodnej z historyczną kolorystyką oraz samowola reklamowa; • niedostosowanie sposobu użytkowania niektórych obiektów zabytkowych do ich charakteru; • niewystarczające wykorzystywanie w promocji miasta obiektów zabytkowych; • komercjalizacja w sferze zabytków: przewaga podejścia praktycznego i ekonomicznego w procesach adaptacji obiektów zabytkowych.

7. Założenia programowe oraz zasady oceny realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami

GPOnZ służy ochronie i wykorzystaniu lokalnych zasobów dziedzictwa kulturowego w różnych dziedzinach życia społecznego. Realizacja wyznaczonych celów wymaga przede wszystkim zmiany w świadomości, szczególnie w obszarze odpowiedzialności, jednostki samorządu terytorialnego, podmiotów, instytucji i sfer funkcjonalnych, które odpowiadają za ochronę środowiska kulturowego i naturalnego, za ład i zagospodarowanie przestrzenne, a także wyznaczone kierunki rozwoju miasta. Ważne jest także, aby właściciele zabytkowych obiektów zmienili swoje podejście, przyczyniając się w ten sposób do poprawy stanu zachowania wszelkich dóbr środowiska kulturowego i naturalnego.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa główne cele GPOnZ, do których należą:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,
- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,

- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- określenie warunków współpracy w właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

W GPOnZ wyznaczono cele główne, długoterminowe na podstawie których opracowano trzy działania priorytetowe wraz z zadaniami. Zostały one sformułowane w perspektywie wieloletniej i wykraczają często poza czteroletni okres obowiązywania GPOnZ. Możliwy jest podział realizacji zadań na podokresy w powiązaniu z ustawowym obowiązkiem złożenia po 2 latach przez władze miasta sprawozdania z częściowego wykonania GPOnZ. Wykonanie takiego sprawozdania powinno być poprzedzone oceną poziomu realizacji GPOnZ, która powinna uwzględniać: wykonanie zadań, które zostały przyjęte do realizacji w czteroletnim okresie obowiązywania GPOnZ oraz efektywność ich wykonania. Sposób weryfikacji zadań został ujęty w ostatniej kolumnie w Tabeli nr 4.

Główne, długoterminowe cele polityki miasta Lidzbark Warmiński, związane z ochroną zabytków to:

1. Planowe i konsekwentne realizowanie zadań samorządowych w zakresie ochrony zabytków.
2. Racjonalne wykorzystanie gminnych funduszy na prace ratownicze, konserwatorskie i dokumentacyjne.
3. Powiązanie zadań służących ochronie wartości kulturowych ze strategią rozwoju społeczno-gospodarczego oraz polityką przestrzenną miasta.
4. Wpieranie projektów związanych z opieką nad zabytkami i zagospodarowaniem obiektów zabytkowych.
5. Powstrzymanie degradacji zagrożonych obiektów zabytkowych i obszarów oraz podjęcie działań w celu poprawy stanu ich zachowania.
6. Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.
7. Wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.
8. Realizacja przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.
9. Prowadzenie działań informacyjnych, popularyzacyjnych i edukacyjnych związanych z promocją zabytków gminy i walorów krajobrazu kulturowego poprzez opracowanie m.in. katalogów dobrych praktyk dot. nawierzchni, elewacji, stolarek itp. oraz nowej architektury w przestrzeni zabytkowej.

Sposób realizacji i efektywność ww. celów będzie oceniany poprzez następujące wskaźniki:

- poziom wydatków (w zł) budżetu miasta na prace ratownicze, konserwatorskie i dokumentacyjne;
- wartość finansowa wykonanych prac remontowo-konserwatorskich przy zabytkach oraz liczba obiektów poddanych ww. pracom;
- wartość pozyskanych środków finansowych ze źródeł pozabudżetowych przez miasto;
- ilość przeprowadzonych kontroli stanu zachowania obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących własność miasta i pozostałych jednostek;
- zakres współpracy z organizacjami pozarządowymi, forma wsparcia;
- liczba obiektów poddanych pracom zabezpieczającym przed zniszczeniem lub degradacją, wysokość wydatków na te zadanie;
- jak i ile obiektów zostało wyeksponowanych, z kim przy tym współpracowano;
- czy podjęto działania w celu stworzenia miejsca pracy związanego z opieką nad zabytkami, czy zatrudniono kogoś;
- liczba opracowanych i wydanych publikacji, folderów promocyjnych, przewodników, katalogów dobrych praktyk poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego gminy, z kim współpracowano w tym zakresie;
- liczba zorganizowanych konkursów szkolnych, wystaw popularyzujących historię gminy oraz jego zabytki, ich tematyka.

Tabela nr 4. Zadania w ramach wyznaczonych działań.

DZIAŁANIA W ZAKRESIE ODNOWY ZABYTKÓW	
ZADANIA	SPOSÓB WERYFIKACJI
Pozyskiwanie środków zewnętrznych na odnowę zabytków będących własnością miasta Lidzbark Warmiński.	czy pozyskano środki, skąd, na jaki cel, z kim współpracowano
Informowanie innych właścicieli obiektów zabytkowych o możliwościach pozyskania środków na odnowę zabytków.	czy i w jakiej formie przekazywano informacje, ile razy, w jakim zakresie
Przeprowadzenie akcji informacyjnej w formie informacji na stronie internetowej urzędu, plakatu lub ulotek mającej na celu uświadomienie mieszkańcom miasta Lidzbark Warmiński głównej zasady konserwatorskiej związanej z przeprowadzanymi remontami obiektów zabytkowych, tj. wykonywanie ich przy użyciu materiałów historycznie uzasadnionych, z maksymalnym zachowaniem substancji zabytkowej i minimalną w nią ingerencją.	czy przeprowadzono akcję, w jakiej formie, z kim współpracowano, ilość zaplanowanych/poniesionych środków
Sprawowanie opieki nad dawnymi cmentarzami cywilnymi poprzez systematyczne usuwanie roślinności zielnej oraz samosiewek drzew, oznakowanie obiektów, upowszechnianie wiedzy na ich temat wśród mieszkańców gminy, zwłaszcza dzieci i młodzieży szkolnej. Zwracanie szczególnej uwagi na obowiązek otaczania opieką miejsc grzebalnych, niezależnie od pochodzenia i wyznania osób tam spoczywających.	czy, ile razy i gdzie przeprowadzono prace na cmentarzach, z kim współpracowano, ilość zaplanowanych/poniesionych środków
Oznakowanie wszystkich cmentarzy ujętych w gminnej ewidencji zabytków oraz ustawienie tablic informacyjnych o obiekcie.	czy oznakowano cmentarze, które, czy i gdzie umieszczono tablice, wartość poniesionych środków
Opracowanie zasad dotyczących umieszczania szyldów i reklam na obiektach zabytkowych w obszarze zabytkowej części miasta Lidzbark Warmiński w strefie zabytkowego układu urbanistycznego miasta.	czy opracowano zasady dotyczące umieszczania szyldów i reklam na obiektach zabytkowych, czy zasady te były przestrzegane
Utrzymanie obiektów zabytkowych we właściwym stanie technicznym i estetycznym oraz prowadzenie prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach zabytkowych, stanowiących własność gminy.	jakie podjęto/zrealizowano/zaplanowano działania, wartość poniesionych/zaplanowanych środków, przy jakich obiektach
Zadania dla gminnej ewidencji zabytków: 1. Zakładanie nowych kart adresowych dla zabytków dotychczas nierozpoznanych i nie uwzględnionych w ewidencji, a istotnych dla obrazu dziedzictwa kulturowego na terenie miasta; 2. Systematyczne uzupełnianie kart adresowych o uzyskane nowe dane i aktualizowaną w przypadku zmian w wyniku rozbiórek i remontów dokumentację fotograficzną; 3. Skreślenia z ewidencji obiektów nieistniejących oraz takich, które utraciły cechy zabytkowe w wyniku modernizacji. Wszelkie działania przy obiektach ujętych w gminnej ewidencji zabytków wymagają opiniowania, uzgodnienia	ilość przeprowadzonych aktualizacji, czy dodano/usunięto obiekt z ewidencji, czy przyjęto zmianę Zarządzeniem dla gminnej ewidencji zabytków

lub pozwolenia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.	
Okresowa aktualizacja Planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.	czy Plan był aktualizowany
OKREŚLENIE ZASAD UDOSTĘPNIANIA ZABYTEKÓW W CELACH TURYSTYCZNYCH	
ZADANIA	SPOSÓB WERYFIKACJI
Ustalenie z właścicielami obiektów zabytkowych zasad udostępniania w celach turystycznych.	czy opracowano/ustalono takie zasady, z kim, w jakiej formie, jakich obiektów dotyczyły
Oznakowanie obiektów udostępnianych w celach turystycznych.	jakie obiekty zostały oznakowane, jak, wartość poniesionych środków
Opracowanie tablic informacyjnych umieszczonych na zewnątrz obiektów, zawierających podstawowe dane historyczne o obiekcie.	
Upowszechniania wśród mieszkańców prowadzących działalność turystyczną i agroturystyczną zasad włączania obiektów historycznych do oferty turystycznej miasta oraz przygotowywania obiektów zabytkowych na cele turystyczne.	czy i jak współpracowano z mieszkańcami, jak często przekazywano informacje, z kim współpracowano, wartość poniesionych środków
EDUKACJA W ZAKRESIE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	
ZADANIA	SPOSÓB WERYFIKACJI
Włączenie tematyki ochrony dóbr kultury do zajęć szkolnych w jednostkach prowadzonych przez miasto.	czy i gdzie włączono tematykę, czego dotyczyła, z kim współpracowano
Publikacja materiałów dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w prasie lokalnej, w materiałach promocyjnych oraz na stronie internetowej miasta.	gdzie i w jakiej formie publikowano materiały, jak często, czego dotyczyły, z kim współpracowano, wartość poniesionych środków
Wspieranie działalności edukacyjnej skierowanej do młodzieży szkolnej poprzez organizowanie dla niej wystaw, konkursów szkolnych popularyzujących historię miasta oraz jej zabytki itp.	ilość opracowanych konkursów, wystaw, ilość osób biorących udział
Promowanie imprez folklorystycznych, warsztatów, przeglądów, festiwali, lokalnych obrzędów, jako produktów turystycznych stanowiących o tożsamości miasta.	ilość odbytych imprez, ilość wypromowanych imprez, ilość osób uczestniczących

8. Instrumentarium realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami

GPOnZ realizowany będzie poprzez wykonanie wskazanych zadań, na rzecz osiągnięcia przyjętych kierunków działań. Podstawę instrumentarium stanowią obowiązujące przepisy prawa oraz zawarte w nich regulacje. Regulacje te dotyczą instrumentów ekonomiczno-prawnych, społecznych oraz finansów publicznych. Zakłada się, że zadania określone w niniejszym GPOnZ będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

• **instrumenty prawne**, wynikające z obowiązujących przepisów prawnych:

- wpis do rejestru zabytków,
- decyzje administracyjne z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków;
- ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami,
- ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym,
- ustawa Prawo budowlane,

- ustawa Prawo ochrony środowiska,
- ustawa o ochronie przyrody,
- ustawa o gospodarce nieruchomościami,
- ustawa o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej,
- ustawa o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu.

• **instrumenty finansowe:**

- współfinansowanie prac konserwatorskich przy obiektach zabytkowych,
- korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje,
- współpraca pomiędzy podmiotami publicznymi a sektorem prywatnym w ramach „Partnerstwa publiczno-prywatnego” (PPP).

• **instrumenty społeczne:**

- prowadzenie działań z zakresu współpracy i współdziałania z właścicielami oraz użytkownikami zabytków (władzami kościelnymi i parafiami, osobami fizycznymi), a także edukacja i informacja odnośnie dziedzictwa kulturowego miasta Lidzbark Warmiński,
- edukacja kulturowa,
- pozyskanie poparcia społecznego na rzecz ochrony środowiska kulturowego,
- współdziałanie z organizacjami społecznymi,
- działanie Społecznych opiekunów zabytków.

• **instrumenty koordynacji:**

- realizacja projektów i programów miasta Lidzbark Warmiński dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego miasta (np. strategia rozwoju miasta, plany rozwoju lokalnego, programy rozwoju infrastruktury miasta, programy ochrony środowiska przyrodniczego, programy prac konserwatorskich, studia i analizy, koncepcje, plany rewitalizacji),
- współpraca z wojewódzkim konserwatorem zabytków,
- współpraca z sąsiednimi samorządami w celu wypracowania wspólnej polityki ochrony środowiska kulturowego i przyrodniczego.

• **instrumenty kontrolne:**

- aktualizacja i weryfikacja gminnej ewidencji zabytków,
- oceny zmian w zagospodarowaniu przestrzennym miasta Lidzbark Warmiński,
- sporządzanie co dwa lata sprawozdania z realizacji GPOnZ oraz aktualizacja GPOnZ związana z ustawowym czteroletnim okresem obowiązywania,
- monitorowanie stanu zachowania i funkcjonowania środowiska kulturowego,
- prowadzenie stałej obserwacji procesów i zjawisk istotnych z punktu widzenia realizacji GPOnZ.

9. Źródła finansowania Gminnego programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z obowiązującą ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, dbałość o zabytek polega między innymi na zapewnieniu warunków do dokumentowania zabytku, popularyzacji wiedzy o nim, prowadzeniu prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych oraz utrzymaniu zabytku i jego otoczenia w jak najlepszym stanie. Finansowanie tych działań jest obowiązkiem nie tylko właściciela zabytku, lecz także każdego podmiotu mającego tytuł prawny do zabytku, a więc trwałych zarządców, użytkowników wieczystych. Dla jednostki samorządu terytorialnego posiadającej tego rodzaju tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest zadaniem własnym. Ochrona zabytków i opieka nad nimi, a także wszelkie działania związane ze zmianą ich funkcji w przestrzeni publicznej oraz ich popularyzacją i udostępnianiem społecznym, mogą być finansowane z różnych źródeł w zależności od typu działań.

Niniejszy rozdział wskazuje możliwości w zakresie pozyskiwania dodatkowych środków ze źródeł pozabudżetowych. Ważne jest, by władze gminy z własnej inicjatywy podjęły próbę wygospodarowania w budżecie środków przeznaczonych na realizację zapisów GPONZ. Tym bardziej, że znaczna część źródeł zewnętrznych wymaga zapewnienia wkładu własnego w finansowanych przez nie projektach. Główny obowiązek związany z opieką, ochroną oraz finansowaniem wszelkich prac konserwatorskich lub robót budowlanych, spoczywa na właścicielach i użytkownikach obiektów zabytkowych.

Źródła zewnętrznego finansowania można podzielić następująco:

• źródła krajowe:

- dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- dotacje wojewódzkiego konserwatora zabytków,
- dotacje wojewódzkie, powiatowe, gminne,
- Fundusz Kościelny,
- Fundusz Termomodernizacji i Remontów,
- Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej,
- Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW),
- programy operacyjne Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- fundusze od fundacji,
- Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków.

• źródła zagraniczne:

- źródła unijne w ramach funduszy strukturalnych,
- źródła pozaunijne – Mechanizm Norweski i Mechanizm Finansowy EOG.

9.1. Dotacje

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, dotacja może zostać udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej będącej właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. Dotacja udzielana jest na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, planowanych do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub następnym, bądź na zasadzie refundacji poniesionych już nakładów przed upływem 3 lat po wykonaniu prac.

Art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa szczegółowo wykaz działań, które mogą podlegać dofinansowaniu. Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może obejmować wyłącznie nakłady konieczne poniesione na przeprowadzenie następujących działań:

- sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich,
- przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych,

- wykonanie dokumentacji konserwatorskiej,
- opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich,
- wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego,
- sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz,
- zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku,
- stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku,
- odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki,
- odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności,
- odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych,
- modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności,
- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej,
- uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomych o własnych formach krajobrazowych,
- działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu,
- zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków,
- zakup i montaż instalacji przeciwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Standardowo dotacja udzielana jest w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie powyższych działań. Natomiast wysokość dotacji może zostać zwiększona, nawet do 100% nakładów koniecznych, w wypadku jeżeli:

- zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową,
- wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem, technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych,
- stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

Jednocześnie łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, wojewódzkiego konserwatora zabytków bądź organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

• **Środki Warmińsko-Mazurskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków** – działając na podstawie przepisów ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz Rozporządzenia Ministra Kultury z dnia 6 czerwca 2005 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków Warmińsko-Mazurski Wojewódzki Konserwator Zabytków ustala zasady rozpatrywania wniosków oraz udzielania i rozliczania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków usytuowanym na terenie województwa warmińsko-mazurskiego, w ramach środków finansowych przyznanych przez Wojewodę Warmińsko-Mazurskiego, pozostających w dyspozycji Warmińsko-Mazurskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Dotacja może być udzielona na dofinansowanie nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku, które:

- a. zostaną przeprowadzone w roku udzielenia dotacji niewymagającej wyłonienia wykonawcy na podstawie przepisów o zamówieniach publicznych;
- b. zostaną przeprowadzone w roku udzielenia dotacji wymagające wyłonienia wykonawcy na podstawie przepisów o zamówieniach publicznych;
- c. zostały przeprowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (tzw. refundacja).

Wnioski o udzielenie dotacji są przyjmowane i rejestrowane w sekretariacie Urzędu i przekazywane do oceny formalnej, a następnie merytorycznej. Wnioski na dofinansowanie prac, o których mowa w punkcie a-b, składa się do dnia 28 lutego roku, w którym dotacja ma być udzielona. Wnioski na dofinansowanie prac, o których mowa w punkcie c, składa się do dnia 30 czerwca, w którym dotacja ma być udzielona, do wyczerpania się środków finansowych będących w dyspozycji Urzędu.

W przypadku, gdy środki na dany rok zostaną wykorzystane w pierwszym terminie, nabór wniosków na kolejny termin zostanie zamknięty. Wojewódzki Konserwator Zabytków może wznowić nabór wniosków w przypadku pojawienia się dodatkowych środków z m.in. niewykorzystanych dotacji lub innych źródeł. Prace, na których przeprowadzenie udzielono dotacji, mogą być ponownie dofinansowane, jeżeli zaistnieje potrzeba ich przeprowadzenia, po upływie 10 lat od roku udzielenia dotacji.

O dofinansowanie mogą ubiegać się:

- a. osoby fizyczne;
 - b. jednostki samorządu terytorialnego;
 - c. inne jednostki organizacyjne (np. samorządowe jednostki kultury, kościoły, związki wyznaniowe, podmioty prowadzące działalność gospodarczą, itp.);
- Ww. podmioty muszą posiadać tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego. Wnioskodawcami nie mogą być podmioty określone w art. 72 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

• **Dotacje wojewódzkie i powiatowe**

Dofinansowanie prac przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków odbywa się na podstawie art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz na podstawie uchwały Sejmiku Województwa/Radę Powiatu w sprawie trybu i zasad przyznawania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane.

Środki z budżetu Województwa Warmińsko-Mazurskiego – zasady udzielania dotacji określa szczegółowo Uchwała Nr XLIV/847/10 Sejmiku Województwa Warmińsko-Mazurskiego z dnia 26 października 2010 r. w sprawie zasad udzielania dotacji z budżetu samorządu województwa na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru (Dz. Urz. Woj. Warm.-Maz. 2010 nr 197 poz. 2545). Priorytetowo traktowane są projekty mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku oraz zahamowanie procesów jego destrukcji.

Po uchwaleniu budżetu na dany rok Zarząd Województwa ogłasza otwarty konkurs ofert z co najmniej trzydziestodniowym wyprzedzeniem. Warunkiem przystąpienia do konkursu jest złożenie w terminie wskazanym w ogłoszeniu oferty.

Warmińsko-Mazurski Urząd Wojewódzki przyznaje także środki na ochronę i utrzymanie miejsc cmentarnictwa wojennego.

Środki z budżetu Powiatu Lidzbarskiego – dotacje przyznawane są zgodnie z uchwałą nr OR.0710.16.2012 Rady Powiatu Lidzbarskiego z dnia 25 października 2012 r. w sprawie zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków. Łączną kwotę dotacji w danym roku budżetowym określa każdorazowo uchwała budżetowa. Wnioski o dotację składa się w terminie do 30 marca roku, w którym dotacja ma być udzielona. Wysokość dotacji jest ustalona odrębnie dla każdego wniosku. Zarząd Powiatu Lidzbarskiego rozpatruje wnioski w terminie do 10 maja i przedkłada Radzie Powiatu propozycję przyznania dotacji.

• Dotacje gminne

Zgodnie z art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, ustawą o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz niektórych innych ustaw oraz zgodnie z ustawą z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t. j. Dz. U. z 2020 r. poz. 713), dofinansowanie na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielone przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest ponadto jej zadaniem własnym. Zasady i tryb postępowania o udzielenie dotacji z budżetu gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji określa odpowiednia uchwała podjęta przez radę gminy.

Miasto Lidzbark Warmiński nie posiada uchwały w sprawie dofinansowanie na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków.

• Konkurs „Zabytek Zadbany”

„Zabytek Zadbany” jest corocznym konkursem ogłaszającym przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Nadzór nad konkursem sprawuje Generalny Konserwator Zabytków. Od 2011 r. podmiotem realizującym procedurę konkursową jest Narodowy Instytut Dziedzictwa.

Konkurs skierowany jest do właścicieli, posiadaczy i zarządców zabytkowych obiektów wpisanych do rejestru zabytków. Jego celem jest promocja opieki nad zabytkami i upowszechnianie najlepszych wzorów właściwego utrzymania i zagospodarowania obiektów. Charakter edukacyjny konkursu polega na popularyzacji wiedzy dotyczącej właściwego postępowania z zabytkami architektury podczas ich użytkowania oraz w trakcie przeprowadzanych remontów.

Obiekty można zgłaszać w 6 kategoriach:

- 1) Utrwalenie wartości zabytkowej obiektu,
- 2) Rewaloryzacja przestrzeni kulturowej i krajobrazu (w tym założenia dworskie i pałacowe),
- 3) Adaptacja obiektów zabytkowych,
- 4) Architektura i budownictwo drewniane,
- 5) Architektura przemysłowa i budownictwo inżynierskie,
- 6) Kategoria specjalna: właściwe użytkowanie i stała opieka nad zabytkiem.

• Fundusz Termomodernizacji i Remontów

Celem rządowego programu wsparcia remontów i termomodernizacji jest poprawa stanu technicznego istniejących zasobów mieszkaniowych, ze szczególnym uwzględnieniem ich termomodernizacji. Z programu mogą skorzystać właściciele zasobów mieszkaniowych (gminy, spółdzielnie mieszkaniowe, właściciele mieszkań zakładowych i prywatni właściciele). Jego beneficjentami są także osoby mieszkające w budynkach objętych programem, gdyż poprawia się komfort zamieszkiwania z jednoczesnym zmniejszeniem opłat za energię cieplną.

Program realizowany na podstawie ustawy o wspieraniu termomodernizacji i remontów obejmuje dwa główne moduły – wsparcie przedsięwzięć termomodernizacyjnych i wsparcie przedsięwzięć remontowych. Wprowadza on także dodatkowe wsparcie dla właścicieli budynków mieszkalnych objętych w przeszłości czynszem regulowanym. Wsparcie jest udzielane w postaci tzw. premii, czyli spłaty części kredytu wykorzystanego na realizację przedsięwzięcia. Spłata jest dokonywana ze środków Funduszu Termomodernizacji i Remontów, obsługiwanego przez Bank Gospodarstwa Krajowego i zasilanego ze środków budżetu państwa.

• **Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW)**

Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW) jest głównym źródłem finansowania w Polsce inwestycji proekologicznych. Wraz z wojewódzkimi funduszami ochrony środowiska i gospodarki wodnej NFOŚiGW tworzy system funduszy ekologicznych. W oparciu o Wspólną Strategię działania Narodowego Funduszu i wojewódzkich funduszy ochrony środowiska i gospodarki wodnej na lata 2013 – 2016 z perspektywą do 2020 r., realizuje politykę ochrony środowiska w Polsce. Służą temu stabilne przychody, doświadczone kadry oraz wypracowane formy współpracy z beneficjentami.

W ramach NFOŚiGW realizowane są projekty termomodernizacji zabytkowych budynków. Remonty termomodernizacyjne przyczynią się do redukcji zużycia energii pierwotnej i końcowej oraz spowodują obniżenie kosztów zużycia energii elektrycznej i ciepłej. Dodatkowo prace remontowe będą miały również walor konserwatorski, gdyż zostaną przeprowadzone w obiektach zabytkowych, cennych dla kultury narodowej.

• **Program Kultura – Interwencje**

Organizatorem Programu Kultura – Interwencje jest Narodowe Centrum Kultury. Jest on realizowany zgodnie z założeniami Paktu dla Kultury. Celem strategicznym Programu jest tworzenie warunków dla wzmocnienia tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie regionalnym, lokalnym i krajowym poprzez finansowe wsparcie realizacji projektów upowszechniających dorobek kultury i zwiększających obecność kultury w życiu społecznym.

Koncepcja programu została oparta na założeniu, że uczestnictwo w kulturze sprzyja podnoszeniu kompetencji społeczeństwa, tworzeniu warunków do rozwijania aktywności twórczej i przygotowaniu obywateli do aktywnego udziału w różnych formach życia społecznego. O wsparcie w ramach programu Kultura – Interwencje mogą ubiegać się zarówno samorządowe instytucje kultury (z wyłączeniem instytucji współprowadzonych przez Ministra oraz jednostki samorządu terytorialnego), jak i organizacje pozarządowe.

• **Finansowanie z fundacji**

Kolejną możliwością pozyskiwania funduszy zewnętrznych jest finansowanie pochodzące z fundacji. Można tu wymienić np. fundacje bankowe, Fundację LOTTO Milion Marzeń, Fundację Polska Miedź – KGHM, Fundację PGNiG, Fundację Orange.

• **Fundusz Kościelny**

Fundusz Kościelny został powołany na mocy art. 8 ustawy z dnia 20 marca 1950 r. o przejęciu przez Państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego (Dz. U. Nr 9, poz. 87, z późn. zm.) jako forma rekompensaty dla kościołów za przejęte przez Państwo nieruchomości ziemskie.

Kościelne osoby prawne mogą ubiegać się o przyznanie dotacji z Funduszu Kościelnego na konserwację i remonty obiektów sakralnych i kościelnych o wartości zabytkowej w znaczeniu nadanym przez aktualne ustawodawstwo.

Szczegółowe informacje dotyczące zasad postępowania przy udzielaniu dotacji z Funduszu Kościelnego ogłasza Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji na stronie internetowej Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, zwanego dalej „MSWiA”, oraz w BIP MSWiA.

• **Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków**

Dnia 1 stycznia 2018 r. weszły w życie przepisy ustawy z dnia 22 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tworzące Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków jako państwowy fundusz celowy. To jest pierwsze pozabudżetowe źródło ich finansowania. Fundusz początkowo zasilony zostanie z kar administracyjnych oraz nawiązek orzekanych przez sądy za przestępstwa popełniane przeciwko zabytkom. Nowelizacja zakłada wprowadzenie administracyjnych kar pieniężnych w miejsce grzywien wyznaczanych wskutek postępowań w sprawach o wykroczenia. Grzywny, które były zasądzone przez sądy, były rażąco niskie. Niektórym opłacało się więc niszczyć zabytek, a grzywnę wpisać np.

w koszty inwestycyjne. Kary administracyjne są nakładane przez wojewódzkich konserwatorów od 1 stycznia 2018 r.

Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków pozwoli na szybkie dofinansowanie zabytków uszkodzonych, np. wskutek katastrof, jak powodzie czy pożary. Dodatkowe pieniądze pozwolą na pilne ratowanie zabytków, czyli naprawę uszkodzonego dachu, rynien czy powybijanych okien. Środkami Funduszu będzie dysponował Generalny Konserwator Zabytków, działający w imieniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

- **Program „Niepodległa” na lata 2017-2021**

Program dotacyjny „Niepodległa”, skierowany do organizacji pozarządowych i samorządowych instytucji kultury, ma wspierać organizatorów obchodów stulecia odzyskania niepodległości, którzy planują przygotowanie wydarzeń lokalnych i regionalnych. Budżet na dofinansowanie działań w ramach tego programu wynosi 6 milionów zł, a pojedynczy wniosek może uzyskać dotację od 8 do 150 tys. zł. Od organizatorów wymagane jest zapewnienie 15% udziału własnego. Rodzaje kwalifikujących się zadań: festiwale, koncerty, spektakle, wytyczenie i oznakowanie szlaków tematycznych i historycznych, tworzenie archiwów historii mówionej i archiwów społecznych, projekty animacyjno-edukacyjne, oparte na interakcji i współdziałaniu, np.: warsztaty, gry terenowe, questy, wystawy wraz z katalogami i publikacje.

- **Fundusz dopłat z Banku Gospodarstwa Krajowego w Warszawie**

Celem rządowego programu bezzwrotnego finansowego wsparcia budownictwa jest zwiększenie zasobu lokali mieszkalnych oraz lokali i pomieszczeń z zakresu pomocy społecznej, służących zaspokajaniu potrzeb osób o niskich i przeciętnych dochodach.

9.2. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Jednym z najważniejszych źródeł finansowania zadań związanych z ochroną i opieką zabytków są środki budżetu państwa będące w dyspozycji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, który corocznie ogłasza stosowne konkursy.

Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego:

- **Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Ochrona Zabytków**

Strategicznym celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.

W ramach Programu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań:

- 1) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania;
- 2) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych);
- 3) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków);
- 4) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków) dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych).

Do programu nie kwalifikują się zadania, które są współfinansowane ze środków europejskich.

O dofinansowanie w ramach programu mogą ubiegać się podmioty prawa polskiego, osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne, będące właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadające taki zabytek w trwałym zarządzie.

- **Program „Infrastruktura kultury”**

Celem programu jest poprawa warunków funkcjonowania instytucji i obiektów kultury. Przedmiotem dofinansowania mogą być modernizacje i remonty obiektów przeznaczonych na działalność kulturalną i edukacyjną, w zakresie kultury oraz przygotowanie dokumentacji technicznej do inwestycji.

- **Dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego na badania archeologiczne**

Celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentację zasobów dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych.

W ramach programu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań służących ochronie dziedzictwa archeologicznego na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, realizowanych zgodnie z obowiązującymi przepisami w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami:

- 1) niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentacja zasobów dziedzictwa archeologicznego z wykorzystaniem metod tradycyjnych i nowoczesnych, m.in. badań powierzchniowych, prospekcji podwodnej, badań geofizycznych, prospekcji lotniczej, skaningu laserowego;
- 2) opracowanie, wraz z obowiązkową publikacją książkową, wyników przeprowadzonych badań archeologicznych, w tym analiza i konserwacja pozyskanych w ramach tych badań zabytków.

9.3. Źródła zewnętrznego finansowania – zagraniczne

Poza podstawowymi źródłami finansowania jakimi są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa oraz budżetów samorządów, finansowanie ochrony zabytków może odbywać się również przy znaczącym udziale funduszy pochodzących z Unii Europejskiej oraz Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego. W 2020 r. kończy się okres obowiązywania funduszy europejskich. Obecnie trwają prace nad budżetem Unii Europejskiej w nowej perspektywie finansowej na lata 2021-2027.

- **Program Kultur, Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego na lata 2014-2021**

Program Kultura, o całkowitym budżecie ponad 88 mln euro (z których 75 mln euro stanowią środki Mechanizmu Finansowego EOG, a przeszło 13 mln euro wkład krajowy) wdrażany jest przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego jako Operatora Programu, we współpracy z partnerami z państw-darczyńców: Norweska Rada Sztuki (ACN) i Norweski Dyrektoriat ds. Dziedzictwa Kulturowego (RA).

Program jest kontynuacją programów z obszaru wsparcia kultury wdrażanych przy wsparciu dwóch poprzednich edycji Funduszy norweskich i EOG.

Program koncentruje się na roli, jaką kultura i dziedzictwo kulturowe odgrywają w rozwoju lokalnym i regionalnym z uwzględnieniem nacisku na zatrudnienie, przedsiębiorczość w obszarze kultury i szkolenie zawodowe. Program powinien uwzględniać działania i inicjatywy w sztuce i kulturze, które promują włączenie mniejszości etnicznych i narodowych.

O wsparcie w ramach uruchamianego Programu mogą ubiegać się m.in. publiczne instytucje kultury, publiczne szkoły artystyczne i publiczne uczelnie artystyczne, organizacje pozarządowe, jednostki samorządu terytorialnego czy kościoły i związki wyznaniowe.

Dofinansowanie projektów może sięgać do 85% ich wartości.

• Regionalny Program Operacyjny Województwa Warmińsko-Mazurskiego na lata 2014-2020 (RPO WIM 2014-2020)

Regionalny Program Operacyjny Województwa Warmińsko-Mazurskiego na lata 2014-2020 opracowany został w grudniu 2014 r. Jest to program operacyjny finansowany zarówno ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (EFRR), jak i Europejskiego Funduszu Społecznego (EFS). Obszarem realizacji Programu jest obszar województwa. Województwo jest zaliczone do regionów słabiej rozwiniętych.

RPO WIM 2014-2020 skupia się na celach :

- warmińsko-mazurskiej gospodarki i kształceniu dla niej kadr,
- zmiany sytuacji na rynku pracy,
- poprawie dostępu do usług publicznych,
- energii i efektywności energetycznej,
- środowiska przyrodniczego,
- wypełniania luk w systemie transportowym,
- rewitalizacji miast i ich ubogich społeczności oraz ograniczania ubóstwa w regionie.

RPO WIM 2014-2020 realizuje cele unijnej strategii na rzecz inteligentnego, zrównoważonego wzrostu sprzyjającego włączeniu społecznemu oraz do osiągnięcia spójności gospodarczej, społecznej i terytorialnej, a także osiąga rezultaty wskazane w Umowie Partnerstwa poprzez koncentrację tematyczną i terytorialną wsparcia na przedsięwzięciach odnoszących się do 12 osi priorytetowych, w tym do Osi nr 6. Kultura i dziedzictwo.

10. Realizacja i finansowanie inwestycji miasta Lidzbark Warmiński z zakresu ochrony zabytków

Miasto Lidzbark Warmiński nie posiada uchwał związanych z dotowaniem zabytków, takich jak o utworzeniu parku kulturowego, uchwały krajobrazowej czy o dotacjach na finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków.

Jednak miasto aktywnie pozyskuje fundusze ze źródeł zewnętrznych na zadania związane z ochroną zabytków. Znaczną część źródeł zewnętrznych wymaga zapewnienia wkładu własnego w finansowanych przez nie projektach, co miasto zapewnia. Poniżej, w Tabeli nr 5, przedstawiono inwestycje miasta, które są realizowane lub planowane w ciągu 4 lat obowiązywania GPOnZ.

Tabela nr 5. Inwestycje miasta Lidzbark Warmiński związane z ochroną zabytków

LP.	NAZWA INWESTYCJI	TERMIN REALIZACJI	WARTOŚĆ INWESTYCJI	
			ŚRODKI WŁASNE	DOFINANSOWANIE
1	Rewitalizacja dawnego dworca kolejowego w Lidzbarku Warmińskim	09.05.2017-31.12.2021	937 148,13	3 200 000,00
2	Historia i piękno – ogrody Biskupa Ignacego Krasickiego. Renowacja cmentarza komunalnego w Lidzbarku Warmińskim	05.02.2018-31.12.2020	258 495,29	1 094 883,21
3	Termomodernizacja budynku Urzędu Miasta w Lidzbarku Warmińskim	15.03.2018-31.12.2020	542 301,87	2 310 417,05
4	Przebudowa ulicy Dębowej wykonana w ramach inwestycji: „Przebudowa ulic w centrum	18.12.2019-30.09.2020	642 320,70	458 702,90

	Lidzbarka Warmińskiego w zakresie branż: drogowej, wodociągowej, kanalizacji deszczowej, gazowej, elektrycznej, energetycznej, telekomunikacyjnej”			
5	Remont zabytkowego budynku mieszkalnego przy ul. Wiślanej 1-3 w Lidzbarku Warmińskim	2019-2020	1 395 732,02	453 335,62
6	Przebudowa ulicy Waldemara Milewicza w ramach inwestycji: „Przebudowa ulic w centrum Lidzbarka Warmińskiego w zakresie branż: drogowej, wodociągowej, kanalizacji deszczowej, gazowej, elektrycznej, energetycznej, telekomunikacyjnej”	2020	231 245,65	143 972,32
7	Przebudowa ulicy Waldemara Kruczej w ramach inwestycji: „Przebudowa ulic w centrum Lidzbarka Warmińskiego w zakresie branż: drogowej, wodociągowej, kanalizacji deszczowej, gazowej, elektrycznej, energetycznej, telekomunikacyjnej”	2020	470 428,80	374 761,33
8	Remont kapliczki Św. Katarzyny przy ulicy Bartoszyckiej	2020 – etap sporządzenia dokumentacji projektowej	-	-

W trakcie realizacji są inwestycje, których wartość wynosi **12 513 744,89, zł**, w tym środki własne miasta to **4 477 672,46 zł**, dofinansowania **8 036 072,43 zł**.

Ważne jest aby finansowe wsparcie miasta w latach 2020-2023 przy zadaniach z zakresu opieki i ochrony dziedzictwa kulturowego, w miarę możliwości, z każdym kolejnym rokiem systematycznie wzrastało do pewnego, stałego poziomu finansowania (np. procentowego udziału w corocznie uchwalanym budżecie). Pozwoli to potencjalnym beneficjentom na zaplanowanie inwestycji w perspektywie kilkuletniej (np. gdy w ciągu jednego roku nie jest możliwe zakończenie prac). Dodatkowo występowanie miasta w roli partnera przy projektach unijnych lub ministerialnych, w których beneficjenci (właściciele zabytków) często nie są w stanie zapewnić wymaganego wkładu własnego przyczyni się do zwiększenia atrakcyjności krajobrazu miasta Lidzbark Warmiński.

11. Bibliografia

1. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.
2. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.
3. Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach.
4. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym.
5. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane.
6. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska.
7. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody.
8. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami;
9. Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej.
10. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie.
11. Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach.
12. Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach.
13. Ustawa z 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej.
14. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem.
15. Materiały udostępnione przez Urząd Miejski w Lidzbarku Warmińskim.
16. Materiały konserwatorskie udostępnione w siedzibie Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Olsztynie.
17. <https://sztetl.org.pl/pl/miejscowosci/l/1012-lidzbark-warminski/96-historia-miejscowosci/69036-historia-miejscowosci> (data dostępu 04.11.2019 r.).
18. Ogrodziński W., Lidzbark Warmiński, Warszawa 1958.
19. Ogrodziński W., Pochwała Lidzbarka, Olsztyn 2008.
20. Srokowski S., Heilsberg (Licbark), perła Warmji, b. m. w. 1928.
21. Stanisław Srokowski: Miasta i ludzie Prus Wschodnich. Warszawa: Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, 1946.
22. Tadeusz Glinka, Marek Piasecki: Perły architektury. Poznań: Publicat, s. 26-27, seria: Cuda Polski.
23. Kubiszyn, Robert: Lidzbark Warmiński – kościół pw. św. św. Piotra i Pawła: nasze zabytki /Robert Kubiszyn//„Obserwator”. – 2002, nr 19, s. 6.
24. Rzempołuch, Andrzej: Kościoły na Warmii, Mazurach i Powiślu/Andrzej Rzempołuch – Olsztyn: Wydawnictwo Offer, 1991. – s. 26.
25. Marian Biskup, Rozwój przestrzenny Lidzbarka Warmińskiego, w: Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 4, 481-496, 1961, Internet: http://bazhum.muzhp.pl/media/files/Komunikaty_Mazursko_Warminskie/Komunikaty_Mazursko_Warminskie-r1961-t-n4/Komunikaty_Mazursko_Warminskie-r1961-t-n4-s481-496/Komunikaty_Mazursko_Warminskie-r1961-t-n4-s481-496.pdf (data dostępu 09.09.2019 r.).
26. <http://www.interklasa.pl/portal/dokumenty/r055/indexp.htm> (data dostępu 11.10.2019 r.).
27. https://mazuryptk.pl/userfiles/PDF/przewodnik_kajakowy_lyna.pdf (dostępu 12.11.2019 r.).
28. Ogrodziński W., Lidzbark Warmiński, Warszawa 1958.
29. Szorc A., Życie codzienne na dworze biskupów warmińskich (na przykładzie dworów Stanisława Hozjusza i Marcina Kromera, w: Życie codzienne na dawnych ziemiach pruskich. Materiały z sesji naukowej. Olszynie, 10.X.1997, Olsztyn 1997.
30. Lewandowska I., Zabiegi o ratowanie lidzbarskich dóbr kultury w latach 1945-1989 w świetle dokumentów Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Olsztynie, w: Dziedzictwo Warmii, Lidzbark Warmiński 1308-2008, pod red. S. Achremczyka, Olsztyn 2008.
31. Hoffmann M.J., Osadnictwo dorzecza środkowej Łyny w I tysiącleciu p.n.e., w: Komunikaty Mazursko-Warmińskie, nr 2, 155-164 2000.

32. Kopiczko A., Historia parafii rzymskokatolickiej do końca XVIII wieku, w: Historia Lidzbarka Warmińskiego, t. 1, red. K. Mikulski i E. Borodij, Lidzbark Warmiński 2008.
33. Piskorska J., Lidzbark Warmiński. Inwentarz ruchomych zabytków sztuki kościelnej diecezji warmińskiej według stanu z 1980 r., w: Studia Warmińskie, t. 19, 1982.
34. Klemens E., Kroskowska-Ostrowska L. Lidzbark i okolice w legendach, podaniach, pieśniach i przysłowia ludowych, Żuromin 2005
35. Jasiński J., Zagadnienia narodowościowe w Prusach Wschodnich w XIX i XX w., Olsztyn 1993; Borawska T., Czynniki kulturotwórcze w średniowieczu i w czasach nowożytnych, w: Komunikaty Warmińsko-Mazurskie 2004, nr 4 (246), s. 437-451
36. Powierski J., Najdawniejsze nazwy etniczne z terenu Prus i niektórych terenów sąsiednich, w: Komunikaty Warmińsko-Mazurskie 1965, nr 2(88), s. 161-183;
37. Wykaz historycznych i aktualnych nazw z Urzędu Miasta zgodnie z uchwałą nr 11/64 r. Miejskiej Rady Narodowej w Lidzbarku-Warmińskim z dnia 30 czerwca 1964 r.
38. www.stat.gov.pl/gus.
39. www.isap.sejm.gov.pl.

12. Spis tabel, rysunków i zdjęć

1. Tabela nr 1. Rozwarstwienie chronologiczne i typologiczne w obrębie poszczególnych kategorii obiektów ewidencyjnych.
2. Tabela nr 2. Zestawienie stanowisk archeologicznych zewidencjonowanych i wpisanych do rejestru zabytków ze względu na funkcję.
3. Tabela nr 3. Analiza SWOT.
4. Tabela nr 4. Zadania w ramach wyznaczonych działań.
5. Tabela nr 5. Inwestycje miasta Lidzbark Warmiński związane z ochroną zabytków.
6. Rys. nr 1. Struktura zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków.
7. Rys. nr 2. Rozwarstwienie chronologiczne obiektów ewidencyjnych – ujętych w gminnej ewidencji zabytków.
8. Rys. nr 3. Zestawienie obiektów ewidencyjnych – ujętych w gminnej ewidencji zabytków według funkcji.
9. Zdjęcie nr 1. Brama miejska „Wysoka”, ul. Wysokiej Bramy 2.
10. Zdjęcie nr 2, 3. Zamek biskupów warmińskich.
11. Zdjęcie nr 4, 5. Letni pałac biskupi „Oranżeria”.
12. Zdjęcia 6, 7. Kościół parafialny (kolegiata) św. Apostołów Piotra i Pawła, Plac Kościelny 1.
13. Zdjęcia nr 8,9. Kościół ewangelicki, ob. cerkiew prawosławna pw. Św. Apostołów Piotra i Pawła, ul. Wysokiej Bramy 4-6.
14. Zdjęcia nr 10,11. Kościół Podwyższenia Krzyża, ul. Wiejska.
15. Zdjęcie nr 12. Kaplica św. Katarzyny, ul. Bartoszycka 1.
16. Zdjęcie nr 13. Klasztor w zespole klasztoru Katarzynek, Plac Kościelny 2.
17. Zdjęcie nr 14. Budynek wikariatu w zespole kościoła parafialnego, Plac Kościelny 3.
18. Zdjęcie nr 15, Młyn (kaszarnia), Plac Młyński 5.
19. Zdjęcie nr 16. Kolejowa wieża ciśnień, ul. Szwolężerów.
20. Zdjęcie nr 17. Most drogowy, ciąg ulic Reja-Kopernika.
21. Zdjęcie 18, 19, 20, 21. ul. Ornecka, k. XIX w., ul. Polna, 1891r. ul. Kopernika, 1896 r., ul. Wiejska, XIX w.

13. Załącznik

Tabela nr 1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków na terenie miasta Lidzbark Warmiński

LP.	ULICA	NUMER	OBIEKT	NR REJESTRU	DATA WPISU	DECYZJA
1			układ urbanistyczny (50 - 200 m. od murów miejskich)	A-443	1957-12-17	L.355
2			bastion zamkowy	A-917	1968-05-18	
3			kościół par. z wyposażeniem wnętrza, dzwonnica, figurą mb na kolumnie i starymi zab. parafialnymi i rzeźbami na plebanii	A-53	1949-09-16	
4	? (Pilnik?)		kaplica	A-740	1967-12-12	
5	Bartoszycka	1	kaplica św. Katarzyny	A-440	1957-12-17	L.361
6	ul. Dębowa, Hoża, Plac Kościelny, Powstańców Warszawy, Wysokiej Bramy		mury obronne	A-450	1957-12-17	L.356
7	Hoża	9	baszta, ob. budynek mieszkalno-usługowy wraz z otoczeniem 100 m	A-446	1957-12-17	L.366, zmiana decyzji
8	Hoża	9 a	dom	A-436	1957-12-17	L.367, zmiana decyzji
9	Hoża	9 b	dom	A-435	1957-12-17	L.368
10	Hoża	9 c	dom	A-1199	1973-10-04	zm.dec:IZAR(jd)-4100/5-147/06
11	Hoża	11 a	dom	A-439	1957-12-17	L.365
12	Hoża	13 a	dom	A-434	1957-12-17	L.369
13	Hoża	13b	dom	A-443	1957-12-17	
14	Hoża	17	dom	A-442	1957-12-17	L.364
15	Kajki	2	dom	A-443	1957-12-17	
16	Kajki	3	dom	A-443	1957-12-17	
17	Kajki	5	dom	A-443	1957-12-17	
18	Kajki	7	dom	A-443	1957-12-17	
19	Kajki	9	dom	A-443	1957-12-17	
20	Kajki	10	dom	A-443	1957-12-17	
21	Kajki	11	dom	A-443	1957-12-17	
22	Kajki	13	dom	A-443	1957-12-17	
23	Kajki	14	dom	A-443	1957-12-17	
24	Kasprowicza	10	dom	A-4103	1999-02-22	soz-izn-5340/34/99
25	Klasztorna	2	dom	A-443	1957-12-17	
26	Kopernika	5	dom	A-918	1968-05-19	
27	Kopernika	18	dom	A-447	1957-12-17	L.378
28	Kopernika	23	kamienica wraz z otoczeniem	A-4534	2009-10-05	IZAR(ms/MP)-414/5-117(1)/09
29	Kopernika	25	willa wraz z otoczeniem w	A-4662	2018-12-04	

			postaci dz. nr 21, 22			
30	Krasickiego	2	letni pałac "oranżeria" (z parkiem)	A-448	1957-12-17	L.360
31	Lipowa	25	dom	A-4001	1997-08-11	
32	Mickiewicza	9	dom	A-451	1957-12-18	L.394
33	Mickiewicza	11	dom	A-453	1957-12-18	L.392
34	Mickiewicza	13	dom	A-452	1957-12-18	L.393
35	Mickiewicza	15	dom	A-4081	1998-09-11	
36	Plac Konstytucji 3 Maja	2	budynek mieszkalno-handlowy wraz z działką 76/37 obr. 7	A-4246	2003-02-26	SOZ-644-IZN-5340-30/2003
37	Plac Konstytucji 3 Maja	6	dom	A-4051	1998-03-26	
38	Plac Konstytucji 3 Maja	8	dom	A-4076	1998-09-03	
39	Plac Konstytucji 3 Maja	14	dom	A-4080	1998-09-10	
40	Plac Kościelny	2	klasztor	A-445	1957-12-17	L.363
41	Plac Kościelny	3	wikarówka	A-449	1957-12-17	
42	Plac Młyński	5	młyn (kaszarnia), ob. budynek nieużytkowany wraz otoczeniem dz. nr 43 obr. 5	A-4414	2006-05-25	IZAR(JD)-4100/5-53/06
43	Plac Wolności	3	dom	A-438	1957-12-17	
44	Plac Zamkowy		zamek z fosą, barokowym pałacem na podzamczu, 2 skrzydłami zabudowań gospodarczych i figurą św. Katarzyny	A-99	1953-06-24	
45	Przedzamcze		baszta na przedzamczu wraz z otoczeniem 100 m	a-1137	1968-09-01	
46	Ratuszowa	1	dom	A-437	1957-12-17	
47	Ratuszowa	2	dom	A-4072	1998-07-07	
48	Reja	2	budynek mieszkalno-gospodarczy (nr ewid.155,4)	A-4462	2007-04-02	IZAR(JD)-4100/5-13/07
49	Reja	2,4,6	zespół trzech budynków (kamienic) wraz z najbliższym otoczeniem	A-4464	2007-04-26	IZAR(jd)-4100/5-25/07
50	Szwolężerów		wieża ciśnień kolejowa	A-3889	1996-05-07	L.dz.PSOZ-IZN-5340/76/96
51	w ciągu ul. Kopernika i Reja		most drogowy	A-4261	2003-10-27	SOZ-4328-IZN-5340-207/2003
52	Wiejska - Nowy Dwór		kościół św. krzyża z urządzeniem wnętrza, 2 kaplicami i bramą	A-84	1950-06-28	
53	Wysokiej Bramy		kościół ewangelicki (ob. cerkiew prawosławna)	A-444	1957-12-17	L.357
54	Wysokiej Bramy		brama miejska "wysoka"	A-441	1957-12-17	L.359
55	Wysokiej Bramy	3	dom	A-462	1957-12-18	
56	Wysokiej Bramy	4	kamienica	A-443	1957-12-17	
57	Wysokiej Bramy	5	kamienica	A-461	1957-12-18	L.381

58	Wysokiej Bramy	7	kamienica	A-460	1957-12-17	L.382
59	Wysokiej Bramy	8	kamienica	A-443	1957-12-17	
60	Wysokiej Bramy	9	kamienica	A-459	1957-12-18	L.383
61	Wysokiej Bramy	10	kamienica	A-443	1957-12-17	
62	Wysokiej Bramy	11	kamienica	A-458	1957-12-18	L.384
63	Wysokiej Bramy	12	kamienica	A-443	1957-12-17	
64	Wysokiej Bramy	13	kamienica	A-457	1957-12-18	L.385
65	Wysokiej Bramy	14	kamienica	A-443	1957-12-17	
66	Wysokiej Bramy	15	kamienica	A-456	1957-12-18	L.386
67	Wysokiej Bramy	16	kamienica	A-443	1957-12-17	
68	Wysokiej Bramy	17	dom	A-455	1957-12-18	L.387
69	Wysokiej Bramy	18	kamienica	A-443	1957-12-17	
70	Wysokiej Bramy	19	kamienica	A-454	1957-12-18	L.388
71	Wysokiej Bramy	20	kamienica	A-443	1957-12-17	
72	Wysokiej Bramy	21	kamienica	A-463	1957-12-18	L.389
73	Wyszyńskiego	3	kamienica	A-462	1957-12-17	L.379
74	Wyszyńskiego	5	dom	A-443	1957-12-17	
75	Wyszyńskiego	7	dom	A-443	1957-12-17	
STANOWISKO ARCHEOLOGICZNE						
76	Obszar AZP 16-62/61, 62, nr stanowiska w miejscowości st. XIX, XX w.		nawarstwienia kulturowe starego miasta wraz z zamkiem biskupów warmińskich	C-156	1992-06-29	PSOZ-IZA-5350- 40/92

Załącznik nr 2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków na terenie miasta Lidzbark Warmiński

LP.	MIEJSCE PRZECHOWYWANIA	NR I DATA WPISU PRZEDMIOT OCHRONY	NR I DATA WPISU
1	zamek	kompleks murowanych budynków: gotycki zamek (...) i figura św. Katarzyny na dziedzińcu	1953-06-24
2	kościół	murowany kościół (...) łącznie z wyposażeniem wnętrza oraz dzwonnica, figurą MB na kolumnie i starymi zabudowaniami parafialnymi oraz rzeźbami (gotycka Pieta) i obrazami (na plebanii)	1949-09-16, nr decyzji L.IV-2-41/49
3	kościół pw. św. Apostołów Piotra i Pawła	10 elementów wyposażenia	nr 379 z 2017-02-06 nr decyzji IZAR.5140.3.12.2015.bf
4	cerkiew prawosławna pw. Świętych Apostołów Piotra i Pawła	1 element wyposażenia	nr 356 z 2015-10-12 nr decyzji IZAR.5140.3.10.2015.ur
5	cerkiew prawosławna pw. Świętych Apostołów Piotra i Pawła	1 element wyposażenia	nr 348 z 2014-07-25 nr decyzji IZAR.5140.3.1.2014.gs

Załącznik nr 3. Obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków z terenu miasta Lidzbark Warmiński

LP.	ULICA	NR	OBIEKT	DATOWANIE	REJESTR ZABYTEKÓW
1			układ urbanistyczny (50-200 m od murów miejskich)	XIV w.	A-443 z 17.12.1957 r.
2	11 Listopada	7/9	budynek mieszkalny	koniec lat 30-tych XX w.	
3	11 Listopada	11/13	budynek mieszkalny	początek XX w.	
4	Akacyjowa	1	budynek mieszkalny	początek XX w.	
5	Akacyjowa	3	budynek mieszkalny	początek XX w.	
6	Akacyjowa	5	budynek mieszkalny	początek XX w.	
7	Akacyjowa	9	budynek mieszkalny	początek XX w.	
8	Akacyjowa	11	budynek mieszkalny	początek XX w.	
9	Bartoszycka	1	budynek mieszkalny	koniec XIX w.	
10	Bartoszycka	1	kaplica pw. św. Katarzyny	przed 1509 r.	A-440 z 17.12.1957 r.
11	Bartoszycka	2	budynek mieszkalny	XVIII/XIX w.	
12	Bartoszycka	3	budynek gospodarczy w zespole szpitala	koniec XIX w.	
13	Bartoszycka	3	budynek gospodarczy w zespole szpitala	koniec XIX w.	
14	Bartoszycka	3	budynek szpitalny w zespole szpitala	koniec XIX w.	
15	Bartoszycka	3	budynek prosektoryjny w zespole szpitala, ob. budynek gospodarczy	koniec XIX w.	
16	Bartoszycka	3	transformator w zespole szpitala	koniec XIX w.	
17	Bartoszycka	4	budynek mieszkalny	około 1930 r.	
18	Bartoszycka	5	budynek mieszkalny	początek XX w.	
19	Bartoszycka	6	budynek mieszkalny	koniec XIX – początek XX w.	
20	Bartoszycka	6b	budynek mieszkalny	koniec XIX – początek XX w.	
21	Bartoszycka	7	budynek mieszkalny	początek XX w.	
22	Bartoszycka	7c	budynek browaru św. Jerzego	koniec XIX w.	
23	Bartoszycka	7c	budynek gospodarczy	koniec XIX w.	
24	Bartoszycka	8	budynek mieszkalny	początek XX w.	
25	Bartoszycka	10	budynek mieszkalny	początek XX w.	
26	Bartoszycka	16	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
27	Bartoszycka	22	budynek mieszkalny	koniec XIX – początek XX w.	
28	Bartoszycka	26	budynek mieszkalny	koniec XIX – początek XX w.	
29	Bartoszycka		wiadukt kolejowy I	koniec XIX w.	
30	Bartoszycka		wiadukt kolejowy II	koniec XIX w.	
31	Dantyszka	9	budynek mieszkalny	początek XX w.	
32	Dantyszka	11	budynek mieszkalny	koniec XIX w.	
33	Dantyszka	15	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
34	Dąbrowskiego	2/4/6/8	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
35	Dąbrowskiego	5/7	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
36	Dąbrowskiego	9	budynek mieszkalny	początek XX w.	
37	Dąbrowskiego	10/12	budynek mieszkalny	2. ćwierć XX w.	
38	Dąbrowskiego	14/16	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
39	Dąbrowskiego	18/20	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
40	Dąbrowskiego/ Olsztyńska	19	radiostacja/ radiofoniczny ośrodek nadawczy	1930 r.	
41	Dąbrowskiego	22a	budynek gospodarczy ujęcia wody	koniec XIX w.	

42	Dąbrowskiego	22a	budynek gospodarczy ujęcia wody	koniec XIX w.	
43	Dąbrowskiego	22a	budynek mieszkalny	koniec XIX w.	
44	Dąbrowskiego		nastawnia kolejowa	koniec XIX w.	
45	Dębowa	8	budynek mieszkalny, ob. administracyjny	początek XX w.	
46	ul. Dębowa, Hoża, Plac Kościelny, Powstańców Warszawy, Wysokiej Bramy		mury obronne	3 ćwierć XV w., początek XIV w.	A-450 z 17.12.1957 r.
47	Gdańska	3	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
48	Gdańska	14	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
49	Grunwaldzka	1	budynek mieszkalny	początek XX w.	
50	Grunwaldzka	7	budynek mieszkalny	początek XX w.	
51	Grunwaldzka	8	budynek mieszkalny	koniec XIX w.	
52	Grunwaldzka	11	budynek mieszkalny	początek XX w.	
53	Grunwaldzka	13/1-13/2	budynek mieszkalny	koniec XIX w.	
54	Grunwaldzka	dz. nr 3048/2	cmentarz żydowski	1 poł. XIX w.	
55	Hoża	1	budynek mieszkalny, ob. biurowo-handlowy	4 ćwierć XIX w.	
56	Hoża	1	budynek mieszkalny, ob. biurowo-handlowy	koniec XIX w.	
57	Hoża	9	baszta, ob. budynek mieszkalno-usługowy wraz z otoczeniem 100 m	XIV– XVIII/XIX w.	A-446 z 17.12.1957 r.
58	Hoża	9a	budynek mieszkalny	XVIII w.	A-436 z 17.12.1957 r.
59	Hoża	9b	budynek mieszkalny	XVIII w.	A-435 z 17.12.1957 r.
60	Hoża	9c	budynek mieszkalny	początek XX w.	A-1199 z 4.10.1973 r.
61	Hoża	11	budynek mieszkalny	2 połowa XIX w.	
62	Hoża	11a	kamienica	XVIII w.	A-439 z 17.12.1957 r.
63	Hoża	13	budynek mieszkalny	2 połowa XIX w.	
64	Hoża	13a	baszta, ob. budynek handlowy	XIV– XVIII/XIX w.	A-434 z 17.12.1957 r.
65	Hoża	15	budynek mieszkalny	1 połowa XIX w.	
66	Hoża	17	budynek mieszkalny	XIX w.	A-442 z 17.12.1957 r.
67	Hoża	19	budynek mieszkalny	XIX w.	
68	Hoża	21	baszta, ob. budynek biurowy	XIV– XVIII/XIX w.	
69	Hoża	39	budynek gospodarczy, ob. restauracja	2. połowa XIX w. (2 i 3 kondygnacja w 2007 r.)	
70	Kajki	2	budynek mieszkalno- handlowy	2 połowa XIX w.	A-443 z 17.12.1957 r.
71	Kajki	7	budynek mieszkalno- handlowy	2 połowa XIX w.	A-443 z 17.12.1957 r.
72	Kajki	9	budynek mieszkalno- handlowy	2 połowa XIX w.	A-443 z 17.12.1957 r.
73	Kajki	11	budynek mieszkalny	2 połowa XIX w.	A-443 z 17.12.1957 r.
74	Kajki	13	budynek mieszkalny, ob. budynek mieszkalno- handlowy	2 połowa XIX w.	A-443 z 17.12.1957 r.
75	Kajki	15	budynek mieszkalny	2 połowa XIX w.	
76	Kajki	17	budynek mieszkalny	2 połowa XIX w.	
77	Kajki	19	budynek mieszkalny	2 połowa XIX w.	
78	Kanałowa	20	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
79	Kanałowa	22/24	budynek mieszkalny	koniec XIX w.	
80	Kasprowicza	2	budynek mieszkalny, ob. mieszkalno-handlowy	1 ćwierć XX w.	

81	Kasprowicza	5	budynek mieszkalny, ob. mieszkalno-handlowy	XIX w.	
82	Kasprowicza	7	budynek mieszkalny, ob. mieszkalno-usługowy	połowa XIX w.	
83	Kasprowicza	8	budynek mieszkalny, ob. mieszkalno-handlowy	połowa XIX w.	
84	Kasprowicza	10	budynek mieszkalny, ob. mieszkalno-handlowy	przełom XIX i XX w.	A-4103 z 22.02.1999 r.
85	Kolejowa	1	budynek magazynowy z rampą, ob. budynek usługowy	koniec XIX w.	
86	Kolejowa	1a	kuźnia kolejowa, ob. budynek gospodarczy	koniec XIX w.	
87	Kolejowa	2	budynek mieszkalny	koniec XIX w.	
88	Kolejowa	3	budynek mieszkalny	2 połowa XIX w.	
89	Kolejowa	4	budynek mieszkalny	koniec XIX w.	
90	Kolejowa	5	budynek mieszkalno-gospodarczy w zespole stacji kolejowej	koniec XIX w.	
91	Kolejowa	7	dworzec w zespole stacji kolejowej	koniec XIX w.	
92	Konopnickiej	5	budynek mieszkalny	XIX w.	
93	Konopnickiej	9	budynek mieszkalny	XIX w.	
94	Konopnickiej	15	budynek mieszkalny	XIX w.	
95	Konstytucji 3 Maja	2	budynek mieszkalno-handlowy wraz z działką 76/37 obr. 7	po 1900 r.	A-4246 z 26.02.2003 r.
96	Konstytucji 3 Maja	2a	oficyna	koniec XIX w.	
97	Konstytucji 3 Maja	4	budynek mieszkalno-handlowy	1904 r.	
98	Konstytucji 3 Maja	5	budynek mieszkalny	koniec XIX w.	
99	Konstytucji 3 Maja	6	budynek mieszkalno-handlowy	około 1904 r.	A-4051 z 26.03.1998 r.
100	Konstytucji 3 Maja	8	budynek mieszkalno-handlowy (usługowy)	około 1905 r.	A-4076 z 3.09.1998 r.
101	Konstytucji 3 Maja	10	budynek mieszkalny, ob. mieszkalno-biurowy	przed 1908 r.	
102	Konstytucji 3 Maja	12	budynek mieszkalny	początek XX w.	
103	Konstytucji 3 Maja	14	budynek mieszkalno-użytkowy	początek XX w.	A-4080 z 10.09.1998 r.
104	Konstytucji 3 Maja	16	budynek mieszkalno-użytkowy	1908 r.	
105	Kopernika	2	budynek mieszkalny	1902 r.	
106	Kopernika	4	budynek mieszkalny	XIX w.	
107	Kopernika	5	budynek mieszkalno-użytkowy	połowa XIX w.	A-918 z 19.05.1968 r.
108	Kopernika	8	budynek mieszkalny, ob. handlowy	przełom XVIII i XIX w.	
109	Kopernika	10	budynek mieszkalny	początek XX w.	
110	Kopernika	18	dom		A-447 z 17.12.1957 r.
111	Kopernika	19	budynek mieszkalny	koniec XIX w.	
112	Kopernika	22	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
113	Kopernika	23	kamienica wraz z otoczeniem	początek XX w.	A-4534 z 05.10.2009 r.
114	Kopernika	25	willa wraz z otoczeniem w postaci dz. nr 21, 22	początek XX w.	A-4662 z 04.12.2018 r.
115	Kopernika	26	budynek mieszkalny	XIX w.	
116	Kopernika	27	budynek mieszkalny	1907 r.	
117	Kopernika	29	budynek mieszkalny	1907 r.	
118	Kopernika	30	budynek mieszkalny	1 ćwierć XX w.	

119	Kopernika	31	budynek mieszkalny	koniec XIX w.	
120	Kopernika	32	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
121	Kopernika	34	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
122	Kopernika	38	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
123	Kopernika	42	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
124	Kopernika		cmentarz rzymskokatolicki, ob. komunalny	1925 r.	
125	Kopernika		I kapliczka drogi krzyżowej w zespole cmentarza komunalnego	1927 r.	
126	Kopernika		II kapliczka drogi krzyżowej w zespole cmentarza komunalnego	1927 r.	
127	Kopernika		III kapliczka drogi krzyżowej w zespole cmentarza komunalnego	1927 r.	
128	Kopernika		IV kapliczka drogi krzyżowej w zespole cmentarza komunalnego	1927 r.	
129	Kopernika		V kapliczka drogi krzyżowej	1927 r.	
130	Kopernika		VI kapliczka drogi krzyżowej w zespole cmentarza komunalnego	1927 r.	
131	Kopernika		VII kapliczka drogi krzyżowej w zespole cmentarza komunalnego	1927 r.	
132	Kopernika		VIII kapliczka drogi krzyżowej w zespole cmentarza komunalnego	1927 r.	
133	Kopernika		IX kapliczka drogi krzyżowej w zespole cmentarza komunalnego	1927 r.	
134	Kopernika		X kapliczka drogi krzyżowej w zespole cmentarza komunalnego	1927 r.	
135	Kopernika		XI kapliczka drogi krzyżowej w zespole cmentarza komunalnego	1927 r.	
136	Kopernika		XII kapliczka drogi krzyżowej (Kalwaria) w zespole cmentarza komunalnego	1927 r.	
137	Kopernika		XIII kapliczka drogi krzyżowej (z grotą) w zespole cmentarza komunalnego	1927 r.	
138	Kopernika		ogrodzenie z bramami w zespole cmentarza komunalnego	1927 r.	
139	Kopernika/Reja		most drogowy	4 ćwierć XIX w.	A-4261 z 27.10.2003 r.
140	Kościuszki	1	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
141	Kościuszki	1a	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
142	Kościuszki	4	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
143	Kościuszki	6	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
144	Kościuszki	8	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
145	Kościuszki	14	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
146	Kościuszki	18/20	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
147	Kościuszki	22	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
148	Kościuszki	24	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
149	Kościuszki	26	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	

150	Kościuszki		wiadukt drogowy	XIX w.	
151	Krasickiego	1	budynek administracyjny (Urząd Gminy)	początek XX w.	
152	Krasickiego	1a	budynek mieszkalny, ob. Zgromadzenie zakonne Sióstr Misjonarek	koniec XIX w.	
153	Krasickiego	2	letni pałacyk „Oranżeria”	1711-1723 r.; 1770 r.	A-448 z 17.12.1957 r.
154	Krasickiego	2	park w zespole letniego pałacyku	XVIII-XIX w.	A-448 z 17.12.1957 r.
155	Krasickiego	4	budynek szkolny	2 ćwierć XX w.	
156	Kresowa	2	budynek mieszkalny	1 ćwierć XX w.	
157	Kresowa	2a	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
158	Kresowa	4	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
159	Kresowa	10	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
160	Kresowa	12	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
161	Kresowa	15	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
162	Kresowa	17	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
163	Krucza	4	budynek mieszkalny	XIX w.	
164	Krucza	6	budynek mieszkalny	XIX w.	
165	Krucza	8	budynek mieszkalny, ob. mieszkalno-biurowy	XIX w.	
166	Krzywa	3	budynek magazynowy, ob. usługowy	1902 r.	
167	Krzywa	4	budynek mieszkalny	XIX w.	
168	Krzywa	4a	budynek siłowni wodnej dawnej olejarni, ob. restauracja	1908 r.	
169	Krzywa	6	budynek mieszkalny	początek XX w.	
170	Krzywa		most drogowy	XIX w.	
171	Legionów/ Szwolężerów	2a/2	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
172	Leśna	1	budynek mieszkalny	2 połowa XIX w.	
173	Leśna	6	budynek mieszkalny	2 połowa XIX w.	
174	Leśna	11	budynek mieszkalny	2 połowa XIX w.	---
175	Lipowa	11/13	budynek mieszkalny	przełom XIX i XX w.	---
176	Lipowa	15	budynek mieszkalny	przełom XIX i XX w.	---
177	Lipowa	17	budynek mieszkalny	przełom XIX i XX w.	---
178	Lipowa	23	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
179	Lipowa	25	budynek mieszkalny	początek XX w.	A-4001 z 11.08.1997 r.
180	Łazienna	5/5a	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
181	Łazienna	6/8	budynek mieszkalny	2 połowa XIX w.	
182	Majowa	2/4	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
183	Majowa	6/8	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
184	Majowa	10/12	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
185	Majowa	14/16	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
186	Mazurska	2	budynek szkolny, ob. biurowy	koniec XIX w.	
187	Mazurska	4	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
188	Mazurska	11	budynek mieszkalny	2 połowa XIX w.	
189	Mickiewicza	9	budynek mieszkalny, ob. biurowy	2 połowa XIX w.	A-451 z 18.12.1957 r.
190	Mickiewicza	11	budynek mieszkalno-użytkowy	2 połowa XIX w.	A-453 z 18.12.1957 r.
191	Mickiewicza	13	budynek mieszkalny	2 połowa XIX w.	A-452 z 18.12.1957 r.
192	Mickiewicza	15	budynek mieszkalny, ob. mieszkalno-handlowy	2 połowa XIX w.	A-4081 z 11.09.1998 r.

193	Miodowa	5	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
194	Nowa	2	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
195	Nowa	6	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
196	Nowa	9	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
197	Ogrodowa	2/2a	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
198	Ogrodowa	4/4a	budynek mieszkalny	początek XX w.	
199	Orła Białego	1	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
200	Orła Białego	3	budynek mieszkalny	koniec XIX w.	
201	Orła Białego	5	budynek szkolny	koniec XIX w.	
202	Orła Białego	5	budynek szkolny	koniec XIX w.	
203	Orła Białego	5	budynek szkolny	koniec XIX w.	
204	Orła Białego	6	budynek mieszkalny, ob. administracyjny	lata 20-te XX w.	
205	Orła Białego	7	budynek mieszkalny, ob. szkolny i administracyjny	koniec XIX w.	
206	Orła Białego	9	budynek mieszkalny, ob. budynek nieużytkowany	koniec XIX w.	
207	Orła Białego	10	budynek mieszkalny, ob. administracyjny i szkolny	początek XX w.	
208	Orła Białego	11	budynek mieszkalny, ob. mieszkalno-handlowy	początek XX w.	
209	Ornecka	2	budynek mieszkalny	początek XX w.	
210	Ornecka		cmentarz wojenny żołnierzy Armii Czerwonej	1945 r.	
211	Ornecka		kaplica murowana tzw. Jeruzolimka	koniec XIX w.	
212	Ornecka	dz. nr 8-153	Klub garnizonowy oraz kasyno wojskowe, ob. Klub Wojskowy	2 połowa XIX w.	
213	Ornecka		zespół koszar artylerii	XIX w.	
214	Ornecka		zespół koszar piechoty	XIX w.	
215	Piękna	6	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
216	Piękna	8	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
217	Piękna	9/11	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
218	Piłsudskiego	1	budynek administracyjny, ob. biurowo-handlowy	koniec XIX w.	
219	Piłsudskiego	3	budynek administracyjny, ob. biurowo-handlowy	koniec XIX w.	
220	Piłsudskiego	9	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
221	Piłsudskiego	11	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
222	Piłsudskiego	13	budynek mieszkalny	początek XX w.	
223	Piłsudskiego	14/14a	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
224	Piłsudskiego	15	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
225	Piłsudskiego	16/16a	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
226	Piłsudskiego	20	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
227	Piłsudskiego	22	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
228	Plac Kościelny	1	budynek gospodarczy przy plebanii w zespole kościoła parafialnego	koniec XIX w.	A-53 z 16.09.1949 r.
229	Plac Kościelny	1	dzwonnica w zespole kościoła parafialnego	1760 r.	A-53 z 16.09.1949 r.
230	Plac Kościelny	1	figura Matki Boskiej na kolumnie w zespole kościoła parafialnego	1709 r.	A-53 z 16.09.1949 r.
231	Plac Kościelny	1	kościół rzymskokatolicki, parafialny pw. św. Apostołów Piotra i Pawła	połowa XIV w., 1893 r.	A-53 z 16.09.1949 r.
232	Plac Kościelny	1	ogrodzenie w zespole kościoła parafialnego	XVIII – XIX w.	A-53 z 16.09.1949 r.
233	Plac Kościelny	1	plebania w zespole kościoła	początek XVIII w.	A-53 z 16.09.1949 r.

			parafialnego		
234	Plac Kościelny	2	budynek klasztoru s.s. katarzynek	XIX w.	A-445 z 17.12.1957 r.
235	Plac Kościelny	3	budynek wikariatu w zespole kościoła parafialnego	XIX w.	A-478/O z 17.12.1957 r.
236	Plac Kościelny	4	budynek mieszkalny	koniec XIX w.	
237	Plac Kościelny		most dla pieszych (kładka)	XIX – początek XX w.	
238	Plac Młyński	2	budynek elektrowni wodnej nr 2 w zespole Stopnia Wodnego Lidzbark	początek XX w.	
239	Plac Młyński	4	budynek mieszkalny, ob. mieszkalno-handlowy	koniec XIX w.	
240	Plac Młyński	5	młyn (kaszarnia), ob. budynek nieużytkowany wraz otoczeniem dz. nr 43 obr. 5	1915 r.	A-4414 z 25.05.2006 r.
241	Plac Młyński		budynek elektrowni nr 1 w zespole Stopnia Wodnego Lidzbark	1915 r.	
242	Plac Młyński		jaz regulowany przy budynku elektrowni nr 1 w zespole Stopnia Wodnego Lidzbark	1915 r.	
243	Plac Młyński		most drogowy na rzece Łynie	XVIII – XIX w.	
244	Plac Młyński		zastawa na rzece Symsarnie w zespole Stopnia Wodnego Lidzbark	początek XX w.	
245	Plac Wolności	3	budynek mieszkalny, ob. mieszkalno-handlowy	koniec XIX w.	A-487/O z 17.12.1957 r.
246	Plac Wolności	5	budynek mieszkalny, ob. usługowo-handlowy	koniec XIX w.	A-487/0 z 17.12.1957 r.
247	Plac Wolności	7-9	budynek mieszkalny	koniec XIX w.	WEZ
248	Plac Zamkowy	1	bastion zamkowy w zespole zamku biskupiego	koniec XVI w., XVII – XIX w.	A-917 z 18.05.1968 r.
249	Plac Zamkowy	1	figura św. Katarzyny w zespole zamku biskupiego	1756 r.	A-99 z 24.06.1953 r.
250	Plac Zamkowy	1	skrzydło zabudowań gospodarczych I w zespole zamku biskupiego, ob. Hotel Krasicki	XV w., XVII-XIX w.	A-99 z 24.06.1953 r.
251	Plac Zamkowy	1	skrzydło zabudowań gospodarczych II w zespole zamku biskupiego, ob. Hotel Krasicki	XV w., XVII-XIX w.	A-99 z 24.06.1953 r.
252	Plac Zamkowy	1	pałac biskupa Grabowskiego w zespole zamku biskupiego, ob. Hotel Krasicki	XV – XVII w.	A-99 z 24.06.1953 r.
253	Plac Zamkowy	1	sucha fosa w zespole zamku biskupiego	2 połowa XIV w.,	A-99 z 24.06.1953 r.
254	Plac Zamkowy	1	zamek biskupów warmińskich w zespole, ob. Muzeum	2 połowa XIV w., koniec XV w.	A-99 z 24.06.1953 r.
255	Plac Zamkowy	1	baszta w zespole fortyfikacji zamku biskupiego, ob. Hotel Krasicki	XV w.	A-1137 z 1.09.1968 r.
256	Plac Zamkowy	1	park zamkowy	XVI w.	

			(pozostałości w postaci układu fos)		
257	Polna	1	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
258	Polna	3	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
259	Polna	16/18	budynek mieszkalny	koniec XIX w.	
260	Polna	20	budynek mieszkalny	koniec XIX w.	
261	Polna	22	budynek mieszkalny	koniec XIX w.	
262	Polna	24	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
263	Polna	26	budynek mieszkalny	koniec XIX w.	
264	Polna	28/30	budynek mieszkalny	koniec XIX w.	
265	Polna		kapliczka ceglana	koniec XIX w.	
266	Poniatowskiego	1	budynek mieszkalny, ob. usługowo-biurowy	koniec XIX w.	
267	Poniatowskiego	3	budynek mieszkalny, ob. mieszkalno-biurowy	koniec XIX w.	
268	Poniatowskiego	4	budynek mieszkalny, ob. mieszkalno-usługowy	koniec XIX w.	
269	Poniatowskiego	9a	budynek mieszkalny	koniec XIX w.	
270	Poniatowskiego	11	budynek mieszkalny	początek XX w.	
271	Poniatowskiego	12	budynek mieszkalny	koniec XIX – początek XX w.	
272	Poniatowskiego	15/17/19/21	budynek mieszkalny	początek XX w.	
273	Poniatowskiego	20	budynek mieszkalny	początek XX w.	
274	Poniatowskiego	22	budynek mieszkalny, ob. mieszkalno-biurowy	początek XX w.	
275	Poniatowskiego	23	budynek mieszkalny	początek XX w.	
276	Poniatowskiego	25	budynek mieszkalny, ob. mieszkalno-usługowy	koniec XIX - początek XX w.	
277	Poniatowskiego	27	budynek mieszkalny	koniec XIX - początek XX w.	
278	Poniatowskiego	33/35	budynek mieszkalny	koniec XIX w.	
279	Poniatowskiego	37	budynek mieszkalny	koniec XIX – początek XX w.	
280	Poniatowskiego	39	budynek mieszkalny	koniec XIX – początek XX w.	
281	Poniatowskiego	41	budynek mieszkalny	koniec XIX – początek XX w.	
282	Powstańców Warszawy	4	budynek mieszkalny, ob. usługowy	koniec XIX – początek XX w.	
283	Powstańców Warszawy	8	budynek mieszkalny, ob. mieszkalno-handlowy	koniec XIX – początek XX w.	
284	Powstańców Warszawy	10	budynek mieszkalny, ob. mieszkalno-handlowy	koniec XIX – początek XX w.	
285	ul. Powstańców Warszawy 12-Kasprowicza 1	12	budynek mieszkalny, ob. mieszkalno-handlowy	koniec XIX w.	
286	Powstańców Warszawy	14	budynek mieszkalny, ob. mieszkalno-handlowy	koniec XIX w.	
287	Prosta	17	remiza strażacka, ob. gospodarczy	2 połowa XIX w.	
288	Przechodnia	1	budynek mieszkalny	koniec XIX w.	
289	Przechodnia	3	budynek mieszkalny	koniec XIX w.	
290	Ratuszowa	1	budynek mieszkalny, ob. mieszkalno-handlowy	koniec XIX w.	A-486/O z 17.12.1957 r.
291	Ratuszowa	2	budynek mieszkalny, ob. mieszkalno-handlowy	koniec XIX w.	A-4072 z 7.07.1998 r.
292	Ratuszowa	3	budynek mieszkalny, ob. mieszkalno-handlowy	koniec XIX w.	
293	Ratuszowa	4	budynek mieszkalny, ob. biurowy	koniec XIX w.	

294	Ratuszowa	5	budynek administracyjny (dawny ratusz)	koniec XIX w.	
295	Reja	2	budynek mieszkalny w zespole domu zakonnego s.s. katarzynek	początek XVIII – XIX w.	A-4464 z 26.04.2007 r.
296	Reja	2	oficyna mieszkalno-gospodarcza w zespole domu zakonnego s.s. katarzynek	około 1700 r., XIX w.	A-4462 z 2.04.2007 r.
297	Reja	3	budynek mieszkalny	koniec XIX w.	
298	Reja	4	budynek mieszkalny w zespole domu zakonnego s.s. katarzynek	XIX w.	A-4464 z 26.04.2007 r.
299	Reja	5	budynek mieszkalny	koniec XIX w.	
300	Reja	6	budynek mieszkalny w zespole domu zakonnego s.s. katarzynek	XIX w.	A-4464 z 26.04.2007 r.
301	Reja	7	budynek mieszkalny	koniec XIX w.	
302	Słowackiego	6/8	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
303	Słowackiego	10	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
304	Słowackiego	10a	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
305	Słowackiego	14	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
306	Spółdzielców	3/5	budynek mieszkalny z oficyną, ob. mieszkalno-handlowy	początek XX w.	
307	Spółdzielców	4	budynek mieszkalny	początek XX w.	
308	Spółdzielców	6	budynek mieszkalny	początek XX w.	
309	Spółdzielców	8	budynek mieszkalny	początek XX w.	
310	Spółdzielców	9	budynek mieszkalny	początek XX w.	
311	Spółdzielców	11	budynek mieszkalny	początek XX w.	
312	Spółdzielców	13	budynek mieszkalny	koniec XIX w.	
313	Spółdzielców	14	budynek mieszkalny, ob. mieszkalno-handlowy	początek XX w.	
314	Spółdzielców	15	budynek mieszkalny	początek XX w.	
315	Spółdzielców	15	budynek mieszkalny	początek XX w.	
316	Spółdzielców	16	budynek mieszkalny	początek XX w.	
317	Spółdzielców	20	budynek mieszkalny	koniec XIX w.	
318	Spółdzielców	24	budynek mieszkalny, ob. biurowy	początek XX w.	
319	Szkolna	1	budynek mieszkalny	1910-1920 r.	
320	Szkolna	2/2a	budynek gospodarczy, ob. obserwatorium astronomiczne	koniec XIX w.	
321	Szkolna	2/2a	budynek szkolny	początek XX w.	
322	Szkolna	4	budynek mieszkalny	początek XX w.	
323	Szkolna	5	budynek mieszkalny	początek XX w.	
324	Szkolna	7	budynek mieszkalny	początek XX w.	
325	Szkolna	11	budynek mieszkalny	początek XX w.	
326	Szwolężerów	14/16/18	budynek gospodarczy ze spichlerzem, ob. budynek magazynowy	koniec XIX w.	
327	Szwolężerów	25	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
328	Szwolężerów	27	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
329	Szwolężerów	27	elewator, ob. budynek przemysłowy	początek XX w.	
330	Szwolężerów		kolejowa wieża ciśnień	1912 r.	A-3889 z 7.05.1996 r.
331	Świętochowskiego	3	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
332	Świętochowskiego	4	budynek mieszkalny	początek XX w.	
333	Świętochowskiego	5	budynek mieszkalno-administracyjny	początek XX w.	

334	Świętochowskiego	7	budynek mieszkalny, ob. mieszkalno-handlowy	początek XX w.	
335	Świętochowskiego	9	budynek mieszkalny	koniec XIX – początek XX w.	
336	Świętochowskiego	10/12	budynek mieszkalny	początek XX w.	
337	Świętochowskiego	14	budynek mieszkalny, ob. administracyjny	początek XX w.	
338	Świętochowskiego	16	budynek mieszkalny	początek XX w.	
339	Warmińska	1	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
340	Warmińska	2/4	budynek mieszkalny	koniec XIX – początek XX w.	
341	Warmińska	3	budynek mieszkalny	koniec XIX – początek XX w.	
342	Warmińska	5	budynek mieszkalny	koniec XIX – początek XX w.	
343	Warmińska	6	budynek mieszkalny	początek XX w.	
344	Warmińska	8	budynek mieszkalny, ob. administracyjny	początek XX w.	
345	Warmińska	13	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
346	Warmińska	16	budynek mieszkalny	koniec XIX w.	
347	Warmińska	17	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
348	Warmińska	18	budynek mieszkalny	koniec XIX w.	
349	Warmińska	20	budynek mieszkalny	początek XX w.	
350	Warmińska	22	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
351	Warmińska	26	budynek mieszkalny, ob. budynek mieszkalno-usługowy	2 ćwierć XX w.	
352	Wiejska	8	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
353	Wiejska	18/20	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
354	Wiejska	24	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
355	Wiejska	28/30	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
356	Wiejska	32/34	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
357	Wiejska	33	budynek mieszkalny	około 1910 r.	
358	Wiejska	35	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
359	Wiejska	36/38/40	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
360	Wiejska	39	budynek mieszkalny	koniec XIX w.	
361	Wiejska	41	budynek mieszkalny	koniec XIX w.	
362	Wiejska	42/44	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
363	Wiejska	43	budynek mieszkalny	koniec XIX w.	
364	Wiejska	45	budynek mieszkalny	koniec XIX w.	
365	Wiejska	49	budynek mieszkalny	koniec XIX w. – początek XX w.	
366	Wiejska	51	budynek mieszkalny	koniec XIX w.	
367	Wiejska	53	budynek mieszkalny	koniec XIX w.	
368	Wiejska	59/59a	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
369	Wiejska	61	budynek mieszkalny (dwór)	XVIII – XIX w.	
370	Wiejska	62	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
371	Wiejska	64	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
372	Wiejska	65/67	budynek mieszkalny	koniec XIX w.	
373	Wiejska	66	budynek mieszkalny	2. ćwierć XX w.	
374	Wiejska	70	budynek mieszkalny	koniec XIX – początek XX w.	
375	Wiejska	72	budynek mieszkalny	koniec XIX – początek XX w.	
376	Wiejska	74	budynek mieszkalny	koniec XIX – początek XX w.	
377	Wiejska	76	budynek mieszkalny	koniec XIX – początek XX w.	
378	Wiejska	77/79	budynek mieszkalny	koniec XIX – początek XX w.	

379	Wiejska	78	budynek mieszkalny	koniec XIX – początek XX w.	
380	Wiejska	80	budynek mieszkalny	koniec XIX – początek XX w.	
381	Wiejska	81	budynek mieszkalny	koniec XIX – początek XX w.	
382	Wiejska	82	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
383	Wiejska	86	budynek mieszkalny	koniec XIX – początek XX w.	
384	Wiejska	87	budynek mieszkalny	koniec XIX – początek XX w.	
385	Wiejska	88	budynek mieszkalny	koniec XIX – początek XX w.	
386	Wiejska	89	budynek mieszkalny	koniec XIX – początek XX w.	
387	Wiejska	90	budynek mieszkalny	koniec XIX – początek XX w.	
388	Wiejska	102	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
389	Wiejska	104	budynek mieszkalny	koniec XIX – początek XX w.	
390	Wiejska	105	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
391	Wiejska	106	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
392	Wiejska	106a	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
393	Wiejska	108a	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
394	Wiejska	109	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
395	Wiejska	113	brama w zespole kościoła pw. Podwyższenia Krzyża Świętego	1709 r., 1789 r.	A-84 z 28.06.1950 r.
396	Wiejska	113	cmentarz przykościelny w zespole kościoła pw. Podwyższenia Krzyża Świętego	XVIII w.	A-84 z 28.06.1950 r.
397	Wiejska	113	kaplica w zespole kościoła pw. Podwyższenia Krzyża Świętego	1709 r., 1789 r.	A-84 z 28.06.1950 r.
398	Wiejska	113	kaplica w zespole kościoła pw. Podwyższenia Krzyża Świętego	1709 r., 1789 r.	A-84 z 28.06.1950 r.
399	Wiejska	113	kościół pw. Podwyższenia Krzyża Świętego	1709 r.	A-84 z 28.06.1950 r.
400	Wiejska	przy nr 93	kapliczka	XIX w.	
401	Wiejska (róg Kopernika)		kapliczka	1896 r.	
402	Wierzbickiego	1a	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
403	Wierzbickiego	3a	budynek szkolny	1913 r.	
404	Wiślana	1/3	budynek mieszkalny	koniec XIX – początek XX w.	A-443 z 17.12.1957 r.
405	Wiślana		kamienne mury oporowe w suchej fosie	połowa XV – XIX w.	
406	Wodna	2	budynek mieszkalny	koniec XIX w.	
407	Wodna	4	budynek mieszkalny	koniec XIX w.	
408	Wodna	6	budynek mieszkalny	koniec XIX w.	
409	Wysokiej Bramy	1	budynek mieszkalny	połowa XIX w.	
410	Wysokiej Bramy	2	brama miejska „Wysoka”	XIV w.	A-441 z 17.12.1957 r.
411	Wysokiej Bramy	3	budynek mieszkalny ob. mieszkalno-handlowy		A-495/O z 18.12.1957 r.
412	Wysokiej Bramy	4-6	kościół ewangelicki, ob. cerkiew parafialna pw. Apostołów Piotra i Pawła	1821-1823 r.	A-444 z 17.12.1957 r.
413	Wysokiej Bramy	5	budynek mieszkalny, ob. mieszkalno-handlowy	2 połowa XIX w.	A-461 z 18.12.1957 r.

414	Wysokiej Bramy	7	budynek mieszkalny, ob. mieszkalno-handlowy	połowa XIX w.	A-460 z 18.12.1957 r.
415	Wysokiej Bramy	9	budynek mieszkalny, ob. mieszkalno-handlowy	połowa XIX w.	A-459 z 18.12.1957 r.
416	Wysokiej Bramy	11	budynek mieszkalny, ob. mieszkalno-usługowy	połowa XIX w.	A-458 z 18.12.1957 r.
417	Wysokiej Bramy	13	budynek mieszkalny, ob. mieszkalno-handlowy	połowa XIX w.	A-457 z 18.12.1957 r.
418	Wysokiej Bramy	15/15a	budynek mieszkalny, ob. mieszkalno-handlowy	połowa XIX w.	A-456 z 18.12.1957 r.
419	Wysokiej Bramy	17	budynek mieszkalny, ob. mieszkalno-handlowy	połowa XIX w.	A-455 z 18.12.1957 r.
420	Wysokiej Bramy	19/19a	budynek mieszkalny, ob. mieszkalno-handlowy	połowa XIX w.	A-454 z 18.12.1957 r.
421	Wysokiej Bramy	21	budynek mieszkalny, ob. mieszkalno-handlowy	połowa XIX w.	A-463 z 18.12.1957 r.
422	Wysokiej Bramy	23	budynek mieszkalny, ob. mieszkalno-handlowy	połowa XIX w.	
423	Wysokiej Bramy	25	budynek mieszkalny	połowa XIX w.	
424	Wyszyńskiego	1	budynek mieszkalny, ob. budynek nieużytkowany	2 ćwierć XX w.	
425	Wyszyńskiego	2	budynek mieszkalny	początek XX w.	
426	Wyszyńskiego	2a	budynek mieszkalny	początek XX w.	
427	Wyszyńskiego	2b	budynek mieszkalny	początek XX w.	
428	Wyszyńskiego	3	budynek mieszkalny, ob. mieszkalno-usługowy	początek XX w.	A-462 z 17.12.1957 r.
429	Wyszyńskiego	4	budynek mieszkalny	początek XX w.	
430	Wyszyńskiego	5/7	budynek mieszkalny, ob. mieszkalno-handlowy	2 połowa XIX w.	A-443 z 17.12.1957 r.
431	Wyszyńskiego	8	spichlerz, obecnie cerkiew grekokatolicka	koniec XIX w.	
432	Wyszyńskiego	9	budynek mieszkalny	koniec XIX w.	
433	Wyszyńskiego	11	budynek mieszkalny, ob. przedszkole	koniec XIX – początek XX w.	
434	Wyszyńskiego	13/13a	budynek mieszkalny	koniec XIX w.	
435	Wyszyńskiego	15	budynek mieszkalny	2 połowa XIX w.	
436	Wyszyńskiego	16	spichlerz, ob. budynek nieużytkowany	koniec XIX w.	
437	Wyszyńskiego	17	budynek mieszkalny	połowa XIX w.	
438	Wyszyńskiego	17	ogrodzenie budynku mieszkalnego	połowa XIX w.	
439	Wyszyńskiego	18	budynek mieszkalny	połowa XIX w.	
440	Wyszyńskiego	18	ogrodzenie budynku mieszkalnego	połowa XIX w.	
441	Wyszyńskiego	18a	budynek gospodarczy	koniec XIX w.	
442	Wyszyńskiego	19	budynek mieszkalny	połowa XIX w.	
443	Wyszyńskiego	20	budynek mieszkalny, ob. biurowo-usługowy	2 połowa XIX w.	
444	Wyszyńskiego	21	budynek mieszkalny	koniec XIX w.	
445	Wyszyńskiego	22	budynek magazynu	koniec XIX w.	
446	Wyszyńskiego	23	budynek mieszkalny	2 połowa XIX w.	
447	Wyszyńskiego	24/24a	budynek mieszkalny	około 1900 r.	
448	Wyszyńskiego	29	budynek mieszkalny	2 połowa XIX w.	
449	Wyszyńskiego	29a	budynek mieszkalny	początek XX w.	
450	Wyszyńskiego	29a	budynek gospodarczy, ob. usługowy	koniec XIX w.	
451	Wyszyńskiego	31	budynek mieszkalny	koniec XIX w.	
452	Wyszyńskiego	37	budynek administracyjno-biurowy	koniec XIX w.	
453	Wyszyńskiego	39	budynek mieszkalny	koniec XIX w.	

454	Zamkowa	1	budynek mieszkalny	XIX w.	
455	Zamkowa	4	budynek mieszkalny	1907 r.	
456	Zielona	1	budynek mieszkalny	koniec XIX – początek XX w.	
457	Zielona	2	budynek mieszkalny, ob. mieszkalno-handlowy	koniec XIX w.	
458	Zielona	3	budynek mieszkalny	koniec XIX w.	
459	Zielona	4	budynek mieszkalny	koniec XIX w.	
460	Zielona	6	budynek mieszkalny	2 połowa XIX w.	
461	Zielona	10	budynek mieszkalny	2 ćwierć XX w.	
462	Zielona	12	budynek mieszkalny	koniec XIX w.	
463	Żytunia		budynek gospodarczy	XIX w.	

Załącznik nr 4. Stanowiska archeologiczne ujęte w gminnej ewidencji zabytków na terenie miasta Lidzbark Warmiński

LP.	NR OBSZARU AZP	NR STANOWISKA W MIEJSCOWOŚCI/ NA OBSZARZE	FUNKCJA	CHRONOLOGIA
1	16-62	1/1	kurhan	400-100 p.n.e.
2	16-62	5/7	śląd osadnictwa	XV-XVII w.
3	16-62	6/8	punkt osadnictwa	XVI-XVII w.
4	16-62	7/10	punkt osadnictwa	XVII-XVIII w.
5	16-62	8/11	punkt osadnictwa	XVIII-XIX w.
6	16-62	9/12	śląd osadnictwa	XVIII w.
7	16-62	10/13	śląd osadnictwa	XV-XVII w.
8	16-62	11/14	punkt osadnictwa	XV-XVIII w.
9	16-62	12/15	punkt osadnictwa	XVI-XVIII w.
10	16-62	13/16	punkt osadnictwa	XVIII-XIX w.
11	16-62	14/17	śląd osadnictwa	XV-XVI w.
12	16-62	15/18	osada	XVI-XVIII w.
13	16-62	16/19	osada ?	XVI-XVIII w.
14	16-62	17/20	śląd osadnictwa	XVI w.
15	16-62	18/38	punkt osadnictwa	XVI-XVIII w.
16	16-62	19/61	zamek	średniowiecze
17	16-62	20/62	osada miejska	średniowiecze
18	16-62	21/63	cmentarz	połowa XIX w.-połowa XX w.
19	17-62	2/53	śląd osadnictwa	XV-XVII w.
20	17-62	3/54	śląd osadnictwa	XVI-XVII w.
21	17-62	4/55	śląd osadnictwa	XVI-XVII w.

* obiekt zaznaczony na niebiesko wpisany jest do rejestru zabytków